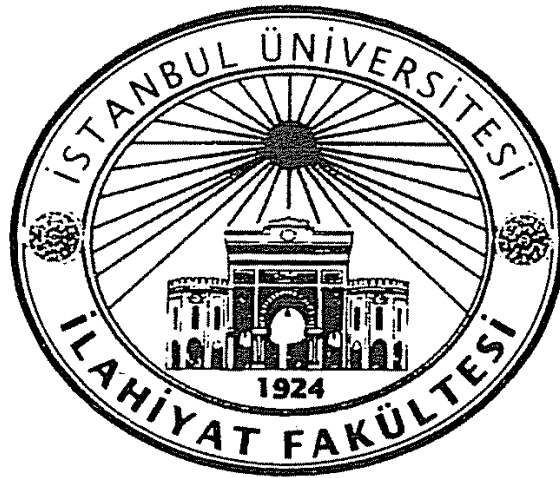

Üniversite Yayın No: 4224
Fakülte Yayın No: 2

İ.Ü.
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI: 2, YIL: 2000
İSTANBUL - 2000

KUR'AN'DA KİTAP KAVRAMI VE BİR KİTAP OLARAK LEVH-I MAHFUZ

Yard.Doç.Dr. Hidayet AYDAR*

GİRİŞ

İnsanların okuma-yazma bilmedikleri, kağıdın, kalem olmadığı çağlarda yasalar, inançlar, efsane ve destanlar, duygu ve düşünceler zihinlerde saklanırdı. Bilgi kaynağı olarak o dönemlerde sadece insanların hafızası vardı. Duyularak ve şahid olunarak edinilen bilgiler oraya kaydediliyor, yine oradan başkalarına aktarılıyordu. Yani insan, "canlı bir kitap"tı.¹ Daha sonra, yaklaşık dörtbin yıl önce insanoğlu yazıyı buldu.² Önceleri bir takım basit ve sade resimlerle başkalarına aktarılan, duygu ve düşünceler, sonraki gelişmelerle yazı halini aldı.³ İnsanlar artık fikirlerini yazarak da birbirlerine aktarır oldular. Böylece en basit şekliyle "kitap" doğmuş oluyordu.

Kitabın ne zaman insanın hayatına girdiği, neyin ilk olarak kitap haline getirildiği kesin olarak bilinmemektedir. Muhtemeldir ki, kitap, ilk kez dini metinlerin kayıt ve muhafaza altına alınmasıyla gündeme gelmiştir. Tarihi kaynaklarda Tevrat başta olmak üzere, dini metinlerin kitap haline getirilmesinden söz edilmektedir.⁴ Bu metinler önce bir takım taşların üzerine kazılmak suretiyle yazılmıştır.⁵ Nitekim dini metinleri ihtiva eden pek çok kitabe

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ - Orhan Öcal, Kitabın Evrimi, (T.İş Bankası Kültür Yay. Ank. 1971), 25.

² - Bk. Meydan Larousse, Meydan Yay. İstanbul, tarihsiz, XII/756-757; AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1990, XXII/333.

³ - Geniş bilgi için bk. Meydan Larousse, VII/339-340; AnaBritannica, XXII/333.

⁴ - Hz.Musa'ya Tevrat'ın gökten yazılmış olarak bir kitap halinde verildiği söylenmektedir. "Kur'an-ı Kerim'de Kitab kelimesinin geçtiği yerleri inceledik ve gördük ki, Kitabın verilmesi ile Kitabın indirilmesi ayrı manaya gelmektedir. Kitabın verilmesi, doğrudan doğruya yazılı olarak peygambere verilmesidir. Kitabın indirilmesi ise, Kitabın içerdiği gerçeklerin, Peygamberin anlayacağı bir dille kendisine vahyedilmesidir. İlahi Kitab Hz.Musa'ya yazılı olarak verildiği için Kitabın Musa'ya verildiği ifade edilir." (Süleyman Ateş, Yeniden İslama, İst. 1997, I/20).

⁵ - The Apocryphal Old Testament adlı eserinde Sparks, Havva'nın, ölümünün yaklaştığını anlayınca çocuklarını çağırıp onlara, "Emrini çiğnemenizden dolayı Tanrı sizin neslinize hükümlerin en korkuncunu getirecek, önce su, sonra ateş ile bütün insan neslini yargılayacaktır." dediğini, daha sonra da onlara biri taş, diğeri çamurdan iki levha yapmalarını, ebeveynlerinden duyduklarını ve hayatlarında karşılaştıkları şeyleri

vardır. Daha sonra yazı aletlerinin icadı ve gelişmesiyle önceleri basit, sonraları da bugünkü manada kitaplar oluşmuştur.⁶ Kağıdın icad edilmesi kitapların oluşmasında en önemli merhaleyi oluşturur. Yazı yazılmış olan sayfalar tomar halinde bir araya getirilirdi. Daha sonra dikdörtgen şeklinde sayfaları kesip dikmek suretiyle bugünkü kitaba benzer kitaplar oluşturuldu.⁷

Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu dönemlerde, diğer bölgelerde olduğu gibi Arabistan yarımadasında da kitap mefhumu yaygın değildi. Araplar kitabı pek bilmezlerdi. Kendilerinde kitap olarak bir şey bulunmuyordu.⁸ Her ne kadar şiir ve hitabet son derece yaygın ve çok muteber ise de, kitabet hiç yaygın değildi. Bu gerçek bizzat Hz.Peygamber'in dilinde şu şekilde ifade edilmektedir: "Biz ümmi bir topluluğuz; okuma yazmayı ve hesabı bilmeyiz."⁹ Hz.Peygamber'in bu şekilde bu yöndeki genel yapılarını beyan ettiği Arapları, Kur'an da okuma yazma bilmeyen "ümmi" bir topluluk olarak tavsif etmiştir.¹⁰ "O öyle bir Allah'tır ki, "ümmi" olanlara ayetleri okuyan, onları tezkiye eden ve onlara hikmeti öğreten bir elçi gönderdi..."¹¹ O dönemde Arabistan yarımadasının en önemli dini ve ticari merkezi olan Mekke'de yazı yazmasını bilenlerin sayısı oldukça azdı. el-Belazuri (v.279/892) bunların sayısının onyedi olduğunu belirtmektedir.¹² Bunların beşi kadındı. Medine'de ise sadece 11 kişinin okuma bildiği kaydedilmektedir.¹³ Her ne kadar araştırmacılar bu sayının

onlara yazmalarını tavsiye ettiğini naklediyor. Buna gerekçe olarak, Allah'ın su ile azap etmesi halinde çamur olanın eriyeceğini, taş olanın kalacağını; ateş ile azap etmesi halinde ise taşın çatlayacağını, çamur olanın kalacağını göstermiştir." (Mustafa Erdem, Hazreti Adem (İlk İnsan), Ank. 1993, 75). Bazı İslami kaynaklarda da Hz.Adem'in kendi elyazısı ile kendisine verilen 21 sahifelik kitabı yazdığı belirtiliyor. (Bk. Ebu Ca'fer İbn Cerir et-Taberi, Tarihu't-Taberi Tarihu'l-Umem ve'l-Muluk, Kahire 1987, I/50) Hz. Adem'in yazı yazan ilk kişi olduğuna ve yazıyı çamura yazıp onu pişirdiğine dair rivayetler de vardır. (Bk. Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ali İbn Nedim, el-Fihrist, Beyrut, 1398/1978, I/39).

⁶ - Geniş bilgi için bk. Öcal, 65-84.

⁷ - Meydan Larousse, XII/756-757.

⁸ - el-Fahr er-Razi, et-Tefsiru'l-Kebir (Mefatihu'l-Ğayb), Beyrut, bilatarih, XVII/94, XXX/3; F. Krenkow, "Kitap", İslam Ansiklopedisi (İA), MEB Yay. İst. 1993, VI/829.

⁹ - Muhammed b.İsmail el-Buhari, Sahihu'l-Buhari, es-Savm, 13, İst. 1401/1981; Müslim, b.el-Haccac, Sahihu Muslim, es-Sıyam, 15, İst. 1401/1981; Ebu Davut, Sunenu Ebi Davut, es-Savm, 4, İst. 1401/1981; Ebu Abdirrahman en-Nesai, Sunenu'n-Nesai, es-Sıyam, 17, İst. 1401/1981.

¹⁰ - Bk. er-Razi, XXX/3.

¹¹ - el-Cum'a, 62/2. Ayrıca bk. Al-ı İmran, 3/20, 75.

¹² - Ahmet b. Yahya el-Belazuri, Futuhu'l-Buldan, Mısır, 1350/1932, 456.

¹³ - Ahmet Emin, Fecru'l-İslam, Beyrut, 1969, I/142.

bundan fazla olması gerektiğini söylüyorlarsa da,¹⁴ yine de bu sayı sanıldığı kadar çok değildir.¹⁵ Bunların yazıları da oldukça iptidai idi. Esasen bunlar da yazıyı yeni öğrenmişlerdi. Zira kaynaklarda kaydedildiğine göre¹⁶ yazı, Hz. Peygamberin çağdaşı, fakat ondan biraz daha büyük olan Harb tarafından Mekke'ye dışarıdan getirilmişti. Harb, İslam tarihinde önemli bir yeri olan Ebu Sufyan'ın babasıdır.¹⁷ Yazı yazmasını bilen bu kişilerin bir kitap yazmış olmaları veya yazılmış bir kitaba sahip olmaları ihtimali yok denecek kadar azdır. Hamidullah İslam öncesi devirde Arapların hiçbir yazılı esere sahip olmadıklarını belirtmektedir.¹⁸ Muhtemeldir ki bu kişiler yazıyı ticari işlerinde ve şiir yarışları gibi sanat etkinliklerinde kullanmak üzere istimal ediyorlardı. Nitekim cahiliye döneminde Araplar arasında bazı önemli panayırlarda şiir yarışlarının yapıldığı ve bu yarışlarda derece alan şiirlerin "el-Muallakât" adıyla Kabe duvarına asıldığı tarihen sabittir.¹⁹ Mekkeli müşriklerin Hz.Peygamber'i ve müslümanları boykot yönünde kendi aralarında anlaştıkları ve bu anlaşmayı yazılı bir belge haline getirip Kabe duvarına astıkları da kaynaklarda zikredilmektedir.²⁰ Ne var ki bütün bunlar cüzi bir durum arz ediyordu ve bu dönem Arapların "ümme olmak" yönündeki genel karakterlerini değiştirmiyordu.

Bununla beraber Araplar kitap kelimesine tamamen yabancı da değillerdi. Zira o dönemlerde dini bir kitaba sahip olan Yahudileri ve Hıristiyanları biliyorlardı ve bunların kitaplarından da haberdar idiler. Daha da ötesi, Varaka b. Nevfel (v.614) gibi bazı zatların elinde İncil'in bazı parçalarının mevcut olduğu kaynaklarda geçmektedir.²¹ Kitap deyince sadece "Ehl-i Kitap" diye tavsif edilen bu insanlara ait kitaplar akıllarına geliyordu. Nitekim Kur'an'da da buna işaret edilmektedir.²² Ayrıca çok az da olsa bazı Arapların Cahiliye döneminde bilhassa şiirlerinde bu kelimeyi isti'mal ettikleri de oluyordu.²³

¹⁴ - Bk. İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usulü, Ankara, 1983, 21.

¹⁵ - Abdurahman b.Muhammed İbn Haldun, Cahiliye çağı Arap toplumunun okuma yazmada bu şekilde geri kalmasını, onların göçebe bir hayat yaşamalarına bağlamaktadır. (İbn Haldun, Mukaddime, (Haz. S.Uludağ), İst. tarihsiz, II/971).

¹⁶ - Bk. İbn Haldun, II/969-970.

¹⁷ - Muhammed Hamidullah, Kur'an-ı Kerim Tarihi, (Çev.S.Tuğ), İst. 1993, 51.

¹⁸ - Kur'an-ı Kerim Tarihi, 56.

¹⁹ - Bk. Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, (Çev.S.Tuğ), İstanbul, 1400/1980, I/27; Ahmet Suphi Furat, Arap Edebiyatı Tarihi I, İst. 1996, 64; Osman Zeki Soy Yiğit, el-Edebu'l-Arabi, İstanbul, 1993,39-40.

²⁰ - Bk. Hamidullah, İslam Peygamberi, I/122. Furat, 64; Soy Yiğit, 39-40.

²¹ - Hamidullah, İslam Peygamberi, I/666; Hidayet Aydar, Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi, İstanbul, 1996, 38.

²² - Bk. el-En'am, 6/156, 157.

²³ - Krenkow, VI/829.

İşte Kur'an, kitaba bu derece uzak ve böylesine yabancı oldukları bir dönemde Araplara indi. Daha nazil olan ilk ayetlerinde okumak, yazmak, çizmek, satır, sayfa, kırtas, levha, kalem, öğrenmek ve öğretmek²⁴ gibi kitabın esasını oluşturan kavramlardan bahsetti.²⁵ Okumaya, yazmaya son derece yabancı olan muhatablarının dikkatlerini bu noktaya çekti. Daha sonra inen pek çok ayetinde kendisinden "kitap" diye bahsetti. Sadece kendini kitap olarak tanıtmakla yetinmedi, başta Tevrat olmak üzere daha başka kitaplardan da söz etti. Öyleki ikiyüzlüğü yerde "kitap" sözünü kullandı.²⁶

Kur'an-ı Kerim'in kitaba oldukça yabancı olan bu insanlara bu kadar çok "kitap"tan söz etmesi oldukça manidardır. Bunun pek çok hikmetleri olsa gerektir. Malum olduğu üzere o dönemlerde Yahudi ve Hıristiyanların kitabı vardı ve bu yüzden bunlar Ehl-ı Kitap olarak biliniyorlardı. Araplar ise "ümme"²⁷ idiler; kendilerine ait herhangi bir kitapları yoktu. En belirgin vasıfları okuma-yazma bilmemek idi. Yukarıda belirttiğimiz gibi hem Kur'an-ı Kerim'de, hem hadislerde bu husus belirtilmiştir. Müslümanlara artık kendilerinin de bir kitabı olduğunu bildirmek ve Ehl-ı Kitap karşısında bu noktada bir eziklik hissetmelerine mani olmak için böyle davrandığı söylenebilir. Önemli hikmetlerden biri de kitabın medeniyetlerin esasını olduğunu hissettirerek, muhatablarının dikkatlerini buna çekmektir. Zira ileride öyle bir an gelecek ki, o çağda kitaba sahip olup ona hakkıyla sarılanlar, kitaptaki bilgilerin ışığı altında hareket edenler, kitaplardan feyiz alanlar, işte bunlar medeniyetin zirvesine çıkacak; ondan mahrum olanlar, ona gereken değer ve itibarı göstermeyenler, ondan ilham almayanlar ise cehaletin karanlığında boğulacaklardır... Ayrıca bu kelimenin bu kadar sık kullanılmasından, Kur'an'ın yazıya, araştırmaya, ilmi kaydetmeye teşvik ettiğine işaret bulunduğu da söylenmiştir.²⁸ Biz bu yazımızda Kur'an'ın bu kadar üzerinde durduğu ve bu derecede çok kullandığı "kitap" kavramını farklı yönleriyle ele almayı istedik. Kitap kavramının Kur'andaki

²⁴ - Bk. el-Alak, 96/1-5; el-Kalem, 68/1; et-Tur, 52/1-3; el-Ankebut, 29/48; et-Tekvir, 81/10; Taha, 20/133; en-Necm, 53/36; el-Müddessir, 74/52; Abese, 80/13; el-A'la, 87/18-19; el-Beyyine, 98/2; el-En'am, 6/7, 91; el-Buruç, 85/22.

²⁵ - Bu kelimelerin ve benzerlerinin anlamı, Kur'an'daki kullanılışları için bk. Murat Sülün, Kur'an'da Kitap Kavramı ve Kur'an Vahiylerinin Kitaplaşması, MÜİF Dergisi, sayı 13-15 (1997), 56-68.

²⁶ - M.Fuad Abdulkaki, el-Mu'cemu'l Mufehres Li Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim, İstanbul, 1982, k-t-b maddesi, 592-595.

²⁷ - Bazı müsteşriklerin bu kelime hakkındaki değerlendirmeleri için bk. Sadık Muhammed Nuaymî, "Chouraqui'nin Kur'an-ı Kerim Tercümesi Üzerine Tenkitli Bazı Mülâhazalar" (Çev. H.Aydar) Kur'an Mesajı, sayı 13,14,15 (Ocak-Şubat-Mart 1999) 150-151.

²⁸ - Muhammed Çelik, Kur'an Kur'an'ı Tanımlıyor, İstanbul, 1998, 103.

isti'mallerini, "kitab"a yüklenen manaları, bu arada bilhassa Levh-ı Mahfuz, Amel Defteri ve bunların "kitab" ile olan ilgisini işlemeye çalışacağız.

A - KUR'AN'DA KİTAP KAVRAMI

Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim'de pek çok kelime birden fazla manada kullanılmıştır. Bunlara "zû vücûh" (pek çok manaya sahip) kelimeler denir.²⁹ Bu tür kelimelerin tanınması ve hangi anlamlarda kullanıldığının bilinmesi, tefsir ilmi açısından çok önemlidir. Zira Kur'an'ı yorumlayacak kişi, bunları bilmediği takdirde hata yapabilir. Bu tür kelimelere her geçtiği yerde aynı manayı verirse, yanlış anlamlar ortaya çıkar. Bu açıdan bu tür kelimelerin kullanıldığı manaları iyi bilmek gerekir.³⁰ İşte, "kitab" kelimesi de bu tür kelimelerden biridir. Müstaklariyle beraber yaklaşık üçyüz defa³¹ Kur'an'da zikredilen bu kelimeye, kullanıldığı yere göre farklı anlamlar yüklenmiştir.³²

Kelime çoğu zaman "kitab" şeklinde, bazen de "ketebe" fiilinden türeyen başka kelimeler biçiminde geçmektedir. Kitap kelimesi etimolojik yapısı itibariyle Arapça kökenli bir kelime olup³³, "yazmak" anlamına gelen ketebe fiilinden türemiştir.³⁴ Kitap, "fial" vezninde fiilin masdar halidir, yazıları bir araya toplamak demektir. Bu anlamından hareketle harfleri çeşitli biçimlerde birleştirmekten oluşan yazıya da kitab denmiştir.³⁵ Faydalı bir anlam elde etmek için eşyanın birbiriyle raptedilip bir araya getirilmesine de kitap denmiştir.³⁶ Kur'an da kendisinde öncekilere ait haberler, kıssalar, hükümler, mevizalar, meseller, emir, nehiy, zevacir, inzar, i'zar, tahzir, tebşir vb. şeyleri cem ettiği için kitap diye isimlendirilmiştir.³⁷ Yine bu manada olmak üzere yazılmış olan

²⁹ - Celaluddin es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, I/141-142.

³⁰ - Mevlüt Güngör, Kur'an Araştırmaları 2, İstanbul, 1996, 131.

³¹ - Abdalbaki, 591-595.

³² - Bunlar için bk. er-Rağîb el-İsfahani, Müfredatu Elfazi'l-Kur'an, (Thk.S.A.Daveveri), Dimaşk-Beyrut, 1412/1992, 699-702; Ahmed b.Yusuf es-Semîn el-Halebî, 'Umdetu'l-Huffâz Fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz Mu'cemun Luğaviyyun Li'l-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, (Thk. Dr.M.et-Tüncî), Beyrut, 1414/1993, III/435-442; Muhammed Şahrûr, el-Kitab ve'l-Kur'an Kıraetun Muasıratun, Beyrut, 1993, 51-61.

³³ - İslamiyetten önce kitap kelimesinin şiirlerde ilahi vahyi ifade etmek üzere kullanıldığı belirtilmektedir. (Bk. Krenkow, "Kitap", İA. VI/829.

³⁴ - Bk. el-İsfahani, 699; es-Semîn el-Halebî, III/435; er-Razî, II/14; Meydan Larousse, XII/756-757.

³⁵ - Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, (Tefsir), İstanbul, tarihsiz, I/97. Ayrıca bk. Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, 1971, I/162.

³⁶ - Şahrûr, 51.

³⁷ - es-Semîn el-Halebî, III/435.

şey anlamında da kullanılmaktadır.³⁸ Bu anlamı itibariyle mektup ile eş anlamlıdır. Yazının yazıldığı yapraklara, içindekilerle beraber sahifeye de Kitap denilmiştir.³⁹ Nisa suresi 153. ayet ile En'am suresi 7. ayette bu anlamda kullanıldığı söylenmiştir.⁴⁰ Esas manası itibariyle ise Kitap, Allah'ın kullarına gönderdiği vahiyleri ihtiva eden eserdir.⁴¹ Şimdi Kur'an'da bu kelimenin istimal edildiği halleri görelim:

1- Kur'an'da Kitap Kelimesi ve Türevlerinin Geçtiği Haller

Kitap kelimesi Kur'an'da bazen herhangi bir kelimeye bitişmeden tek başına, bazen de zamire veya isme bitişik olarak izafet terkibi halinde geçmektedir.

a - Kitap Kelimesinin Tek Başına Veya Zamire Bitişik Olarak Geçtiği Haller

aa - Fiil hali: Kelime sekiz yerde "ketebe" şeklinde mazi müzekker ğaib olarak,⁴² bir yerde "ketebet" şeklinde mazi müennes ğaibe olarak,⁴³ bir yerde "ketebte" şeklinde müzekker muhatab olarak,⁴⁴ beş yerde "ketebnâ" şeklinde mazi mütekellim maa'l-ğayr olarak,⁴⁵ geçmektedir. Kitap kelimesi bir yerde de⁴⁶ "ketebnâhâ" şeklinde yine mazi mütekellim maa'l-ğayr olarak kullanılmıştır. Kelime muzari fiil şeklinde de kullanılmıştır. Şimdi bunları görelim: "tektubûhu",⁴⁷ "tektubûhâ",⁴⁸ "nektubu",⁴⁹ "yektub",⁵⁰ "yektube",⁵¹

³⁸ - Geniş bilgi için bk. el-İsfahani, 699; Sülün, 67-68.

³⁹ - el-İsfahani, 699; Cemaluddin Muhammed b.Mukrim İbn Manzur, Lisanu'l-Arab, (Beyrut, bilatarih); k-t-b maddesi; Muhammed Murtaza ez-Zebidi, Tacu'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus, (Thk. İ.et-Turazi, Beyrut, 1387/1968); k-t-b maddesi; Muhammed Ali b.Ali et-Tehanevi, Keşşafu İstılahati'l-Fünun, (İst. 1404/1984); k-t-b- maddesi; es-Semin el-Halebi, k-t-b maddesi.; Ateş, Tefsir, I/97.

⁴⁰ - el-İsfahani, 699.

⁴¹ - Krenkow, VI/829.

⁴² - Bk. el-Bakara, 2/187; el-Maide, 5/21; el-En'am, 6/12, 54; et-Tevbe, 9/51; el-Mücadele, 58/21, 22; el-Haşr, 59/3.

⁴³ - Bk. el-Bakara, 2/79.

⁴⁴ - Bk. en-Nisa, 4/77.

⁴⁵ - Bk. en-Nisa, 4/66; el-Maide, 5/32, 45; el-A'raf, 7/145; el-Enbiya, 21/105.

⁴⁶ - Bk. el-Hadid, 57/27.

⁴⁷ - Bk. el-Bakara, 2/282.

⁴⁸ - Bk. el-Bakara, 2/282.

⁴⁹ - Bk. Al-ı İmran, 3/181; Meryem, 19/79; Ya-Sin, 36/12.

⁵⁰ - Bk. el-Bakara, 2/282 (İki defa); en-Nisa, 4/81.

⁵¹ - Bk. el-Bakara, 2/282.

“yektubûne”.⁵² Kitap kelimesi onüç yerde “kutibe”,⁵³ ez-Zuhruf, 19'da da “setuktebu” şeklinde meçhul olarak kullanılmıştır. Ayrıca bir yerde “feseektubuhâ”,⁵⁴ şeklinde geçmiştir. Kelimenin emir fiil şeklinde kullanıldığı yerler ise şunlardır: A'raf suresi 156'da “uktub” şeklinde, Al-ı İmran 53 ve el-Maide 83'te “fektubnâ” şeklinde, el-Bakara 282'de ise “fektubûhu” şeklinde geçmektedir. Kelime bir yerde de “iktetebeha”⁵⁵ tarzında istimal edilmiştir.

bb - İsm-ı fail hali: Kelime “kâtibun”,⁵⁶ “kâtiben”,⁵⁷ “kâtibûhum”⁵⁸ “kâtibûne”⁵⁹ ve “kâtibîne”⁶⁰ şeklinde yedi yerde geçmektedir.

cc - Kitap şeklinde masdar hali: Kelime Kur'an'da en çok bu haliyle geçmektedir. “el-Kitâb”⁶¹ şeklinde 176, “kitâb”⁶² şeklinde 66 yerde geçmektedir. Ayrıca “kitâbeke”,⁶³ “kitâbikum”,⁶⁴ “kitâbunâ”,⁶⁵ “kitâbehu”,⁶⁶ “kitâbihâ”,⁶⁷ “kitâbehum”,⁶⁸ “kitâbi”⁶⁹ ve “kitâbiyeh”⁷⁰ şeklinde şahıs zamirlerine bitişik olarak da 14 yerde geçmektedir.

Kelime 6 yerde de “kutub”,⁷¹ “kutubun”,⁷² “kutubin”⁷³ ve “kutubihî”⁷⁴ şeklinde çoğul olarak kullanılmıştır.

⁵² - Bk. el-Bakara, 2/79; Yunus, 10/21; ez-Zuhruf, 43/80; et-Tur, 52/41; el-Kalem, 68/47.

⁵³ - Bk. Abdalbaki, 591.

⁵⁴ - Bk. el-A'raf, 7/156.

⁵⁵ - Bk. el-Furkan, 25/5.

⁵⁶ - Bk. el-Bakara, 2/282.

⁵⁷ - Bk. el-Bakara, 2/283.

⁵⁸ - Bk. en-Nur, 24/33.

⁵⁹ - Bk. el-Enbiya, 21/94.

⁶⁰ - Bk. el-İnfitar, 82/11.

⁶¹ - Bk. Abdalbaki, 592-595.

⁶² - Bk. Abdalbaki, 595.

⁶³ - Bk. el-İsra, 17/14.

⁶⁴ - Bk. es-Saffat, 37/157.

⁶⁵ - Bk. el-Casiye, 45/29.

⁶⁶ - Bk. el-İsra, 17/71; el-Hakka, 69/19, 25; el-İnşikak, 84/7, 10.

⁶⁷ - Bk. el-Casiye, 45/28.

⁶⁸ - Bk. el-İsra, 17/71.

⁶⁹ - Bk. en-Neml, 27/28.

⁷⁰ - Bk. el-Hakka, 69/19, 25.

⁷¹ - Bk. el-Enbiya, 21/104.

⁷² - Bk. el-Beyyine, 98/3.

⁷³ - Bk. Sebe', 34/44.

⁷⁴ - Bk. el-Bakara, 2/285; en-Nisa, 4/136; et-Tahrim, 66/12.

dd - Kelime bir yerde de "mektûben"⁷⁵ şeklinde ism-ı mef'ul olarak istimal edilmiştir.

b - Kitap Kelimesinin İsme Bitişik Olarak İzafet Terkibi Halinde Geçtiği Haller

Kitap kelimesi Kur'an-ı Kerim'de çoğu kez tek başına kullanıldığı halde bazen de zamir veya isme bitişik olarak izafet terkibi halinde geçmektedir. Zamirlere bitişik olarak nasıl ve nerelerde geçtiğini biraz evvel belirttik. İsme bitişik olarak izafet terkibi halindeki kullanılış biçimi ve bunların geçtiği yerler ise şunlardır:

aa - Kitâbullâh: Kur'an'da dokuz yerde bu terkipten kullanılmaktadır. Bu terkipte sözü geçen kitap ile bazen Tevrat,⁷⁶ bazen Allah'ın emri, farz kılması,⁷⁷ hükmü, taksimi,⁷⁸ bazen Levh-ı mahfuz,⁷⁹ bazen Kader, yazgı⁸⁰ bazen de Kur'an-ı Kerim⁸¹ murad edilmiştir. Al-ı İmran 23, Enfal, 75, Tevbe 36, Rum 56, Ahzab 6 ve diğer bazı ayetlerde sözü edilen kitabı başka anlamlara da çekmek mümkündür.⁸²

bb - Kitâbu Mûsâ: (Hud, 11/17; el-Ahkaf, 46/12). Bu iki yerde sözü edilen kitap Tevrat olmalıdır.⁸³

cc - Kitâbu'l-Fuccâr: (el-Muttaffifin, 83/7). Burada sözü edilen kitabın yazı olabileceği gibi, kötülerin amellerinin yazıldığı kitap da olabilir. Buna göre bu yazı veya kitabın, amellerin rakamlandırılarak sayılıp yazıldığı siccindedir.⁸⁴

⁷⁵ - Bk. el-A'raf, 7/157.

⁷⁶ - Bk. el-Bakara, 2/101; Al-ı İmran, 3/23; el-Maide, 5/44. Ayrıca bk. Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b.Ömer ez-Zemahşeri, el-Keşşaf An Hakaiki Ğevamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Akavil fi Vucuhi't-Te'vil, (Tertib, zabt ve tashih: M.A.Şahin), Beyrut, 1415/1995, I/171, 343, 624; er-Razi, III/202, VII/217, XII/4; el-Kadi Nasruddin Ebu Said el-Beydavi, Tefsiru'l-Beydavi (Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil), İstanbul, tarihsiz, I/78, 153, 268. (Tevrat ile Hz.Musa'ya verilen kitap arasındaki ilişkiye daha sonra temas edilecektir).

⁷⁷ - Bk. en-Nisa, 4/24. Ayrıca bk. ez-Zemahşeri, I/487; er-Razi, X/42; el-Beydavi, I/209.

⁷⁸ - Bk. Enfal, 8/75; et-Tevbe, 9/36. Ayrıca bk. ez-Zemahşeri, II/232, 260; er-Razi, XV/214, XVI/51.

⁷⁹ - Bk. el-Enfal, 8/75; et-Tevbe, 9/36; el-Ahzab, 33/6. Ayrıca bk. ez-Zemahşeri, II/232, 260, III/509; er-Razi, XVI/51; el-Beydavi, I/393, 404, II/239.

⁸⁰ - Bk. er-Rum, 30/56. Ayrıca bk. ez-Zemahşeri, III/471; el-Beydavi, II/224.

⁸¹ - Bk. Fatır, 35/29. Ayrıca bk. ez-Zemahşeri, III/593; el-Beydavi, II/272.

⁸² - Bk. Ez-Zemahşeri, II/232, 260, III/471, 509; er-Razi, VII/217, XV/214, XVI/51, XXV/196; el-Beydavi, I/78, 153, 393, 404, II/224, 234, 272.

⁸³ - Bk. Ez-Zemahşeri, II/370, IV/293; er-Razi, XXVIII/12; el-Beydavi, I/453, II/394.

⁸⁴ - Bk. Ez-Zemahşeri, IV/708; er-Razi, XXXI/94; el-Beydavi, II/578.

dd - Kitâbu'l-Ebrâr: (el-Muttaffîn, 83/18). Aynı şeyleri bunun için de söylemek mümkündür. İyilerin amellerinin sayılıp döküldüğü yer, illiyyûn diye tesmiye edilmiştir.⁸⁵

2 - Kitap Kelimesinin Anlamları

Kur'an-ı Kerim'de geçen kitap kelimesi çok farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bunların başında bildiğimiz manada, yani yazı ile tesbit edilip iki kapak arasında cem edilmiş olan kağıt yapraklar bütünü gelmektedir. Ayrıca ne şekilde yazılıp muhafaza edildiği tarafımızdan meçhul olan ve fakat içinde bilgiler bulunan amel defteri, levh-ı mahfuz gibi nesnelere de kitap denmiştir. Tek bir sahifede yazılı bulunan belge de Kur'an'da kitap olarak geçmektedir. Bütün bunları ileride tafsilatlı olarak anlatacağız.

Bunların dışında kitap kelimesi şu anlamlarda da isti'mal edilmiştir:

a - Mektup: Hz. Süleyman ile hüdhüd adlı kuş arasındaki muhaverenin⁸⁶ geçtiği Neml suresi 28. ayetteki kitap kelimesi mektup anlamındadır. "Şu kitabımı (mektubumu) götür, onu kendilerine ver..." Yine aynı surenin 29. ayetinde de kitap kelimesi geçmekte ve bununla mektup murad edilmektedir. Sebe melikesi, hüdhüdün getirdiğini kasederek "Beyler, bana çok önemli bir kitap (mektup) bırakıldı" dedi.

Bu manaya yakın olmak üzere, kitap kelimesi Hz.Peygamber tarafından da sahife anlamında kullanılmıştır. Nakledilen bir hadise göre, Ebu Zer, Hz.Peygamber'e Allah'ın kaç kitap indirdiğini sormuş, O da 104 kitap demiş ve şöyle devam etmiştir: Adem'e 10 sahife⁸⁷, Şis'e 50 sahife, İdris'e 30 sahife, İbrahim'e 10 sahife; ayrıca Tevrat, Zebur, İncil ve Furkan."⁸⁸ Anlaşılacağı gibi burada kitap kelimesi "sahife" anlamında da kullanılmıştır.

b - Okuyup yazmak: "Allah o zaman şöyle diyecek: Ey Meryem oğlu İsa, Sana ve annene verdiğim nimetimi hatırla! Hani seni mukaddes ruh ile desteklemiştim; (bu sayede) sen beşikte iken de, yetişkin çağında da insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı (okuyup yazmayı), hikmeti, Tevrat ve İncil'i

⁸⁵ - Bk. Ez-Zemahşeri, IV/709; er-Razi, XXXI/98.

⁸⁶ - Geniş bilgi için bk. Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, (Thk. Heyet), İstanbul, 1984, VI/196-199.

⁸⁷ - Hz.Adem'e 21 sahifenin verildiği bazı kaynaklarda kaydediliyor. (Bk. Erdem, Adem, 170).

⁸⁸ - ez-Zemahşeri, IV/728; er-Razi, et-Tefsir, XXXI/149.

öğretmiştim...”⁸⁹ Ayette geçen kitab kelimesi ile okuma-yazmanın kastedildiği tefsirlerimizde belirtilmektedir.⁹⁰ Ayrıca Kur’an’ın Türkçe tercümelerinin bir kısmında buradaki kitab kelimesinin karşısına okuyup yazma not edilerek bunun murad edildiği belirtilmiştir.⁹¹ Aynı durum Al-ı İmran suresi 48. ayeti için de geçerlidir. Burada da kitab kelimesi okuyup yazmak anlamında kullanılmış olmalıdır.⁹²

c - Farz edilmiş müddet: İddet beklemekte olan kadınlarla ilgili hususların dermeyan edildiği Bakara suresi 235. ayette geçen kitab kelimesi bu anlamdadır⁹³: “... Farz olan bekleme müddeti (kitab) dolmadan nikah kıymaya kalkışmayın..”

d - Takdir edilmiş zaman: “Hiç kimse yoktur ki, ölümü Allah’ın iznine bağlı olmasın. (Ölüm) belli bir süreye göre yazılmıştır...”⁹⁴ Bu ayette herkesin ölümünün belli bir zamana bağlandığı ve takdir edilen bu zaman gelmeden kimsenin ölmeyeceği belirtilmiştir. İşte burada takdir edilen ölüm zamanı kitab kelimesi ile ifade edilmiştir.⁹⁵

Ra’d suresi 38. ayetinde geçen “her ecel için bir kitab vardır” ifadesinde geçen kitab kelimesine de bu anlamı vermek, yani takdir edilmiş zaman şeklinde değerlendirmek mümkündür.⁹⁶ Buna göre ayet şu anlamdadır: “Her ecel için takdir edilmiş bir zaman vardır.” Bununla beraber, ayete “her müddetin yazıldığı bir kitab vardır” şeklinde de mana verilmiştir.⁹⁷ Burada ecel kelimesine vakit, müddet anlamı verilmiş, kitab ise malum kitab olarak değerlendirilmiştir. Buna göre tarafımızdan keyfiyeti ve kemmiyeti meçhul bir kitab vardır ve

⁸⁹ - el-Maide, 5/110.

⁹⁰ - Bk. Ez-Zemahşeri, I/676; er-Razi, XII/125; İbn Kesir, Tefsir, III/218; Yazır, III/1842.

⁹¹ - Mesela bk. Ali Özek ve arkadaşları, 125;

⁹² - Bk. er-Razi, VIII/54; el-Beydavi, I/160; Yazır, II/1103. Bununla beraber H.Atay-Y.Kutluay tarafından hazırlanan DİB meali, S.Ateş’in meali vb. bazı meallerde bu iki yerde geçen “kitab” kelimesi, ilk harfi büyük harfle ve sonu da apostrofla ayrılarak sanki özel bir isimmiş gibi yazılmıştır. Ayetlerde Tevrat ve İncil zikredildiğine göre, acaba bu kitap bunların dışında bir şey midir? Bu mealleri hazırlayanlar, özel bir isim şeklinde yazdıkları bu kitabın ne olduğunu belirtmemişlerdir.

⁹³ - Bk. ez-Zemahşeri, I/280; er-Razi, VI/134; el-Beydavi, I/127; Yazır, II/803.

⁹⁴ - Al-ı İmran, 3/145.

⁹⁵ - Bk. ez-Zemahşeri, I/415; el-Beydavi, I/183; Yazır, II/1195.

⁹⁶ - Bk. er-Razi, XIX/63-64; el-Beydavi, I/510; Yazır, IV/3001; DİB Meali, 253.

⁹⁷ - Ali Özek ve arkadaşları, 253. Ateş, Meal, 253; Çağ Meali, 255. Ayrıca bk. Er-Razi, XIX/64.

buraya herkesin eceli yazılmıştır. Bizce ilk ifade, ayetin aslına daha muvafıktır. Yukarıda verdiğimiz ayetteki kitab da bunu teyid etmektedir.

e - Kader, yazgı: Şu ayette geçen kitab kelimesi bu anlamda olmalıdır:⁹⁸ “Helak ettiğimiz her ülkenin mutlaka malum bir yazgısı (kitabı) vardır.”⁹⁹ Nasıl her insana bir kader tayin edilmiş ise, aynı şekilde ülkeler, milletler için de bir kader takdir edilmiştir. Ülkeler de insanlar gibi kendileri için takdir edilen kader çizgisinde kurulur, gelişir ve nihayet tarih sahnesinden silinirler.¹⁰⁰ İşte ayetteki kitab ile her ülke için takdir edilen bu yazgı, ecel murad edilmektedir.¹⁰¹

f - Farz edilmiş ibadet: “Namazı bitirince de ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken (daima) Allah’ı anın. Huzura kavuşunca namazı dosdoğru kılın; çünkü namaz, mü’minler üzerinde vakitleri belli olan farz bir ibadettir (kitabtır).”¹⁰² Ayette kitab kelimesi “farz ibadet” anlamında kullanılmıştır.¹⁰³

g - Allah’ın emri: “(Harp esiri olarak) sahip olduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı. Allah’ın size emri (kitabı) budur...”¹⁰⁴ Bu ayette geçen kitab kelimesi Allah’ın emri anlamında olmalıdır.¹⁰⁵

h - Hüküm, Allah’ın hükmü: Bedir savaşında elde edilen esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılması hususunu işleyen ayetlerden birinde şöyle denilmektedir: “Allah tarafından önceden verilmiş bir hüküm (kitab) olmasaydı, aldığımız fidyeden ötürü size mutlaka büyük bir azab dokunacaktı.”¹⁰⁶ Görüldüğü gibi burada kitab, hüküm anlamındadır.¹⁰⁷

i - Köle ile efendi arasındaki anlaşma: “Ellerinizin altında bulunan (köle ve cariyelerden) sizinle belli şartlar karşısında hürriyetine kavuşmak üzere anlaşma yapmak isteyenlerle, bunun onlar hakkında hayır getireceğine inanıyorsanız mükâtebe yapın...”¹⁰⁸ Ayette köle veya cariyelerin efendileriyle

⁹⁸ - Bk. ez-Zemahşeri, II/549; el-Beydavi, I/525.

⁹⁹ - el-Hicr, 15/4. Ayrıca bk. ez-Zemahşeri, II/549; el-Beydavi, I/525.

¹⁰⁰ - Bk. İbn Haldun, I/505-508; Ali Özek ve arkadaşları, 261.

¹⁰¹ - Bk. er-Razi, II/14.

¹⁰² - en-Nisa, 4/103.

¹⁰³ - Bk. ez-Zemahşeri, I/549; er-Razi, II/14; el-Beydavi, I/235; Yazır, II/1448.

¹⁰⁴ - en-Nisa, 4/24.

¹⁰⁵ - Bk. ez-Zemahşeri, I/487; el-Beydavi, I/209.

¹⁰⁶ - Enfal, 8/68.

¹⁰⁷ - Bk. ez-Zemahşeri, II/229; el-Beydavi, I/391; Yazır, IV/2433.

¹⁰⁸ - en-Nur, 24/33.

belli şartlar karşısında hürriyetine kavuşmak üzere anlaşma yapmak istemeleri kitab kelimesi ile ifade edilmiştir.¹⁰⁹

j - Burhan, Huccet: "Eğer doğru iseniz, kitabımızı getirin."¹¹⁰ Burada kitab kelimesi, huccet, burhan, delil anlamında kullanılmıştır.¹¹¹

Kur'an-ı Kerim'de kitap kelimesi ve aynı kökten gelip istimal edilen daha pek çok kelime veya fiil ile bu yukarıda verdiklerimizden başka yazmak, farz kılmak, takdir etmek gibi anlamlar da kastedilmiştir.¹¹²

Ayrıca kitap kelimesi ile bütün kâinat ve insanın murad edildiği de olmuştur. Buna göre, varlık ve oluş bütünüyle bir kitaptır. Kur'an'da insan da bir kitap gibi sunulmaktadır.¹¹³

Tüm bu anlamlar üzerinde bir takım tahliller yapıldığı takdirde, mana itibariyle birbirine benzedikleri ve kitap kelimesinin ifade ettiği hakiki manaya yakın oldukları farkedilecektir.

Buraya kadar kitab kelimesi ve onunla aynı kökten müştak olan kelimelerin Kur'an'da kullanılışları ve ifade ettikleri manalar üzerinde kısaca durduktan sonra, şimdi asıl mevzumuz olan Kur'an'daki kitaplar üzerinde durabiliriz.

B - KUR'AN'DA GEÇEN KİTAPLAR

Kur'an-ı Kerim'de daha evvel sözünü ettiğimiz gibi pek çok kitaptan söz edilmektedir. Bu kitapların bir kısmı aşına olduğumuz, bildiğimiz türden kitab iken, bazıları da keyfiyeti ve kemmiyeti hakkında pek bilgimiz olmayan kitaplardır. Kur'an zaman zaman kitap kavramıyla laalettayin bir kitabı murad ederken, zaman zaman da bizce orijinal olan kitapları kasetmektedir. Yine Kur'an, kitap derken bazen insanlara indirilen ilahi mesajları kasetmekte, ama bazen de insanların amellerinin kaydedildiği defterleri murad etmektedir. Buna göre öncelikle Kur'an'da sözü edilen kitapları iki ana grupta toplayabiliriz:

1 - Müşahhas (somut) kitaplar: Kur'an-ı Kerim kitap sözünü kullanırken bununla bazen elle tutulan, okunabilen, anlaşılabilen somut kitaplar

¹⁰⁹ - Bk. Ez-Zemahşeri, III/232; er-Razi, II/14; el-Beydavi, II/123.

¹¹⁰ - es-Saffat, 37/157.

¹¹¹ - Bk. er-Razi, II/14.

¹¹² - Bk. Mahmut Çanga, Kur'an Kelimelerinin Anahtarı, İstanbul, 1986, 418-420.

¹¹³ - Yaşar Nuri Öztürk, Kur'an'ın Temel Kavramları, İstanbul, 1991, 324.

kasdeder. Bu kitapları kendi arasında bir ayrıma tabi tutmak mümkündür. Ancak biz böyle bir taksime gitmeden bunları sıra ile vermeye çalışacağız.

a - Herhangi bir kitap: Kur'an'da zaman zaman şu tür ifadelerle tesadüf etmek mümkündür: "Elleriyle bir kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için 'bu Allah katındandır' diyenlere yazıklar olsun..."¹¹⁴ "Yoksa size ait bir kitap var da (bu batıl inanışları) onda mı okuyorsunuz"¹¹⁵ "İnsanlardan bazısı bir bilgisi, bir rehberi veya aydınlatıcı bir kitabı olmadığı halde Allah hakkında tartışmaya kalkar."¹¹⁶ "Sen bundan önce ne bir kitab okur, ne de elinle onu yazardın..."¹¹⁷ Bütün buralarda sözü edilen kitap, herhangi bir kitaptır. Bu kitabın belirgin bir vasfı ve ayrıcalıklı bir yanı yoktur. İsmi tesbit edilmiş değildir, kime ait olduğu belirtilmemiştir. Buralarda kitap kelimesi, günlük hayatta istimal ettiğimiz kitabı ifade etmek üzere kullanılmıştır.

Yine özellikleri belirtilmemekle birlikte "ilahi kökenli" herhangi bir kitap anlamında kitap kelimesinin kullanıldığı da olmaktadır: "Eğer sana kağıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik de onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı, yine de inkarcılar, "bu apaçık bir büyüden başka bir şey değildir" derlerdi."¹¹⁸ "De ki: Eğer doğru sözlü iseniz, Allah katından bu ikisinden (Bana ve Musa'ya inen iki kitaptan) daha doğru bir kitap getirin de ben ona inanayım."¹¹⁹ ".. Yahut Biz onlara bir kitap mı verdik de onlar o kitaptaki bir delile dayanıyorlar..."¹²⁰ "Kitaptan ilmi olan kimse ise şöyle dedi..."¹²¹

Ayrıca bu şekilde kullanılan kitap kelimesi ile "kitap kültürü"ne sahip olmanın kasdedildiği de söylenmiştir.¹²²

b - Sahife (Sayfa) şeklindeki kitaplar: Kur'an-ı Kerim'de birkaç yerde sahifelerden bahsedilmektedir. Bu sahifelerden birinin Hz.İbrahim'e, diğerinin Hz.Musa'ya ait olduğunu bizzat Kur'an tasrih etmektedir. Diğerlerinin ise hangi peygambere ait olduğuna dair sarih bir açıklama yoktur. Bizim burada kasdettiğimiz anlamda sözü edilen sahifeler, evvelki ümmetlerin sahifeleri,

¹¹⁴ - el-Bakara, 2/79.

¹¹⁵ - el-Kalem, 68/37.

¹¹⁶ - el-Hacc, 22/8. Ayrıca bk. Lokman suresi, 20. ayet.

¹¹⁷ - el-Ankebut, 29/48.

¹¹⁸ - el-En'am, 6/7. Ayrıca bak. el-İsra, 17/93.

¹¹⁹ - el-Kasas, 28/49.

¹²⁰ - Fatır, 35/40. Ayrıca bk. en-Nisa, 4/153; ez-Zuhruf, 43/21; el-Ahkaf, 46/4.

¹²¹ - en-Neml, 27/40. Ayrıca şu ayetlere de bakılabilir: Fatır 35/40; es-Saffat, 37/157; ez-Zuhruf, 43/21; el-Ahkaf, 46/4.

¹²² - Bk. Sülün, Kur'an'da Kitap Kavramı, 69.

Hız.İbrahim ve Hız.Musa'nın sahifeleridir. "Onlar, (Muhammed) bize Rabbinden bir mucize getirmeli değil miydi? dediler. Önceki sahifelerde geçen apaçık delil (Kur'an) onlara gelmedi mi?"¹²³ "Yoksa Musa'nın ve ahbine vefa gösteren İbrahim'in sahifelerinde yazılı olanlar kendilerine haber verilmedi mi?"¹²⁴ "Şüphesiz ki bu (anlatılanlar) önceki sahifelerde; İbrahim ve Musa'nın sahifelerinde vardır."¹²⁵ Hız.İbrahim'in sahifelerinden kasıt 10 sahifeden ibaret olan bir kitapçıktır.¹²⁶ Esasen daha evvel de geçtiği gibi, Ebu Zer'in naklettiğine göre Hız.Peygamber, Hız.İbrahim'e 10 sahifenin indirildiğini belirtmiştir.¹²⁷ Hız.Musanın sahifeleriyle ise Tevrat'ın murad edildiği beyan ediliyor.¹²⁸ Süleyman Ateş ise, burada adı geçen İbrahim ve Musa'nın sahifelerinden kasdın, aynı adı taşıyan ve Tevrat'ta bulunan sifrler olduğunu söylüyor. Ancak, bugün eldeki Tevrat'ta Musa'nın sahifeleri bulunmakla beraber, İbrahim'in sahifeleri yoktur. Bu ayet, Hız.Peygamber dönemindeki Yahudilerin elinde bulunan Tevrat'ta, İbrahim'in sahifelerinin de mevcut olduğuna işaret etmektedir.¹²⁹ İbrahim'in ve Musa'nın sahifelerinin muhtevası hakkında da bilgiler mevcuttur.¹³⁰

Kur'an-ı Kerim, Tevrat, Zebur ve İncil'in muhtevası hakkında mücmel bazı bilgiler verdiği gibi, suhufun mahiyeti ve münderecatı hakkında da kısa malumat vermektedir. Esasen bizzat Kur'an, muhtevasında, onlara dair bilgilerin bulunduğunu söylemektedir.¹³¹ Nitekim, el-A'la suresinde, "Temizlenen, Rabbinin adını anıp O'na kulluk eden, kuşkusuz kurtuluşa ermiştir. Fakat siz (ey insanlar), ahiret daha hayırlı ve daha devamlı olduğu halde, dünya hayatını tercih ediyorsunuz." denildikten sonra, "şüphesiz bunlar, ilk gönderilen sayfalarda; *İbrahim ve Musa'nın sayfalarında* da vardır."¹³² ibaresiyle, bu bilgilerin o sayfalarda da geçtiği haber verilmektedir.¹³³

¹²³ - Taha, 20/133. Ayrıca bk. Said Havva, el-Esas fi't-Tefsir, Daru's-Selam, 1412/1984, VII/3415.

¹²⁴ - en-Necm, 53/36-37. Ayrıca bk. Havva, X/5581.

¹²⁵ - el-A'la, 87/18-19.

¹²⁶ - Bk. ez-Zemahşeri, IV/728; er-Razi, XXXI/149; Yazır, VIII/5768.

¹²⁷ - er-Razi, XXXI/149.

¹²⁸ - Bk. Havva, X/5580; Hasan Basri Çantay, Kur'an-ı Hakim ve Meal-ı Kerim, İstanbul, 1404/1984, III/173, dipnot 24; Sülün, Kur'an'da Kitap Kavramı, 62-63.

¹²⁹ - Ateş, Tefsir, X/436.

¹³⁰ - Bk. Aydar, Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi, 43-46.

¹³¹ - Bk. Ta-Ha, 20/133. Ayrıca bk. İbn Kesir, Tefsir, V/322; Yazır, V/3338.

¹³² - el-A'la, 87/14-19.

¹³³ - Bk. Beydavi, II/590; Havva, XI/6487-6488.

Öncelikle şunu belirtelim ki, Allah tarafından indirilmiş tüm kitap ve sayfalarda, özellikle vurgulanan ve üzerinde ısrarla durulan nokta "tevhid"tir.¹³⁴ Bütün ilahi dinlerin esası olan bu hakikat, Kur'an'da hayat hikayesi verilen tüm peygamberlerin dilinde ifadesini bulmuştur.¹³⁵ Dolayısıyla bu hakikatın, Hz.Adem'e indirilen 10 sayfada da ve diğerlerinde de geçtiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bundan başka, bu kitap ve sayfalarda nelerin geçtiğini ise, ancak Kur'an ve hadislerin verdiği malumat muvacehesinde ve mevcut olanların incelenmesi neticesinde öğrenebiliriz. Yukarıda verdiğimiz ayetlerde, bu konuda biraz bilgi verilmiştir. Ancak hemen şunu belirtelim ki, son iki ayet ile neyin murad edildiği konusunda müfessirler arasında ittifak yoktur. Bazı müfessirler, (suhufi İbrâhime ve Mûsâ)¹³⁶ ayetini, ondan önce geçen (inne hâzâ lefi's-suhufi'l-ûlâ)¹³⁷ ayetine bedel yapıp, bu mevzuların sadece bu iki peygamberin sayfalarında geçtiğini söylerken,¹³⁸ bazıları da bunu kabul etmemekte, (inne hâzâ lefi's-suhufi'l-ûlâ) ayetinden kasdın, evvelki tüm sayfalar olduğunu, bu konuların, hepsinde geçmekle beraber, özellikle İbrahim ve Musa'nın sayfalarında geçtiğini kaydetmektedirler.¹³⁹

Öte yandan, (inne hâzâ) ile neyin murad edildiği de tartışma konusudur. Acaba bununla surenin hepsi mi, yoksa belli bir kısmı mı kastedilmiştir? Genel olarak sure göz önünde bulundurulursa, hepsinin kastedildiğini söylemek zordur. Zira, doğrudan doğruya Peygamberimiz'i ilgilendiren ve O'na hitab eden kısımlar vardır.¹⁴⁰

Bununla beraber, tefsir kitaplarının ilgili kısmında geçen bazı hadislerden, (inne hâzâ) ibaresi ile tüm surenin kastedildiği anlaşılmaktadır. Nesai'nin (v.303/915) İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre, A'la suresi nazil

¹³⁴ - Bk. er-Razi, XXIX/13; Ateş, Tefsir, I/93.

¹³⁵ - Geniş bilgi ve örnekler için bk. N.M.Solmaz -İ.Lütfi Çakan, I.cild; Abdullah Aydemir, Tefsirde İsrailiyat, Ankara, 1979, 1.

¹³⁶ - "İbrahim ve Musa'nın sayfaları..." (el-A'la, 87/19).

¹³⁷ - "Şüphesiz bu, evvelki sayfalarda da vardır." (el-A'la, 87/18).

¹³⁸ - el-Beydavi, II/590; Ebu'l-Berekat en-Nesefi, Tefsiru'n-Nesefi (Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil), İstanbul, 1984, IV/350; Tantavi Cevheri, el-Cevahir fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim, Daru'l-Fikr, bilatarıh, XIII, 25/117; Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu't-Tefasir, Beyrut, 1402/1981, III/550.

¹³⁹ - Yazır, VIII/5768.

¹⁴⁰ - Mesela 6, 7 ve 8. ayetler böyledir.

olunca, Hz.Peygamber, "bunun hepsi İbrahim ve Musa'nın sayfasında vardır" buyurmuştur.¹⁴¹

İbn Cerir et-Taberi (v.310/922) ise, (inne hâzâ) ile, (kad efleha)dan (hayrun ve ebkâ)ya kadar olan kısma işaret edildiğini söyleyerek, bununla bu kelamın mazmununun murad edildiğini belirtmektedir.¹⁴² Abd İbn Humeyd (v.249/863), İbn Merduye ve İbn Asakir kanaliyle Ebu Zer'den rivayet edilen ve evvelki peygamberler ve onların sayfalarıyla ilgili olarak kendisi tarafından Peygamber'e yöneltilen soruları ve verilen cevapları ihtiva eden uzun bir hadisın sonunda, "Ya Rasulallah, İbrahim ve Musa'nın sayfalarındakinden sana bir şey indirildi mi?" şeklindeki soruya, Peygamberimiz "evet" dedikten sonra, A'la suresinin başından (hayrun ve ebkâ) ayetine kadarki kısmı okuyarak, bunların indirildiğine işaret etmiştir.¹⁴³

Hz.İbrahim ve Hz.Musa'ya indirilen sayfaların mahiyeti hakkında bilgi verilen bir baş ka yer de "en-Necm" suresidir. "Yoksa, Musa'nın ve çok vefalı olan İbrahim'in sayfalarında olanlar (onlara) haber verilmedi mi?" denildikten sonra, bunların ne olduğu şu şekilde ifade edilir: "Hiç kimse kimsenin günah yükünü çekmez. İnsan için çalıştığından başkası yoktur ve çalışması da yakında görülecektir. Sonra da ona tastamam karşılığı verilecektir. (Şu da bir hakikattir ki,) intiha Rabbinedir. Gerçekte güldüren de, ağlatan da O'dur. Öldüren de dirilten de O'dur. Döküldüğü zaman nutfeden erkek ve dişi iki eşi yaratan da O'dur. İkinci kere diriltmek de O'nun/uhdesindedir. Zengin eden de O'dur, sermaye verip memnun eden de O'dur. Şi'ranın Rabbi de O'dur. Daha evvel geçen Ad ve Semud kavimlerini helak eden de O'dur. Onlardan geriye birşey kalmadı. Zulmetmiş ve azmış olan Nuh kavmini de, bunlardan önce helak eden yine O'dur. Mutefikeyi de devirip yıktı. Onları neler kapladı neler (ne acı azaplar çöktü onların üstüne)! O halde Rabbinin hangi nimetinden şüphe ediyorsun?"¹⁴⁴

Birbirinin devamı gibi görünen bu ayetlerin hepsinin İbrahim ve Musa'nın sayfalarında geçmiş olması muhtemel olduğu gibi, "Sonra da ona en dolgun karşılık verilecektir" ayetine kadarki kısmın zikredilmiş olması da

¹⁴¹ - İbn Kesir, Tefsir, VIII/405; Aynı hadisın el-Hakim'den gelen rivayeti için bk. es-Suyuti, el-İtkan, I/38-39. Benzer başka rivayetler için bk. İbn Kesir, aynı yer, es-Suyuti, el-İtkan, aynı yer.

¹⁴² - Ebu Ca'fer Muhammed İbn Cerir et-Taberi, Cami'ul-Beyan an Te'vili'l-Kur'an, Beyrut, 1406/1986, XII/549. Ayrıca bk. ez-Zemahşeri, IV/728; Beydavi, II/590; Tantavi, XIII, 25/117; Havva, XI/6488.

¹⁴³ - Yazır, VIII/5768-5769.

¹⁴⁴ - en-Necm, 53/36-55.

ihtimal dahilindedir. Zira dikkatlice bakılınca, bundan sonra yeni bir konuya geçildiği, üstelik "Şi'rânın Rabbi de O'dur" ayetiyle hitabın tamamen Mekkelilere yöneldiği (çünkü şi'ra, Himyer ve Huzaa kabilelerinin taptıkları bir yıldızdır)¹⁴⁵ farkedilecektir. Bu konuda da müfessirlerimiz müttefik değillerdir.¹⁴⁶ Bu iki yerden başka, Kur'an-ı Kerim'de sayfaların içeriği hakkında pek bilgi verilmemektedir.

Hakim'in (v.405/1014) Kasım tarihiyle Ebu Umame'den (v.86/705) yaptığı rivayete göre, Hz.Peygamber'e inen şu ayetler Hz.İbrahim'e de inmiştir: et-Tevbe, 9/112; el-Mu'mininun, 23/1-11; el-Ahzab, 33/35 ve el-Meariç, 70/23-33.¹⁴⁷

Yukarıda Ebu Zer'den mervi olduğunu belirttiğimiz uzun hadiste ise, Hz.Peygamber'in bunların muhtevasıyla ilgili olarak verdiği bilgiler görülmektedir. İbrahim'in sayfalarında nelerin bulunduğu sorulması üzerine Hz.Peygamber şunları söyledi: "Hepsi emsâl idi: Ey o mübtelaya tasallut eden mağrur melik, Ben seni, dünyayı birbirine yığasın diye göndermedim ve lakin, mazlumun duasını Benden red edesin diye gönderdim; çünkü Ben, mazlumun duasını, kâfir de olsa red etmem..."¹⁴⁸ Hz.Musa'nın sayfalarının içeriği için de Hz.Peygamber şunları söylemiştir: "Hepsi ibret idi: Taaccub ederim ölüme yakîni olup da sevinene, ateşe yakîni olup da gülene, dünyayı ve ehline olan taallukatı görüp de ona gönül bağlayana..."¹⁴⁹

eş-Şehristani (v.548/1153) de, Hz.İbrahim'e indirilen sayfalarda ilmi ve ameli konuların yer aldığını söylüyor. İlmî olanlar, yaratılışın nasıl olduğu, yaratıklara nasıl şekil verilip düzenlendiği, takdir, hidayet vb. konulardır. Bunun delili, A'la suresinin ilk üç ayeti¹⁵⁰ ile Şuara suresinin yetmişsekizinci ayetidir.¹⁵¹ Ameli olanlar ise, nefsin şüphelerden tezkiyesi, ibadetleri yaparak Allah'ı zikir, dünyevi şehvetlerden arınma, uhrevi saadeti elde etmeye çalışma... gibi

¹⁴⁵ - İbn Kesir, Tefsir, VII/442; ez-Zemahşeri, IV/418; Yazır, VII/4612. Said Havva, "onları neler kapladı, neler" ayetine kadarki kısmın İbrahim ve Musa'nın sayfalarında geçtiğini söylemektedir. (Havva, X/5581).

¹⁴⁶ - Bk. ez-Zemahşeri, IV/417; er-Razi, XXIX/13; Yazır, VII/4615.

¹⁴⁷ - es-Suyuti, el-İtkan, I/39.

¹⁴⁸ - Yazır, VIII/5768-5769.

¹⁴⁹ - Aynı yer.

¹⁵⁰ - "Yaratıp düzene koyan, planlayıp yol gösteren Rabbinin adını çokça tesbih et!"

¹⁵¹ - "Ki O beni yaratan ve bana doru yolu gösterendir."

konulardır. A'la suresinin 14-17. ayetleri¹⁵² buna delalet etmektedir.¹⁵³ Ez-Zemahşeri (v.538/1143) de İbrahim'in sahifelerinde şunların geçtiğini kaydetmektedir: "Akıllı kimse, diline, yaşadığı zamanın bilgisine sahip olmalı, kendini işine vermelidir."¹⁵⁴

Ayrıca müşriklerin kendilerine indirilmesini istedikleri ilahi vahiyleri kapsayacak belgelerden de sahife diye bahsedilmektedir. "Daha doğrusu onlardan herbiri, kendisine açılmış sahifeler verilmesini istiyor."¹⁵⁵ Burada sözü edilen, müşriklerin, inanmak için Hz.Peygamber'den istedikleri bir mucizedir. Kendilerine, tıpkı Hz.Peygamber'e indirildiği gibi, sahifeleri açılmış bir kitap indirilmesini istemektedirler.¹⁵⁶ Yahut üzerinde Alemlerin Rabbinden falan oğlu falana diye yazılan ve kendilerine Hz.Peygamber'e tabi olmaları emredilen gökten bir kitap getirmesini istemektedirler.¹⁵⁷ Burada sahifeler ile kitab murad edilmektedir.

Yine sahife sözü ile Kur'an-ı Kerim'in kastedildiği de olmuştur. "(O), tertemiz sahifeleri okuyan Allah'tan gelen bir elçidir."¹⁵⁸ Burada sözü edilen elçinin Hz.Muhammed, tertemiz sahifelerin ise Kur'an-ı Kerim olduğu söylenmiştir.¹⁵⁹

Bazı ayetlerde geçen sahife kelimesi ile Tevrat ve İncil'in kastedildiği de söylenmiştir. Bazı müfessirlerimize göre, Taha suresi 133. ayetinde geçen sahife ile aynı zamanda Tevrat ve İncil; Necim suresi 36. ayetinde geçen sahife ile de Tevrat murad edilmiştir.¹⁶⁰

Kur'an-ı Kerim'de geçen "zubur" kelimesi ile de sahifeler veya bunların oluşturduğu kitapçıkların kastedildiği olmuştur. Nitekim Şuara suresinin 196. ayetinde "Şüphesizki o evvelkilerin sahifelerinde/kitaplarında vardır."

¹⁵² - Şüphesiz ki temizlenen, Rabbinin adını anıp O'na kulluk eden, kurtuluşa ermiştir. Ahiret hayatı daha hayırlı ve da daha sürekli iken, siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz."

¹⁵³ - Ebu'l-Feth Muhammed b.Abdulkerim eş-Şehristani, el-Milel ve'n-Nihal, (Thk.M.S.Keylani), Beyrut, 1390/1975, 209.

¹⁵⁴ - ez-Zemahşeri, IV/728. Ayrıca bk. Cevheri, XIII, 25/117.

¹⁵⁵ - el-Muddessir, 74/52.

¹⁵⁶ - Havva, XI/6241.

¹⁵⁷ - ez-Zemahşeri, IV/643.

¹⁵⁸ - el-Beyyine, 98/2.

¹⁵⁹ - er-Razi, XXXII/42; el-Beydavi, II/612; İbn Kesir, Tefsir, VIII/476; Havva, XI/6623.

¹⁶⁰ - Bk. el-Beydavi, II/62, 442.

buyurularak buna işaret edilmiştir. Ayrıca aynı anlamda zubar kelimesinin kullanıldığı başka ayetler de vardır.¹⁶¹ Zubar kelimesinin Zebur'un çoğulu olduğu ve bu kelimeyle Zebur'un kastedildiği de söylenmiştir.¹⁶² El-Beydavi (v.685/1286) de zubarun, Zeburun çoğulu olduğunu belirttikten sonra, bununla hikmetleri ihtiva eden kısa kitabın kastedildiğini belirtiyor.¹⁶³

Zubar kelimesi ile hangi kitapların kastedildiği konusu ihtilaflıdır. Bu kitapların hangi peygambere ve ne zaman indirildiği, muhtevası, keyfiyeti vb. konular da aynı şekilde ihtilaflıdır. Ez-Zemahşeri, İbn Kesir (v.774/1372) gibi bazı müfessirlerimiz, Kamer suresi 52. ayetinde geçen "zubar" kelimesi ile, meleklerin elinde bulunan kitapların kastedildiğini söylemişlerdir. Bu kitaplarda, küçüğü ve büyüğü ile kulların amelleri yazılıp cemedilmiştir.¹⁶⁴ Gerek ayetlerden, gerekse İbn Kesir'in açıklamalarından, burda sözü edilen kitapların, sağımız ve solumuzdaki meleklerin tuttuğu defterler ile amellerimizin melekler tarafından kaydedildiği diğer kitaplar olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre amellerin kaydedildiği bir değil, birkaç kitap vardır. Yine İbn Kesir, Al-ı İmran 184. ayetinde geçen zubar kelimesinin, tıpkı peygamberlere inzal edilenler gibi, gökten alınan kitapları ifade ettiğini söylüyor.¹⁶⁵ Ez-Zemahşeri, bu ayetteki zubar ile sahifelerin kastedildiği kanaatindedir.¹⁶⁶ ez-Zeccac (v.311/923) ise, zubarun, hikmetlerle dolu kitap olduğunu kaydediyor.¹⁶⁷

c - İlahi Kitaplar: Kur'an-ı Kerim'de kitap kelimesi en çok ilahi kitapları ifade etmek için kullanılmıştır. El-Beydavi, Kur'an örfünde kitabın, şariat ve ahkamı tazammun eden eserler için kullanıldığını söylemektedir.¹⁶⁸ Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim bu özeliği haiz oldukları için bunların kitab ile tesmiye edildiği pek çok ayet vardır. Biz burada Kur'an'da zikredilen ilahi kitapları anahatlarıyla tanıtmaya çalışacağız.

aa - Tevrat: Bu, Kur'an-ı Kerim'in Yahudilerin kutsal kitabını ifade etmek üzere kullandığı bir isimdir. İbranicede Torah, Yunancada Pentateuch ve

¹⁶¹ - Bk. Al-ı İmran, 3/184; en-Nahl, 16/44; Fatır, 35/25; el-Kamer, 54/43, 52. Ayrıca bk. el-Beydavi, II/166; Havva, VI/2942, X/5615.

¹⁶² - Bk. er-Razi, et-Tefsir, IX/123; İbn Kesir, Tefsir, VI/173.

¹⁶³ - el-Beydavi, I/193.

¹⁶⁴ - ez-Zemahşeri IV/430; el-Beydavi, II/450; İbn Kesir, Tefsir, VIII/461; Havva, X/5618.

¹⁶⁵ - İbn Kesir, Tefsir, II/154.

¹⁶⁶ - Bk. ez-Zemahşeri, I/148.

¹⁶⁷ - er-Razi, IX/124.

¹⁶⁸ - el-Beydavi, I/193-194.

Nomos diye bilinen Tevrat, Kanun anlamına gelmektedir.¹⁶⁹ Tevrat, üç bölümden oluşan Yahudi kutsal kitabı Eski Ahid'in (İbranice adı Tanakh¹⁷⁰) ilk bölümüdür ve şu kısımlardan ibarettir: Tekvin (Bereşit), Çıkış (Şemot), Levililer (Vayikra), Sayılar (Bemidbar), Tesniye (Dıvarim).¹⁷¹ Tevrat kelimesi Kur'an-ı Kerim'de 16 ayette 18 defa geçmekte¹⁷² ve bütün bunlarla Hz.Musa'ya indirilen kutsal kitabın kasd edildiği söylenmektedir.¹⁷³ "(...) Bundan önce de insanlara doğru yolu göstermek için Tevrat ve İncil'i indirmişti..."¹⁷⁴ "Gerçekten Tevrat'ı Biz indirdik, onda yol gösterme ve nur vardır..."¹⁷⁵ Ayetlerden Tevrat'ın, İsrailoğullarına indirilmiş bir kitap olduğu anlaşıldığı halde¹⁷⁶ Kur'an'da açık bir ifadeyle Hz.Musa'ya Tevrat'ın verildiği belirtilmiyor, ancak bir çok ayette ona kitab verildiği ifade ediliyor.¹⁷⁷ "Yola geliniz diye Musa'ya kitab ve furkan vermiştik."¹⁷⁸ "Andolsun Musa'ya kitabı verdik..."¹⁷⁹ Bu durum, doğal olarak Musa'ya verildiği belirtilen kitap ile Tevrat'ın aynı veya ayrı şeyler olup olmadığı konusunda zihinlerde bir soru uyandırıyor. "Kur'an ayetlerinden, Tevrat'la, Musa'ya verilen "Kitab"ın mı, yoksa Eski Ahid'in mi kasd edildiğini anlamak zordur. Muhtevası ve kapsamı hakkında detaylı bilgi bulunmadığından, bugün Yahudilerin elinde mevcut olan Eski Ahid'le karşılaştırıp hangi bölümüne tekabül ettiğini çıkarmak da kolay değildir. (...) Kur'an'da Musa'ya verilen "kitap" için "Tevrat" isminin kullanılmaması ve sadece "el-Kitab"¹⁸⁰ denilmesi

¹⁶⁹ - Bk. Baki Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, Ankara 1997, 15, 39. Tevrat ve İbranice karşılığı olan Torah kelimelerinin diğer anlamları ve etimolojik tahlili için bk. Adam, aynı eser, 33-34, 38-40. Arapçadaki istikakı ve isti'mali için bk. el-İsfahani, 168; ez-Zemahşeri, I/331; er-Razi, VII/159.

¹⁷⁰ - Bk. Daniel Wickwire, Yahudi, Hristiyan ve İslam Kaynaklarına Göre Kutsal Kitabın Değişmezliği, İstanbul, 1999, 14.

¹⁷¹ - Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, 14. Bu bölümler hakkında geniş bilgi için bk. Ömer Faruk Harman, "Tevrat", İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, İstanbul, 1997, IV/363-367.

¹⁷² - Abdalbaki, 158.

¹⁷³ - Bk. el-Beydavi, I/148, 164.

¹⁷⁴ - Al-ı İmran, 3/3-4.

¹⁷⁵ - el-Maide, 5/44.

¹⁷⁶ - Bk. Al-ı İmran, 3/65, 93.

¹⁷⁷ - Bk. el-Bakara, 2/53, 87; el-En'am, 6/154; Hud, 11/110; el-İsra, 17/2; el-Mu'mininun, 23/49; el-Furkan, 25/35; el-Kasas, 28/43; es-Secde, 32/23; Fussilet, 41/45.

¹⁷⁸ - el-Bakara, 2/53.

¹⁷⁹ - el-Bakara, 2/87. Ayrıca bk. el-En'am, 6/154; Hud, 11/110; el-İsra, 17/2; el-Mü'mininun, 23/49; el-Furkan, 25/35; el-Kasas, 28/43; es-Secde, 32/23; Ğafir, 40/53; Fussilet, 41/45.

¹⁸⁰ - Bk. el-Bakara, 2/53, 87; el-En'am, 6/154; Hud, 11/17, 110; el-İsra, 17/2; el-Mü'mininun, 23/49; el-Furkan, 25/35; el-Kasas, 28/43; es-Secde, 32/23; es-Saffat, 37/117; Fussilet, 41/45; el-Ahkaf, 46/12.

bu zorluğu daha da arttırmaktadır.”¹⁸¹ Müfessirlerimizin Kur'an'da geçen “el-kitab” lafzı ile neyin murad edildiği konusundaki farklı yorumları da sorunu iyice zorlaştırmaktadır.¹⁸² “Bütün bunlarda, Kur'an'da Musa'ya verildiği belirtilen “el-Kitab” ile Tevrat arasındaki münasebet hususunda, açıklanması zor, önemli bir problemin bulunduğu anlaşılmaktadır. Kur'an, Tevrat'ın Musa'ya verildiğini açıkça bildirmedeği gibi, Tevrat'ın muhtevası hakkında detaylı bilgi de vermemektedir. Bunun yanında, Yahudilerin elinde mevcut olan kitapların hangilerinin Tevrat'a dahil olup olmadığı hususunda bir açıklama da bulunmamaktadır. Bu yüzden Tevrat'ın mahiyeti ve kapsamı hakkında açık bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. Fakat İsa döneminde derlenen Eski Ahid'in, Kur'an'ın geldiği dönemde son şeklini almış olduğu tarihen sabittir. O zamanki Yahudiler, “Tevrat”ın İbranice karşılığı “Torah”dan, Eski Ahid'in tümünü anlamaktadırlar. Dolayısıyla Yahudilerle münazarada Kur'an, onların diliyle hitap etmiş, bir tashihde bulunmamış ve “Tevrat” lafzını onların anladığı anlamda kullanmıştır.”¹⁸³ İçinde “Tevrat” lafzı geçen ayetlere baktığımızda¹⁸⁴, bunların hitap zamanının çoğunlukla Hz.İsa¹⁸⁵ ve Hz.Muhammed'in¹⁸⁶ nübüvvet dönemi olduğu farkedilmektedir. İçinde “Tevrat” lafzı geçen ayetlerin muhatabı, bu iki peygamber dönemindeki Yahudilerdir. Daha önceki Yahudilerin söz konusu edildiği ayetlerde ise, “Tevrat” yerine, “el-Kitab” lafzı geçmektedir.¹⁸⁷ Bununla birlikte Hz.Muhammed dönemindeki Yahudilere hitab eden bazı ayetlerde de “el-Kitab” lafzı bulunmaktadır. Bu ayetlerdeki el-Kitab lafzının Tevrat'tan bedel olduğu¹⁸⁸ anlaşılmaktadır.¹⁸⁹ Hem Hz.İsa ile ilgili olup onun zamanındaki Tevrat'ı ifade eden ayetlerden, hem de Hz.Peygamber'e hitap edip onun zamanındaki Tevrat'ı ifade eden ayetlerden, bu iki peygamber döneminde yahudilerin elinde bulunan Tevrat'ın kastedildiğini anlamak mümkündür. Buralarda herhangi bir istisna söz konusu edilmemiştir: “Meryem oğlu İsa “Ey İsrailoğulları, ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici olarak (geldim).” demişti...”¹⁹⁰ “(...) De ki: Doğru iseniz Tevrat'ı getirip okuyun.”¹⁹¹ “İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında dururken seni

¹⁸¹ - Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, 41.

¹⁸² - Geniş bilgi için bk. Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, 41-43.

¹⁸³ - Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, 43-44.

¹⁸⁴ - Bk. Abdulbak, 158.

¹⁸⁵ - Bk. Al-ı İmran, 3/48, 50; el-Maide, 5/46, 110; es-Saff, 61/6.

¹⁸⁶ - Bk. Al-ı İmran, 3/65, 93; el-Maide, 5/43, 66, 68; el-A'raf, 7/157.

¹⁸⁷ - Mesela bk. en-Nisa, 4/54; el-A'raf, 7/169; en-Nahl, 16/45; el-Ğafir, 40/53.

¹⁸⁸ - Bu ayetler şunlardır: el-Bakara, 2/44, 78, 146; Al-ı İmran, 3/78; en-Nisa, 4/15.

¹⁸⁹ - Bk. Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, 43-44.

¹⁹⁰ - es-Saff, 61/6. Diğer ayetler için bk. Al-ı İmran, 3/48, 50; el-Maide, 5/46, 110.

¹⁹¹ - Al-ı İmran, 3/93.

nasıl hakem yapıyorlar da ondan sonra da dönüyorlar (verdiği hükme razı olmuyorlar?) Onlar inanıcı değillerdir.”¹⁹² Bu dönemlerde Yahudilerin elinde bulunan kitabın tümü Kur’an tarafından Tevrat olarak tesmiye edilmiştir. Bunlara dayanarak Tevrat kelimesinin Kur’an semantğinde Yahudilerin elinde o dönemlerde mevcut olan bütün kitapları ifade ettiğini söylemek mümkündür.

Hadis külliyyatındaki “Tevrat” lafzının kapsamı da, Kur’an’da olduğu gibi kapalıdır. Hadislerde Kur’an’dan farklı olarak Tevrat’ın Musa’ya verildiği açıkça ifade edilmektedir. Ancak Musa’ya verilen “Tevrat”la, Eski Ahid’in ilk beş kitabının mı, yoksa tümünün mü kasd edildiği anlaşılmamaktadır. Zira Yahudilerin elinde o zamanlar mevcut olan kitapların hangilerinin Musa’ya verilen “Tevrat”a dahil olduğu hususunda, hadislerde de herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.¹⁹³

Buna benzer bir karışıklık Tevrat’ın İbranice karşılığı olan Torah için de söz konusudur. Torah ile neyin kastedildiği veya Musa’nın Kitabının neye tekabül ettiği hususu Yahudilikte de net değildir ve bu konularda farklı görüşler bulunmaktadır.¹⁹⁴

Bütün bunlar nazar-ı itibare alındığında Kur’an’da geçen Tevrat ile Ahd-ı Atik’in kasd edildiği söylenebilir.¹⁹⁵ Bununla birlikte müfessirlerimizin çoğunluğu, Kur’an’da İsrailoğullarının söz konusu edildiği ayetlerde geçen el-Kitab ile Tevrat’ın murad edildiği kanaatindedirler.¹⁹⁶ Bunlara göre buralarda geçen kitap ile yine Kur’an’da sözü edilen Tevrat, aynıdır; ikisi de Hz.Musa’ya verildiği belirtilen ilahi kitabı ifade etmektedir.¹⁹⁷ “Gerçekten Tevrat’ı Biz indirdik, onda yol gösterme ve nur vardır. İslam olmuş peygamberler, onunla yahudilere hüküm verirlerdi....”¹⁹⁸ ayeti de bunu

¹⁹² - el-Maide, 5/43. Diğer ayetler için bk. Al-ı İmran, 3/65; el-Maide, 5/66, 68; el-A’raf, 7/157.

¹⁹³ - Geniş bilgi için bk. Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, 44-45; Adam, Tevrat’ın Tahrifi...365-366.

¹⁹⁴ - Geniş bilgi için bk. Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, 33-38.

¹⁹⁵ - Kur’an’da Ehl-ı Kitab ile ilgili yerlerde geçen Kitab kavramı ile Kitab-ı Mukaddes koleksiyonunun kastedildiği konusunda Sir William Muir’in görüşü için bk. Necmettin Gökür, Kur’an-ı Kerim’in İlahi Kitaplara Bakışı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr.Süleyman Ateş), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999, 20-21; Adam, Tevrat’ın Tahrifi...364.

¹⁹⁶ - Bk. ez-Zemahşeri, I/136, 142; el-Beydavi, I/59, 62; İbn Kesir, Tefsir, I/131; Ateş, Tefsir, I/91-92.

¹⁹⁷ - Bk. İbn Kesir, Tefsir, II/35; Ateş, Tefsir, II/8

¹⁹⁸ - el-Maide, 5/44.

çağrıştırıyor. Buna göre, Tevrat Hz.Musa'ya indirilen kitaptır; ondan sonra gelen peygamberler de ondaki emirlere göre hükümler vermişlerdir.¹⁹⁹

Ayrıca Tevrat ile Hz.Musa'ya verildiği belirtilen kitabın farklı şeyler olduğu da söylenmiştir. Bu görüşe göre Tevrat, Hz.Musa'ya verilen yazılı ilahi emirlerdir. Bu emirler yazılmış vaziyette hazır olarak Tur dağında ona verilmiştir. Musa'ya verildiği belirtilen kitab (Mitzva, Mişna, Talmud, Neviim ve Ketubim kitapları)²⁰⁰ ise, bundan ayrı olarak Hz.Musa'ya verilen sözlü emirleri geleneği ifade eder²⁰¹. Esasen Yahudilerdeki anlayış da bu istikamettedir. Yani onlara göre de Torah, yazılı ve şifahi olmak üzere ikiye ayrılır²⁰²; Yazılı Torah ile, Sina Dağında Yahve tarafından Hz.Musa'ya bildirilen beş kitab, Şifahi Torah ile de Musa'ya atfedilen ve ondan nakledilerek gelenlerle (Mitzva, Mişna, Talmud, Neviim ve Ketubim kitapları) Yazılı Torahı tamamlayan açıklamalar kastedilmektedir.²⁰³

Kur'an-ı Kerim'de Hz.Musa'ya verildiği belirtilenlere baktığımızda bunların Tevrat, Kitab, Elvah (levhalar) ve Sahife diye isimlendirildiğini görürüz.²⁰⁴ Tevrat ve Kitab bir çok yerde zikredildiği halde Levha²⁰⁵ üç kez, Sahife ise iki kez²⁰⁶ geçmektedir. "Öğüte ve her şeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Musa için levhalara (elvah) yazdık: Bunları kuvvetle tut, kavmine de emret, bunların en güzelini tutsunlar (gereğince amel etsinler)..."²⁰⁷

Bütün bunları nazar-ı itibare aldığımızda, Kur'an'da sözü edilen ve Hz.Musa'ya atfedilen Kitab, Elvah ve Tevrat'ın aynı şeyler olduğu görülür. Kur'an-ı Kerim'de Tevrat'tan ve Hz.Musa'ya indirildiği belirtilen "kitab" ile "elvah"tan söz edilen yerlerde üçü için de hemen hemen aynı tavsifler

¹⁹⁹ - Geniş bilgi için bk. Adam, Tevrat'ın Tahrifi... 362-366.

²⁰⁰ - Talmud ve onu oluşturan kitaplar hakkında geniş bilgi için bk. Zaferu'l-İslam Han, et-Talmûd Târihuhu ve Teâlîmuh, Beyrut, 1401/1989, 11-98.

²⁰¹ - Bk. Mustafa Sinanoğlu, Eski Ahid ve Kur'an-ı Kerim'de Sina Vahyi, İslam Araştırmaları dergisi, sayı 2, (1998), 8-10.

²⁰² - Bk. Sinanoğlu, Eski Ahid ve Kur'an-ı Kerim'de Sina Vahyi, İslam Araştırmaları dergisi, sayı 2, (1998), 9.

²⁰³ - Ömer Faruk Harman, Yahudi Kutsal Kitapları, İstanbul, 1988, 41.

²⁰⁴ - Ayrıca gerek Hz.Musa'ya, gerekse Hz.Muhammed'e verilenler için zaman zaman Furkan, Zikir, Beyyine vb isimler de kullanılmıştır. Bunlar için bk. ez-Zemahşeri, I/331; el-Beydavi, I/148; Şahrûr, 61-68.

²⁰⁵ - Hz.Musa'ya verilen levhalarda yazılanlarla ilgili bir rivayet için bk. İbn Kesir, Tefsir, III/476-477.

²⁰⁶ - Bk. en-Necm, 53/36; el-A'la, 87/19.

²⁰⁷ - el-A'raf, 7/145. Ayrıca bk. el-A'raf, 7/150,154.

yapılmaktadır. Bunların üçü de doğru yola sevk eden bir rehber,²⁰⁸ bir rahmet kaynağı,²⁰⁹ nur,²¹⁰ önderlik yapan,²¹¹ hak ile batılı birbirinden ayıran,²¹² her şeyi açıklayan,²¹³ apaçık bir kitap²¹⁴ olarak nitelendirilmektedirler: "(...) De ki: Öyleyse Musa'nın nur ve yol gösterici olarak getirdiği... Kitabı kim indirdi?..."²¹⁵ "Gerçekten Tevrat'ı Biz indirdik; onda yol gösterme ve nur vardır..."²¹⁶ "Ne zamanki öfke Musa'dan sükut etti, levhaları (elvah) aldı. Onlardaki yazıda Rablerinden korkanlar için yol gösterme ve rahmet vardı."²¹⁷

Bütün bu ayetlerde görüldüğü gibi Hz.Musa'ya verilen Kitab, Elvah ve Sahife ile yine onunla ilişkili olan Tevrat, aynı özellikleri ve vasıfları taşımaktadır. Buna binaen bunların hepsinin aynı olduğu söylenebilir. Esasen hemen hemen müfessirlerimizin hepsi, ilgili ayetlerin tefsiri sadedinde verdikleri bilgilerde, bu ayetlerde geçen Kitab, Elvah ve Sahifeyi Tevrat ile ilişkilendirmişlerdir.²¹⁸ Muhammed Hamdi Yazır (v.1942), Musa'ya verilen Kitabın Tevrat olduğunda ihtilaf yoktur demektedir.²¹⁹ Bize öyle geliyor ki, Hz.Musa'ya verilen Tevrat, değişik ayetlerde aynı zamanda Kitab diye isimlendirilmiştir. Elvah ve Sahife ise onun bir kısmı olmalıdır. Süleyman Ateş, İbrahim ve Musa'nın sahifeleri ile Tevrat'ın bu isimlerle anılan kitaplarına işaret edildiği kanaatinde olduğunu söylemektedir.²²⁰ Kur'an'ın da tümü veya bir kısmı için Kitab²²¹ ve Sahife²²² kelimelerinin kullanıldığı olmuştur.

Değişik ayetlerde Kur'an'ın diğer ilahi kitaplar yanında Tevrat'a da iman etmeyi emrettiği görülmektedir. "İçlerinden zulmedenleri hariç, Kitab ehliyle ancak en güzel tarzda mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size

²⁰⁸ - Bk. el-Bakara, 2/53, 159; el-Maide, 5/16, 44; el-En'am, 6/91, 154; el-İsra, 17/2; el-Kasas, 28/43; es-Secde, 32/23; el-Mü'min, 40/54; el-Ahkaf, 46/12.

²⁰⁹ - Bk. el-En'am, 6/154; Hud, 11/17; el-Kasas, 28/43; el-Ahkaf, 46/12.

²¹⁰ - Bk. el-Maide, 5/15, 44; el-En'am, 6/91.

²¹¹ - Bk. Hud, 11/17.

²¹² - Bk. el-Bakara, 2/53.

²¹³ - Bk. el-En'am, 6/154.

²¹⁴ - Bk. el-Maide, 5/15; Saffat, 37/117.

²¹⁵ - el-En'am, 6/91.

²¹⁶ - el-Maide, 5/44.

²¹⁷ - el-A'raf, 7/154.

²¹⁸ - Bk. ez-Zemahşeri, II/152, 155; el-Beydavi, I/359, 361; İbn Kesir, Tefsir, III/471; Yazır, I/338, 405; Ateş, Tefsir, III/396-397. Ayrıca Sinanoğlu, Eski Ahid ve Kur'an-ı Kerim'de Sina Vahiyi, İslam Araştırmaları dergisi, sayı 2, (1998), 15-16.

²¹⁹ - Yazır, I/352.

²²⁰ - Ateş, Tefsir, X/436.

²²¹ - Bk. el-Bakara, 2/89, 151, 231; Al-İmran, 3/3, 7, 164....

²²² - Bk. Abese, 80/13; el-Beyyine, 98/2-3.

indirilene de inandık...”²²³ “Allah’a, bize indirilene, İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a ve torunlar(m)a indirilene, Musa ve İsa’ya verilene inanırız. Onlar arasında bir ayırım yapmayız...”²²⁴ Kur’an aynı zamanda Tevrat’ı teyit ve tasdik eder: “Bu Kur’an Allah’tan başkası tarafından uydurulacak bir şey değildir. (Bu) ancak kendinden önceki(ilahi kitap)ların tasdiki ve (ezeli) Kitabın açıklamasıdır...”²²⁵ “Bu (Kur’an) (...) kendinden önceki(kitap)ları tasdik edici bir kitaptır...”²²⁶ “(Ey İsrailoğulları) sizin yanınızda bulunanı tasdik edici olarak indirmiş bulunduğum (Kur’an’a) inanın...”²²⁷ “Sana Kitabı (Kur’an’ı) hak ile ve kendinden öncekini doğrulayıcı olarak indirdi...”²²⁸ Tevrat Kur’an ayetlerinde övüldüğü gibi, onu hakkıyla okuyanlar da övülmektedir: “Kendilerine verdiğimiz Kitabı gereğince okuyanlar var ya, işte onlar ona inanırlar...”²²⁹ “(...)Kitap Ehli içinde, gece saatlerinde ayakta durup Allah’ın ayetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk vardır. Onlar Allah’a ve Ahiret gününe inanırlar, iyiliği emreder, kötülükten men ederler; hayır işlerine koşuşurlar. İşte onlar iyilerdendir. Yaptıkları hiçbir iyilik inkar edilmeyecektir...”²³⁰ Kur’an’da İsrailoğullarına Tevrat’ın hükümlerine göre muamele edilmesi de emredilmektedir: “İçinde Allah’ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında dururken seni nasıl hakem yapıyorlar...”²³¹ Bir ayette Tevrat söz konusu edilerek şöyle denir: “(...) Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse, işte kafirler onlardır.”²³² Bütün bu ayetlerde ilahi övgüye mazhar olan Hz.Peygamber dönemindeki Yahudilerin elinde bulunan Tevrat’ın vasıfları ve tarihi üzerinde ciddi bir araştırma yapılması gerektiği kanaatindeyiz.²³³ Bu araştırma sonunda o dönemde Medine’de yaşayan ve doğrudan Kur’an’a muhatap olan Yahudilerin elindeki Tevrat ile bugün elde mevcut Tevratlar arasında benzerlik veya farklılıklar tesbit

²²³ - el-Ankebut, 29/46.

²²⁴ - el-Bakara, 2/136. Ayrıca bk. el-Bakara, 2/4; Al-ı İmran, 3/84; en-Nisa, 4/162; el-Maide, 5/59.

²²⁵ - Yunus, 10/37.

²²⁶ - el-En’am, 6/92.

²²⁷ - el-Bakara, 2/41.

²²⁸ - Al-ı İmran, 3/3. Ayrıca bk. el-Bakara, 2/91, 97; en-Nisa, 47; el-Maide, 5/48; Fatır, 35/31; el-Ahkaf, 46/30.

²²⁹ - el-Bakara, 2/121.

²³⁰ - Al-ı İmran, 3/113-115.

²³¹ - el-Maide, 5/43.

²³² - el-Maide, 5/44. Ayrıca bk. el-Maide, 5/45.

²³³ - Süleyman Ateş, “Hz.Peygamber devrinde olan bazı Tevrat bölümlerinin, bugünkü Tevrat’ta olmadığı, bunların zamanla kaybolduğu veya Tevrat’tan çeşitli amaç ve sebeplerle çıkarıldığı muhakkaktır.” diyor. (Ateş, Tefsir, X/436).

edilebilecek, bu da bize Tevrat'ın sıhhati konusunda daha rahat konuşma imkanı verecektir.²³⁴

Kur'an Tevrat'ı tasdik ettiği, koruyup kolladığı ve övdüğü gibi,²³⁵ İsrailoğullarının ona olan tasallutlarından da sık sık söz etmektedir. Buna göre İsrailoğulları onu tahrif ve tebdile yeltenmişlerdir.²³⁶ Kur'an onların bu tasallutlarını ifade ederken "tahrif"²³⁷, "tebdil"²³⁸, "kitman"²³⁹, "lebs"²⁴⁰, "leyy"²⁴¹ ve "nisyan"²⁴² kelimelerini kullanmaktadır.²⁴³

bb - Zebur: Zebur Hz.Davud'a verilen ilahi kitabın adıdır.²⁴⁴ Hz.Musa'ya Tevrat'ın verildiğinin açıkça zikredilmemesine karşılık, Zebur'un Hz.Davud'a verildiği açıkça zikredilmektedir. "Davud'a da Zebur'u verdik"²⁴⁵ Kur'an-ı Kerim'de Tevrat ve İncil'den sık sık bahsedilmektedir. Zebur'dan ise sadece üç yerde²⁴⁶ söz edilmektedir. Zebur'dan kitab diye söz edilmemektedir. Bununla beraber, bazı müfessirlerimiz onun bir kitap olduğunu belirtmektedirler. Nitekim ez-Zemahşeri, Nisa suresi 163. ayetinde geçen Zeburun kitap olduğuna işaret etmektedir.²⁴⁷ Ez-Zemahşeri gibi el-Beydavi de, Enbiya suresi 105. ayette geçen Zebur'u, Davud'un kitabı diye tefsir etmektedir.²⁴⁸ Yine ona göre Zebur, zuburun tekilidir ve bununla hikmetler ihtiva eden kısa kitab kastedilmiştir.²⁴⁹ Bunun yanında Enbiya suresi 105. ayetinde geçen Zebur ile Hz.Davud'a indirilen kitabın değil, kitap cinsinin murad edilmiş olabileceğine de işaret

²³⁴ - Krenkow, Kur'an'da İncil ile Ahd-ı Cedid'in, Tevrat ile de Hz.Musa'ya verilen ilk beş kitabın ve Mezmur'ın kastedildiğinin kuvvetle muhtemel olduğuna işaret etmektedir. (Bk.Krenkow, "Kitap", İA. VI/829).

²³⁵ - Geniş bilgi için bk. Gökür, 50-51.

²³⁶ - Tahrifin tanımı, şekli, boyutları ve Müslüman alimlerin bu konudaki görüşleri konusunda geniş bilgi için bk. Jean-Marie Gaudeul – Robert Caspar, Kitab-ı Mukaddesin Tahrifi Konusuna Klasik İslami Kaynakların Yaklaşımı, (Çev. Ali Erbaş), (Yayınlanmamış Makale), 8-32; Adam, Tevrat'ın Tahrifi...366-378; Gökür, 71-82.

²³⁷ - Bk. el-Bakara, 2/75; en-Nisa, 4/46; el-Maide, 5/13, 41.

²³⁸ - Bk. el-Bakara, 2/59; el-A'raf, 7/162.

²³⁹ - Bk. el-Bakara, 2/42, 140, 146, 174; Al-ı İmran, 3/71, 187.

²⁴⁰ - Bk. el-Bakara, 2/42; Al-ı İmran, 3/71.

²⁴¹ - Bk. Al-ı İmran, 3/78; en-Nisa, 4/46.

²⁴² - Bk. el-Maide, 5/13, 114; el-A'raf, 7/53, 65.

²⁴³ - Bu konuda geniş bilgi için bk. Gaudeul – Caspar, 2-7; Gökür, 69-71.

²⁴⁴ - İbn Kesir, Tefsir, II/422.

²⁴⁵ - en-Nisa, 4/163; el-İsra, 17/55.

²⁴⁶ - en-Nisa, 4/163; el-İsra, 17/55; el-Enbiya, 21/105.

²⁴⁷ - ez-Zemahşeri, I/578. Ayrıca bk. aynı eser, II/646; el-İsfahanî, 377.

²⁴⁸ - Bk. ez-zemahşeri, III/135; el-Beydavi, II/80.

²⁴⁹ - el-Beydavi, I/193. Ayrıca bk. el-İsfahanî, 377.

edilmiştir.²⁵⁰ Eski Ahid içerisinde bulunan Mezmurların önemli bir kısmı; 72. Kitaba kadar olan kısmı Hz. Davud'a nisbet edilmektedir.²⁵¹ Kur'an'da Zebur'da yazıldığı belirtilen "Yeryüzüne iyi kullarım varis olacaklardır."²⁵² ifadesi, "Salihler yeri miras alır ve onda ebediyyen otururlar"²⁵³ şeklinde eldeki Mezmurlarda da geçmektedir.

cc - İncil: Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'ya İncil'in verildiği açıkça zikredilmektedir. Nitekim "Meryem oğlu İsa'yı da arkalarından gönderdik ve ona İncil'i verdik."²⁵⁴ denilmektedir. İncil'den de bazı yerlerde "kitab" diye bahsedilmektedir. Mesela şu ayette sözü edilen kitab, İncil'dir:²⁵⁵ "(Çocuk) Ben Allah'ın kuluyum dedi. (O) bana kitab verdi, beni peygamber yaptı."²⁵⁶ Al-ı İmran suresi 79. Ayette Hz. İsa söz konusu edilerek şöyle denmektedir: "Hiçbir insana yakışmaz ki, Allah ona kitab, hüküm ve peygamberlik versin de, sonra (o kalksın) insanlara: Allah'ı bırakıp bana kullar olun desin; fakat öğrettiğiniz ve okuduğunuz kitab gereğince Rabb'e halis kullar olun! der." Bu ayette geçen ilk kitaptan İncil kastedildiği anlaşılmaktadır.

İncil Yunanca asıllı bir kelime²⁵⁷ olup zamanla haber ve müjde anlamında kullanılmaya başlanmış,²⁵⁸ daha sonra da Kitab-ı Mukaddes'in Yeni Ahid bölümünde yer alan Matta, Markos, Luka ve Yuhanna²⁵⁹ tarafından yazılan dört kitabın ismi olmuştur.²⁶⁰ Hıristiyanlar Hz. İsa'ya vahiy yoluyla bir kitabın verildiğini kabul etmezler. Onlara göre İsa ne yazmış, ne de yazdırmıştır. Bugün mevcut olan İnciller, Hz. İsa'nın hayat hikyesini ve faaliyetini anlatan biyografi türü eserlerdir.²⁶¹ Kur'an-ı Kerim Hıristiyanlıkaki bu anlayışı²⁶² dikkate almaz ve İncil'i Hz. İsa'ya indirilmiş bir kitab olarak takdim eder. Yine Kur'an, Tevrat gibi, o dönemde Medine ve yöresinde bulunan Hıristiyanların elinde bulunan

²⁵⁰ - Bk. el-İsfahani, 377; ez-Zemahşeri, III/135.

²⁵¹ - Bk. Kitab-ı Mukaddes, Mezmurlar, 1-72. Bablar, 540-581.

²⁵² - Bk. el-Enbiya, 21/105.

²⁵³ - Bk. Kitab-ı Mukaddes, Mezmurlar, 37/29. Ayrıca bk. 37/9, 11, 18.

²⁵⁴ - el-Hadid, 57/27. Ayrıca bk. el-Maide, 5/46.

²⁵⁵ - Bk. ez-Zemahşeri, III/15; el-Beydavi, II/30.

²⁵⁶ - Meryem, 19/30.

²⁵⁷ - Kelimenin etimolojik yapısı ve hangi dillerden geldiği hakkında bilgi için bk. er-Razi, VII/159-160; Ömer Faruk Harman, "İncil", İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, İstanbul, 1997, II/398.

²⁵⁸ - Ateş, Tefsir, II/10; Suat Yıldırım, Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık, Ankara, 1988, 86; Harman, "İncil", II/398.

²⁵⁹ - Bu dört İncil hakkında geniş bilgi için bk. Harman, "İncil", II/398-402.

²⁶⁰ - Gökkır, 33.

²⁶¹ - Harman, "İncil", II/398.

²⁶² - Hıristiyan araştırmacıların İncil hakkındaki görüşleri için bk. Gökkır, 33-40.

İncil'i de hak bir kitap olarak değerlendirir ve Hıristiyanları ona göre amel etmeye davet eder: "İncil ehli (olan Hıristiyanlar), Allah'ın onlara indirdiği ile hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar yoldan çıkmışlardır."²⁶³ "Ey Kitab ehli, siz Tevrat'ı İncil'i ve Rabbinizden size indirileni uygulamadıkça bir esas üzerinde değilsiniz..."²⁶⁴ İncil de tıpkı Tevrat ve Kur'an gibi hidayet ve nur kaynağıdır. "Onların ardından, yanlarındaki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak Meryem oğlu İsa'yı gönderdik ve ona, içinde yol gösterme ve nur bulunan İncil'i verdik. (O,) Önündeki Tevrat'ı doğrulayıcı, korunanlar için yol gösterici ve öğüttür."²⁶⁵ O dönemde Medine ve çevresinde yaşayan Hıristiyanların elinde bulunan ve Kur'an'ın tasdik ve tebcil ettiği İncil'in muhtevası ve tarihi hakkında yapılacak ciddi bir araştırma, Tevrat konusunda olduğu gibi İncil'in sıhhati konusunda da daha rahat konuşmamıza olanak sağlayacaktır. Bu husus, bizce üzerinde ciddiyetle durulması ve araştırılması gereken önemli bir konudur.

dd - Kur'an-ı Kerim: Kur'an-ı Kerim kendisinden de sık sık bahsetmektedir.²⁶⁶ Kitab diye en çok kendisinden söz edilen ilahi kitap Kur'an'dır.²⁶⁷ Pek çok ayette kitab lafzı ile Kur'an ifade edilmektedir.²⁶⁸ Kur'an-ı Kerim'in kitap olarak tavsif edildiği yerlerde işaret edilen özellikleri şunlardır: Onda asla şüphe yoktur,²⁶⁹ doğru yolu gösteren bir hidayet kaynağıdır,²⁷⁰ Kendinden önceki kitapları tasdik eder,²⁷¹ öğüt verir,²⁷² rahmet kaynağıdır,²⁷³ mübarek bir kitaptır,²⁷⁴ hikmet doludur,²⁷⁵ ayetleri sağlamdır,²⁷⁶

²⁶³ - el-Maide, 5/47.

²⁶⁴ - el-Maide, 5/68.

²⁶⁵ - el-Maide, 5/46.

²⁶⁶ - Kur'an'ın kendisinden nasıl bahsettiği konusunda geniş bilgi için bk. Çelik, 27-331.

²⁶⁷ - Bunlar ve ayrıca Kur'an'ın muhtevası için bk. Şahrûr, 51-74.

²⁶⁸ - Bk. Çelik, 101-104.

²⁶⁹ - Bk. el-Bakara, 2/2.

²⁷⁰ - Bk. el-Bakara, 2/2; el-A'raf, 7/52; en-Nahl, 16/64, 89; ez-Zümer, 39/23; eş-Şura, 42/52; el-Ahkaf, 46/30.

²⁷¹ - Bk. el-Bakara, 2/89, 91; al-İmran, 3/3; el-Maide, 5/48; el-En'am, 6/92; Fatır, 35/31; el-Ahkaf, 46/30.

²⁷² - Bk. el-Bakara, 2/231; el-Enbiya, 21/10.

²⁷³ - Bk. el-A'raf, 7/52; en-Nahl, 16/64, 89; el-Kasas, 28/86; el-Ankebut, 29/51.

²⁷⁴ - Bk. el-En'am, 6/92; Sad, 38/29.

²⁷⁵ - Bk. Yunus, 10/1; Lokman, 31/2.

²⁷⁶ - Bk. Hud, 11/1.

içinde hiç tezdad, eğrilik yoktur,²⁷⁷ karanlıktan aydınlığa götürür,²⁷⁸ her şey için bir açıklamadır,²⁷⁹ bir müjdedir,²⁸⁰ ibret belgesidir,²⁸¹ bir nur,²⁸² bir ruhtur,²⁸³ eşsiz,²⁸⁴ değerli²⁸⁵ ve apaçık bir kitaptır.²⁸⁶

Kur'an'da daha önce de sözünü ettiğimiz gibi Tevrat'ın Hz.Musa'ya verildiği açıkça belirtilmediği halde, Kur'an'ın Hz.Peygamber'e verildiği açıkça zikredilmektedir. Ancak bu yerlerde Hz.Peygamber'den "sen" zamiriyle söz edilmekte ve ismi tasrih edilmemektedir. "Muhakkak ki Biz sana Kur'an'ı indirdik."²⁸⁷ "Andolsun sana ... bu büyük Kur'an'ı verdik."²⁸⁸ "Biz sana böyle Arapça bir Kur'an vahyettik ki..."²⁸⁹ Hz.Peygamber'in dilinden de kendisine Kur'an'ın vahyedildiği tasrih edilmektedir: "(...) Bu Kur'an bana vahyolundu ki onunla sizi ve (onun) ulaştığı herkesi uyarayım..."²⁹⁰

Kur'an-ı Kerim'de sarahaten adı zikredilen bu kitaplar yanında, adı anılmayan, fakat daha önceki bazı peygamberlere verildiği belirtilen ilahi kitaplar da vardır. "Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene; Musa ve İsa'ya verilene ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından verilene inanırız; onların arasında bir ayırım yapmayız..."²⁹¹ "İnsanlar bir tek ümmet idi. Allah peygamberleri müjdeciler ve uyarıcılar olarak gönderdi; anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hükümsin diye o peygamberlerle beraber gerçekleri içinde taşıyan kitap indirdi..."²⁹² Bu ayetlerde açık bir şekilde peygamberlere kitap verildiği belirtilmektedir. Ayetlerden açık bir şekilde, anlaşılıyor ki burada kendilerine kitap verildiği belirtilen peygamberler, Musa, Davud ve İsa'nın dışındaki peygamberlerdir ve verilen kitaplar da Tevrat, Zebur ve İncil'in dışındaki

²⁷⁷ - Bk. el-Kehf, 18/1-2.

²⁷⁸ - Bk. İbrahim, 14/1.

²⁷⁹ - Bk. en-Nahl, 16/89.

²⁸⁰ - Bk. en-Nahl, 16/89.

²⁸¹ - Bk. el-Ankebut, 29/51.

²⁸² - Bk. eş-Şura, 42/52.

²⁸³ - Bk. eş-Şura, 42/52.

²⁸⁴ - Bk. Fusilet, 41/41.

²⁸⁵ - Bk. el-Vakıa, 56/77.

²⁸⁶ - Bk. el-En'am, 6/114, 155; Yusuf, 12/1; eş-Şuara, 26/2; el-Kasas, 28/2; ez-Zuhruf, 43/2; ed-Duhan, 44/2.

²⁸⁷ - el-İnsan, 76/23. Ayrıca bk. Taha, 20/2.

²⁸⁸ - el-Hicr, 15/87. Ayrıca bk. en-Neml, 27/6.

²⁸⁹ - eş-Şura, 42/7. Ayrıca bk. Yusuf, 12/3; Taha 120/114.

²⁹⁰ - el-En'am, 6/19.

²⁹¹ - el-Bakara, 2/136.

²⁹² - el-Bakara, 2/213.

kitaplardır. Nuh peygamberden bahseden ayetlerde geçen şu ifade bunu teyid etmektedir: “Korunup da merhamete uğramanız için, içinizden sizi uyaracak bir adam aracılığı ile bir zikir (sizi ikaz eden bir Kitap), size şan ve şeref verecek bir kanun gelmesine şaştınız mı?”²⁹³ Bazı müfessirlerimiz burada sözü edilen zikir ile Hz.Nuh’a indirilmiş bir kitabın söz konusu edildiği ihtimali üzerinde durmuşlardır. Buna göre Yüce Allah, Hz.Nuh’a mu’ciz olan bir “kitab” indirmiştir.²⁹⁴ Buna benzer bir ifade Hud peygamberden söz ederken de kullanılmaktadır: “Sizi uyarması için, içinizden bir adam aracılığı ile size bir zikir gelmesine şaştınız mı?...”²⁹⁵ Şuayb peygamber de kavmini kendisi ile gönderilene inanmaya davet etmiştir.²⁹⁶ Esasen el-Kadi de Bakara suresinin 213. ayetinde geçen ve sözü edilen peygamberle hak bir kitabın indirildiğinden bahseden ayeti kasederek diyorki: “Bu ayetin zahiri şunu gösteriyor: Hiçbir peygamber yoktur ki, kendisine içinde hakkın beyan edildiği bir kitap indirilmiş olmasın...”²⁹⁷

2 - Mücerred (Soyut) Kitaplar: Kur’an-ı Kerim’de kitap kavramı soyut bir takım hususları ifade için de kullanılmıştır. Buralarda sözü edilen kitap, elle tutulur, gözle görülür bir kitap değildir. Oraya bilgiler bizim bildiğimiz tarzda değil, bizce meçhul olan bir şekilde kaydedilmektedir. Hacim ve biçim olarak bildiğimiz kitapların ötesinde bir yapıya sahiptirler. Eskiden bunları anlamak biraz daha zordu. Hiç bitmeyen, her şeyi içine alan, hatta duyguları, düşünceleri bile kapsayan bir kitabı, o günün şartlarında anlamak gerçekten zordu. Ama bugün teknolojinin bize sunduğu kaset, kamera, televizyon, video, disk, disket, CD gibi kayıt araçları sayesinde, bunları kısmen daha rahat anlayabiliyoruz. Muhtemelen önümüzdeki yıllarda yeni teknolojik buluşlarla bu soyut kitapları anlamak daha da kolay olacaktır. Ayrıca, tıp ve biyoloji alanında insan vücudu ve diğer varlıkların organizmaları, hücre yapıları üzerinde yapılan araştırmalar da, bunları daha kolay anlamamızı sağlamaktadır. Bugün insanlar, DNA moleküllerini ve onların içinde ciltler dolusu bilginin saklı olduğunu bilmektedir. Acaba yüce Allah, bu konularda insanların ufkunu olabildiğince genişleterek, onlara bu hususta büyük kolaylıklar ve imkanlar sağlayarak, sözünü ettiği bu mücerret kitapları kullarının daha iyi anlamasını ve kavramasını mı murat ediyor?! Allah katında bulunan veya meleklerin tutmakla görevli oldukları kitaplarla bugün bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojisinin bize sunduğu kayıt araçları arasında rahatlıkla benzerlikler ve paralellikler kurabiliyoruz. Baş döndürücü bir hızla gelişmekte ve yenilenmekte olan

²⁹³ - el-A’raf, 7/63.

²⁹⁴ - Bk. er-Razi, XIV/153.

²⁹⁵ - el-A’raf, 7/69.

²⁹⁶ - Bk. el-A’raf, 7/87.

²⁹⁷ - er-Razi, VI/15.

teknoloji sayesinde ileride bu benzerlik ve paralellik daha net bir durum kazanacaktır. Belki de bizim torunlarımız Levh-ı Mahfuzu veya amel defterini anlamak için bizim kadar yorulmayacaklardır. Belki de bu kavramlar bizden sonraki nesiller için bu kadar hayali olmayacak, aşına oldukları hususlar olacaktır. Biz henüz tam olarak idrak edemediğimiz bu kavramların Kur'an'daki kullanılışlarından hareketle onları biraz anlamaya çalışacak, dikkatleri bu noktaya celb etmeye gayret göstereceğiz.

a - Amel Defteri: Kur'an-ı Kerim'de insanların her yaptıklarının kaydedildiği bir takım kitaplardan sıkça bahsedilmektedir. Bu kitaplarda nelerin kayıtlı olduğunu Kur'an ayetlerinden öğrenmeye çalışacağız. Bunları meleklerin tutmakla görevli olduğunu da bu arada belirtelim.

Allah Kur'an'da, en şerefli varlık olarak yaratılan insanın²⁹⁸ başı boş bırakılmadığını belirtiyor.²⁹⁹ İnsan bu Dünyaya bir imtihan için gönderilmiştir.³⁰⁰ Her an gözetim altındadır, her şeyi kaydedilmektedir ve bütün sözlerinden ve hareketlerinden sorumludur. Kur'an'a göre, insanların üzerinde bekçiler; değerli yazıcılar vardır; onlar yapmakta olduklarımızı bilirler. "Şunu iyi biliniz ki, üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır; onlar yapmakta olduklarımızı bilirler."³⁰¹ Bu işle görevli iki melekten biri insanın sağında, diğeri ise solunda oturmaktadır ve yaptıklarımızı kaydetmektedirler. "İki melek (insanın) sağında ve solunda oturarak yaptıklarını yazmaktadırlar."³⁰² Önümüzden ve arkamızdan da bizi gözetleyen melekler vardır: "(Onların) her birini önünden ve arkasından izleyen (melek)ler vardır..."³⁰³ Mutlak surette ağızımızdan çıkan her sözümüzü yazan bir melek vardır. "İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın."³⁰⁴ Bunlar bizim sırlarımızı ve gizli konuşmalarımızı bile kaydederler. "Yoksa onlar, Bizim kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır öyle değil; yanlarındaki elçilerimiz (hafaza melekleri) yazmaktadırlar."³⁰⁵

²⁹⁸ - Bk. el-Bakara, 2/30; el-İsra, 17/70.

²⁹⁹ - Bk. el-Ankebut, 29/2.

³⁰⁰ - Bk. el-Ankebut, 29/3; el-Mülk, 67/2.

³⁰¹ - Bk. el-İnfitar, 82/9-12.

³⁰² - Bk. Kaf, 50/17.

³⁰³ - er-Ra'd, 13/11.

³⁰⁴ - Bk. Kaf, 50/18.

³⁰⁵ - Bk. ez-Zuhruf, 43/80.

Görüldüğü gibi, olağanüstü bir kayıt söz konusudur. Bu kayıt işi herkes için ayrı iki melek tarafından yürütülmektedir.³⁰⁶ Bunların kendi aralarında bir görev taksimatı vardır; sağ tarafta oturan sevapları; hayırlı ve güzel işleri, sol tarafta oturan ise günahları; kötü ve çirkin işleri kayıt altına almaktadır.³⁰⁷ Sadece ameller değil, söylenen sözler, hatta sırlar, gizli konuşmalar bile aynen kaydedilmektedir.³⁰⁸ Bu kayıt işinin nasıl olduğu tarafımızdan meçhuldür.³⁰⁹ Müfessirlerimizden bazıları bunun mütteşabih bir konu olduğunu belirterek üzerinde durmamışlardır. Bilinmesinin veya meçhul kalmasının bir fayda yahut zarar sağlamayacağı kanaatinde olduklarından bu konuda fikir yürütmemişlerdir. Hafaza meleklerinin künhünü; ne yaptıklarını, nasıl yaptıklarını; yazdıkları yazıları kalem ile mi, yoksa başka bir şekilde mi yazdıklarını, bunu sayfalara veya levhalara yahut başka bir şeye mi kaydettiklerini, bu kayıt işinin keyfiyetini araştıranın, bize düşmediğini söylemişlerdir.³¹⁰ Bunu bir iman konusu olarak görüp üzerinde hiç kafa yormamak mümkündür.³¹¹ Ayetin zahiri ne ifade ediyorsa ona aynen inanılır ve olduğu gibi kabul edilir.³¹² Ancak, Kur'an'ın diğer ayetleri gibi bu da daha yakından öğrenilmeye çalışılırsa, bu doğrultuda bir takım mantıklı ve ayetlerin özüne ters düşmeyecek fikirler yürütülürse, bize göre, bu, insanlığın ufkunu genişletecek, bilime de katkı sağlayacaktır. Esasen insan zihnine tanınmayan, bilinmeyen araştırma yasağı konsa bile, bunda muvaffak olunamayacaktır. Yani zihne yasak konamaz. Tecessüs tabiatımızın bir parçasıdır ve evreni keşfettiren de bu tecessüstür.³¹³

Bu ayetler pek çok müfessir tarafından tefsir konusu yapılmamakla beraber, bazılarının bunlar hakkında bir takım fikirler yürüttüğü de olmuştur. Bunlara baktığımızda yıllarca bu ayetlerde belirtilenlerin şöyle anlaşıldığını görmekteyiz: Üzerimizde iki tane melek vardır; biri sağ omuzumuzda, diğeri ise sol omuzumuzda oturmaktadır. Sağ tarafta oturan daha üstündür. Bu insanların hayırlı amellerini ve güzel sözlerini kaydeder. Sol omuzda oturan ise, kötü

³⁰⁶ - Bk. Ahmed Mustafa el-Meraği, Tefsiru'l-Meraği, Daru'l-Fikr, bilatarih, IX, 26/160; Havva, XI/6409; Süleyman Ateş, Yeni İslam İlmihali, İstanbul, tarihsiz, 48-49; Ahmet Muhtar Büyükçınar, Bütün Yönleriyle İslam İlmihali, İstanbul, 997, 83-87.

³⁰⁷ - İbn Kesir, Tefsir, VII/377; el-Meraği, IX, 26/160; Havva, XI/6409; Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük İslam İlmihali, İstanbul, tarihsiz, 25; Ateş, Tefsir, IX/22-23.

³⁰⁸ - Geniş bilgi için bk. İbn Kesir, Tefsir, VII/377; en-Nesefi, IV/177-178; Yazır, VI/4514-4515.

³⁰⁹ - Hz.Peygamber'e atfedilen bir hadiste, dilin, bu meleklerin kalem, tükrüğün de mürekkepleri olduğu belirtilmektedir. (Bk. Yazır, VI/4514).

³¹⁰ - Bk. el-Meraği, X, 30/69.

³¹¹ - Bk. el-Meraği, X, 30/69.

³¹² - Bk. el-Meraği, X, 30/69; Seyyid Kutub, Fi Zilali'l-Kur'an, (Terc. İ.H.Şengüler-M.E.Saraç-B.Karlığa), İstanbul, tarihsiz, XIV/27, XVI/74.

³¹³ - Alexis Carrel, İnsan Denen Meçhul, (Terc.) İstanbul, (198), 54.

eylemleri ve sözleri tesbit eder.³¹⁴ Bunların ellerinde defterler (kitaplar) ve kalemler vardır. Mürekkepleri vardır. Ancak, kendileri görünmedikleri gibi, bu aletleri de görünmez. Onlar buraya herkesin her yaptığını aynen kaydederler. Bir kişi öldü mü bu kitabı kapanır...³¹⁵

Bazı tefsir kitaplarında hadis diye şu meyanda bir haber rivayet edilir: "Senin iki omuzunda iki melek oturmaktadır; dilin onların kalemi, tükrüğün de mürekkepleridir. Buna rağmen sen, Allah'tan ve bu iki melekten haya etmeden seni ilgilendirmeyen işlerin peşinde koşarsın."³¹⁶ Bu iki meleğin yazdıkları konusunda müfessirler arasında ihtilaf vardır. Kimisi, her şeyi, hatta hastalık anındaki iniltiyi bile yazdıklarını söylerken, kimisi de bunların sadece sevap veya günah terettüp eden eylemleri yazdıklarını belirtmiştir. Nitekim hadis olarak nakledilen bir haberde bu iki meleğin iyilik ve kötülükleri yazdığı; sağdakinin iyilikleri, soldakinin de kötülükleri kaydettiği belirtilmiştir. Sağda oturup da iyilikleri yazan melek, solda oturup da kötülükleri yazan meleğin amiridir. Kul bir iyilik işleyince, sağdaki melek hemen onu on katıyla sevap olarak yazar; bir kötülük işleyince ise, soldakine yedi saat beklemesini söyler: Umulur ki kul yaptığından pişmanlık duyup istiğfar eder. der.³¹⁷

Anlatıldığına göre, İmam Ahmed (v.241/855), ölüm anı yaklaştığı sırada inlemekteyken, inleyişlerinin yazıldığını duymuş, ruhunu Rabbine teslim edinceye kadar bir daha inlememiştir.³¹⁸

İbn Abbas'tan (v.68/687) nakledildiğine göre, kulların üstünde hafaza melekleri vardır. Onun rızkının ve amellerinin kayıtlı olduğu kitaba da bekçi tayin edilmiştir. Hafaza meleği hergün o kişinin o günkü amellerini ve rızkını o kitaptan istinsah eder. Nihayet kişinin eceli gelir, rızkı kesilir. Melek yine her zamanki gibi o günkü amellerini ve rızkını istinsah etmek için bekçiye gider, fakat bekçi ona arkadaşına ait yanında bir şey olmadığını söyler. Melek geri döndüğünde o kişiyi ölmüş bulur.³¹⁹ Buna mümasil daha pek çok haber kitaplarda kaydedilmektedir. Hz.Peygamber de ümmetini üryan durmaktan

³¹⁴ - Bk. - en-Nesefi, IV/177-178; İbn Kesir, Tefsir, VII/377;; el-Meraği, IX, 26/160; Yazır, VI/4514-4515; Havva, XI/6409; Bilmen, 25;.Ateş, Tefsir, IX/22-23; aynı müellif, Yeni İslam İlmihali, 48-49; Büyükçınar, 83-87.

³¹⁵ - ez-Zemahşeri, IV/375.

³¹⁶ - Bk. ez-Zemahşeri, IV/375.

³¹⁷ - Bk. ez-Zemahşeri, IV/375.

³¹⁸ - İbn Kesir, Tefsir, VII/377; Kutub, XIV/28-29.

³¹⁹ - İbn Kesir, Tefsir, VIII/212.

sakındırmıştır. Zira tuvalet, cenabet ve banyo halleri dışında insandan ayrılmayan, sürekli onunla beraber olan Kiramen Katibin melekleri vardır.³²⁰

Ayetlerde ise kulların amellerini kaydetmekle görevli olan meleklerin her an onlarla oldukları ve her yaptıklarını murakabe edip kayıt altına aldıkları belirtilmektedir: “İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın.”³²¹ “Şunu iyi bilin ki, üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır; onlar yapmakta olduklarınızı bilirler.”³²² İşte meleklerin kaydettiği ve işlemiş olduğumuz tüm bu hareketlerimizden hesaba çekileceğiz.³²³

Allah’ın, insanların amellerini kaydetmekle neyi murad ettiği, niçin buna ihtiyaç duyduğu, bunun ne tür faydalar sağlayacağı gibi felsefi hususlara burada girmek istemiyoruz. Ancak meleklerin bu kaydı nasıl yaptıklarına insanların dikkatini çekmek, bunun üzerinde düşünülmesi gerektiğine işaret etmek istiyoruz. er-Razi, bir gurup meleğin “hafızın” olarak görevlendirilip bütün insanların amellerini kaydetmekle yükümlü tutulmuş olmalarının mümkün olduğu gibi, her insan için ayrı ayrı meleklerin tayin edilmiş olmasının da imkan dahilinde bulunduğunu belirtiyor. Ayrıca iki meleğin gündüz, iki meleğin de gece görevli olduğu da söylenmiştir³²⁴

Bu meleklerin amellerimizi nasıl kaydettiklerine gelince, şüphesiz ki bunun hakikatını anlamamız mümkün değildir.³²⁵ Ancak ilgili ayetlerin ışığı altında bazı tahminler yürütmek mümkündür. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu meleklerin, o dönemlerde yazı ve kayıt aracı olarak bilinen kalem ve kağıt kullandıklarına inanılırdı. Esasen ilgili ayet ve hadislerde kullanılan ifadelerden de bu anlaşılmaktadır. Nitekim bu iş için k-t-b ve n-s-h kökünden türeyen kelimeler kullanılmıştır ki bunlar bir şeyi yazmak, bakarak yazmak gibi anlamlara gelmektedirler. Bazı hadislerde bunların kalem, kağıt, mürekkep kullandıkları sarahaten belirtilmektedir. Ancak günümüzde kayıt ve haberleşme alanında teknolojinin bize sunduğu son derece gelişmiş cihazları nazar-ı itibare alarak, bu kaydın alelade bir yazı şeklinde olmayıp, kamera, kaset, disk, disket vb. modern aletlerle yapılan kayıt gibi olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan meleklerin yazması ile insanların yazmasını birbirine karıştırmamak gerekir.

³²⁰ - ez-Zemahşeri, IV/376; el-Beydavi, II/422; İbn Kesir, Tefsir, VIII/365-366; Havva, XI/6413.

³²¹ - Kaf, 50/18.

³²² - İnfitar, 82/10-12. Ayrıca bk. en-Nisa, 4/81; Yunus, 10/21; Meryem, 19/79; et-Tarık, 86/4.

³²³ - er-Razi, XXXI/82.

³²⁴ - er-Razi, XXXI/83.

³²⁵ - el-Meraği, X, 30/69.

“Meleklerin yazması, Allah’ın koyduğu bir takım güçlerle amellerimizin tesbit edilmesi demektir. Bu tesbit işinin anlayabilmek için sesimizin ve hareketlerimizin atmosfer tarafından alınıp korunmasını hatırlayabiliriz. Sesimiz titreşim olarak atmosfere geçer. Atmosferde milyonlarca, milyarlarca ses vardır. Bir alıcı tarafından bu sesler tekrar ses halinde kulaklara yansır. Keza uzay, dalga haline gelen şekillerimizi de taşır. Bir alıcı televizyon tarafından bu dalga şekiller, tekrar görüntüye dönüştürülür. İşte seslerimiz ve görüntülerimiz nasıl tabiat güçleriyle zaptediliyor, tesbit ediliyorsa, amellerimiz de Allah’ın yarattığı manevi güçlerle, meleklerle böyle tesbit edilmektedir. Bir gün bunlar önümüze serilecektir.”³²⁶ İleride bu konularda gelişmeler kaydedildikçe bu yöndeki görüş ve kanaatler de değişecektir. Bize öyle geliyor ki yazı ve kayıt konusundaki ayetleri bu şekilde değerlendirmek, Kur’an’ın ruhuna daha muvafıktır. Her ne kadar Kur’an’da bu kayıt için k-t-b, n-s-h kökünden türeyen kelimeler kullanılmışsa da, bu kelimelerle sadece yazı yazmanın murad edildiğini söyleyemeyiz. Zira ayetlerde bizatihi amellerin de kayıt ve muhafaza altına alındığı ve hesap günü bunun kişinin lehinde veya aleyhinde delil olarak kullanılacağı belirtilmektedir.³²⁷

Tantavi Cevheri (v.1940) ise kaydın başka bir yönüne, psikolojik cihetine işaret etmektedir. İnsanın söylediği her sözün, her fikrin, hatta aklıdan geçen her düşüncenin ruhi yapısına resmedildiğini belirten Cevheri, her yaptığının ve söylediğinin, hatta düşüncelerinin bile kayda alındığını bilmesinin, kişiyi korkuya sürükleyeceğini söyler.³²⁸ Doğal olarak bu da kişinin ahlaken olgunlaşmasını sağlayacaktır. Daha sonra nurdan ve havadan daha latif olup etrafımızı saran ve adına “esîr” dediği bir maddenin varlığını belirterek şöyle der: “Şu dünya hayatında maddi cisim içinde bulunan insanı latif (esiri) bir tabakanın ihata ettiği söylenir. Onun düşüncesi o tabakayı etkiler. Her düşüncesi ve ameli maddi yapısına uygun olarak ölümünden sonra da onunla kalacak olan ruh yapısına resmedilir. Sonra bu düşünce, ruh yapısından onu saran sıvıya geçer ve onda ıslaha veya fesada neden olur. Tıpkı güzel ve çirkin kokuların hava ile çevremizdeki cisimlere geçtiği gibi. Havanın seslerin makamı olması gibi “esîri madde” denilen bu latif tabaka da hayatta ve ölümden sonra ruhların konulduğu yerdir.”³²⁹ Kişinin duyduğu hazzın veya nefretin bu latif tabakaya etki edip ona işlendiğine değinen Cevheri şöyle devam eder: “Şimdi gerek bu dünyada, gerekse öldükten sonra ruhtaki düşünce, bu latif sıvıda tasavvuru ölçüsünde iz yaptığı gibi, bunlar evleviyetle onun ruh yapısına da resmedilir. Nasıl utanmanın ve korkunun izlerini yüzümüzde görüyorsak, bu suretler

³²⁶ - Ateş, Tefsir, VIII/345.

³²⁷ - Bk. el-Casiye, 45/28-29. Ayrıca bk. ez-Zemahşeri, IV/285; el-Beydavi, II/390.

³²⁸ - Cevheri, XI, 21/78. Ayrıca bk. teş, Tefsir, VIII/345.

³²⁹ - Cevheri, XI, 21/79. Ayrıca bk. Ateş, Tefsir, VIII/346.

evleviyetle ruh cismimize de resmedilir. Çizilen fiillerin izleri birbirini silmez, hepsi ruhta yığılır. Böylece ruh cismi, ahlak ve amellerin toplandığı yer olur. İlaçların beden üzerinde etki yapıp onda değişiklik yapması gibi psikolojik tezahürlerin de ruh üzerinde etki yaptığına işaret eden Cevheri, bizim yazmamızla Allah'ın yazmasının farklı olduğunu belirterek şöyle diyor:

“Biz harflerle yazıyoruz, Allah ise ondan daha güzel olanla. O amelin bizatihi kendisini yazıyor, onu kendimizde açık görünecek biçimde ruhumuzda çiziyor. Hasedi (h-s-d) harfleriyle veya sevgi manasındaki hubbu (h-b-b) harfleriyle yazma yerine, onların şeklini ruhumuza çiziyor...”³³⁰ Cevheri, uzun uzadıya açıkladığı bu hususu Kur'an'ın bir harikası olarak değerlendirir.³³¹ Cevheri, tefsirinin başka bir yerinde, herkesin görüntü ve seslerinin etrafındaki camidata aksedip onlarda kaydedildiğini, muhtemelen bin yıl veya daha fazla bir süre sonra etrafımızdaki bir taşı alıp inceleyen birinin, oradan amellerimizi, sözlerimizi öğrenebileceğini belirtiyor.³³²

Bu şekilde kayıt ve muhafaza altına alınıp Kur'an'ın genel manada “kitap” adını verdiği bu belgeler, hesap günü açılıp neşredilecektir. O gün “hepsi sıra sıra Rabbinin huzuruna çıkarılmışlardır.”³³³ Huzura alınan her kişinin önüne kendi kitabı serilir. “İnsan için kıyamet gününde, açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarılır.”³³⁴ Ondan kendi kitabını okuması istenir: “Kitabımı oku! Bugün sana hesap sorucu olarak nefsin yeter.”³³⁵ Hiç bir şey gizli kalmaz.³³⁶ En ince ayrıntısına kadar her şey tek tek orada sayıp dökülmüştür. Öyle ki, ortaya konmuş olan bu kitabı gören, onda yazılı olanlardan korkmuş olarak şöyle der: “Vay halimize! Bu nasıl kitapmış! Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın (yaptıklarımızın) hepsini sayıp dökmüş!”³³⁷ Onların bu şaşkınlıklarına ve hayretlerine karşılık yüce Allah şöyle buyuracaktır: “Bu, yüzünüze karşı gerçeği söyleyen kitabımızdır. Şüphesiz ki Biz yaptıklarınızı kaydediyorduk.”³³⁸ “Yaptıkları her şey kitaplarda (amel defterlerinde) mevcuttur. Küçük büyük her şey satır satır yazılmıştır.”³³⁹ Sonra buna göre kişi muaheze edilir. Bu kitap

³³⁰ - Cevheri, XI, 21/79. Ayrıca bk. Ateş, VIII/346.

³³¹ - Geniş bigi için bk. Cevheri, XI, 21/78-80. Ayrıca bk. Ateş, Tefsir, 345-347.

³³² - Bk. Cevheri, XII/23/20.

³³³ - el-Kehf, 18/48.

³³⁴ - el-İsra, 17/13.

³³⁵ - el-İsra, 17/14.

³³⁶ - Bk. el-Hakka, 69/18.

³³⁷ - el-Kehf, 18/49.

³³⁸ - el-Casiye, 45/29.

³³⁹ - el-Kamer, 54/52-53.

kişinin boynuna asılmıştır,³⁴⁰ tıpkı bir bağ gibi, asla ondan ayrılmaz.³⁴¹ Kitabında kayıtlı olan her amelin ve her sözün hesabı sorulur. Hesap bittikten sonra kitabı kendisine verilir. Kiminin kitabı sağından, kiminin de solundan veya arkasından verilir. Kitabı sağından verilen, büyük bir mutluluk yaşayacaktır, sevinçle ailesine dönecektir.³⁴² “Alın kitabımı, okuyun! Doğrusu ben hesabımla karşılaşacağımı zaten biliyordum.”³⁴³ diyecektir.

“Kitabı solundan verilene gelince, o keşke, der, bana kitabım verilmeseydi de hesabımın ne olduğunu bilmeseydim.”³⁴⁴ Bunlar gibi hesabını öğrenmek istemeyen bir gurup da kitabı arkasından verilenlerdir.³⁴⁵ “Kimin de kitabı arkasından verilirse, derhal yok olmayı isteyecektir.”³⁴⁶ Bu gurupların her ikisi de alevli ateşe atılacaklardır.³⁴⁷

Muttaffifin suresinde iyilerin amellerinin kaydedildiği cihaz, Kitâbu'l-Ebrâr³⁴⁸ (İyilerin Kitabı), kötülerin amellerinin muhafaza altına alındığı cihaz ise Kitâbu'l-Fuccâr³⁴⁹ (Facirlerin Kitabı) diye isimlendirilir. Tefsir kitaplarımızda ise bunlar, Sahâifu'l-A'mâl (Amellerin sahifeleri= Amel defteri), Dîvân (İyilik veya kötülüklerin tedvin edildiği defter) şeklinde izah edilmişlerdir. Hafaza meleklerinin kitaplarının bir adı da “zubur” dur.³⁵⁰

Kur'an'da iyilerin amellerinin kaydedildiği kitap ile kötülerin amellerinin kaydedildiği kitabın bulunduğu yerler ayrı ayrı zikredilmektedir. Kötülerin amellerinin kaydedildiği kitabın (Kitâbu'l-Fuccâr) bulunduğu yer, “siccîn” diye tesmiye edilmektedir.³⁵¹ Siccîn'in ne olduğu konusunda müfessirlerimiz farklı görüşler serdetmişlerdir.³⁵² Buna göre siccîn, özel bir yerin

³⁴⁰ - Bk. el-İsra, 17/13.

³⁴¹ - ez-Zemahşeri, II/627.

³⁴² - Bk. el-İnşikak, 84/7-9.

³⁴³ - el-Hakka, 69/19-20.

³⁴⁴ - el-Hakka, 69/25-26.

³⁴⁵ - Müfessirlerimizin bir kısmı kitabın arkadan verilmesini, sol arka taraftan verilmesi şeklinde düşünmüşler ve bunları da kitabı sol taraftan verilenler kategorisinde değerlendirmişler. (Bk. ez-Zemahşeri, IV/713; el-Meraği, X, 30/9i).

³⁴⁶ - el-İnşikak, 84/10-12.

³⁴⁷ - Bk. el-Hakka, 69/32; el-İnşikak, 84/12.

³⁴⁸ - el-Muttaffifin, 83/18.

³⁴⁹ - el-Muttaffifin, 83/7.

³⁵⁰ - Bk. el-Kamer, 54/53.

³⁵¹ - Bk. el-Muttaffifin, 83/7-9.

³⁵² - Geniş bilgi için bk. ez-Zemahşeri, IV/708; el-Beydavi, II/758; el-Meraği, X, 30774-75.

adıdır ki yerin yedi kat altında bulunur.³⁵³ el-Bera'nın Hz.Peygambder'den naklettiği bir hadiste de böyle söylenmiştir. Başta İbn Abbas olmak üzere sahabe ve tabiinden pek çok kişinin de bu kanaatte olduğu belirtilmektedir.³⁵⁴ Kendisine siccînin ne olduğunu soran İbn Abbas'a Ka'b (v.32/653) şöyle der: O en alt yedinci kat yerdir ki, kâfirlerin ruhu oradadır;³⁵⁵ orası aynı zamanda koyu karanlık ve korkunç bir yerdir, İblis ve zürriyetinin mekânıdır.³⁵⁶ Ata el-Horasani de şeytanın ve zürriyetinin burada bulunduğunu söylemektedir. Ebu Hureyre'den (v.57/677) nakledilen bir hadise göre ise siccîn cehennemde bir kuyu, bir çukurun adıdır.³⁵⁷ Ayrıca siccînin amel defteri, çok dar bir zindan, anlamına geldiği de söylenmiştir. Buna göre siccîn, cem eden bir kitaptır, divan-ı şeridir. Allah Teala onda cin ve ins şeytanlarının, kâfirlerin ve fâsıkların amellerini tedvin buyurmuştur.³⁵⁸ Siccînde bulunan kötülerin kitabı numaralandırılmış bir şekildedir.³⁵⁹ Bununla neyin murad edildiği ihtilaflıdır.³⁶⁰ Amellerin açık, tam ve sağlam bir şekilde, satır satır olarak yazılmış olmasının, veya cehennemlik olduğunun belirtilmiş olmasının, yahut mühürlenmiş olmasının murad edilmiş olabileceği belirtilmiştir.³⁶¹ Ez-Zemahşeri, bunun özel bir kitap olduğuna, onu görenin bu işaretler sayesinde onda hayır olmadığını anladığına işaret ediyor.³⁶² el-Kaffâl ise, tüccarların sattıkları kumaşları değerine göre sınıflandırıp numaralandırmaları gibi, fâcirlerin kitaplarının da buna benzer bir şekilde derecelerine göre rakamlandırılmış olmasının murad edilmiş olabileceğini belirtmektedir.³⁶³ Bu kitapların sırasıyla tertiplenmiş rakamına göre icra makamına konulmasının da kastedilmiş olabileceğine işaret edilmiştir.³⁶⁴ Bu kitaplarda amellerin şifreli bir şekilde rakamlarla tesbit edilmiş olması da akla gelebilir. İyilerin amellerinin kaydedildiği defterin (Kitâbu'l-Ebrâr) bulunduğu yer ise "İllyûn" diye isimlendirilmiştir.³⁶⁵ İllyûnun mahiyeti

³⁵³ - et-Taberi, Tefsir, XII/486.

³⁵⁴ - Bk. et-Taberi, Tefsir, XII/487.

³⁵⁵ - et-Taberi, Tefsir, XII/487.

³⁵⁶ - Bk. ez-Zemahşeri, IV/708.

³⁵⁷ - Bk. et-Taberi, Tefsir, XII/488; er-Razi, XXXI/92; İbn Kesir, Tefsir, VIII/371; Ebu Abdillâh Muhammed b.Ahmed el-Kurtubi, el-Cami' li Ahkâmî'l-Kur'an, el-Kahire, 1967, XIX/168-169.

³⁵⁸ - Bk. ez-Zemahşeri, IV/708; el-Beydavi, II/758; en-Nesefi, IV/240; Ebu Hayyan el-Endelusi, el-Bahru'l-Muhit, Mısır, 1910, X/427; Cevheri, XIII, 25/95; el-Meraği, X, 30/74-75; Yazır, VIII/5653-5654; Havva, XI/6425.

³⁵⁹ - Bk. el-Muttaffifin, 83/9.

³⁶⁰ - et-Taberi, Tefsir, XII/488-489; ez-Zemahşeri, IV/708.

³⁶¹ - Bk. ez-Zemahşeri, IV/708; el-Beydavi, II/758; Cevheri, XIII, 25/95.

³⁶² - Bk. ez-Zemahşeri, IV/708. Ayrıca bk. en-Nesefi, IV/240; el-Meraği, X, 30/75.

³⁶³ - er-Razi, XXXI/93.

³⁶⁴ - Yazır, VIII/5656.

³⁶⁵ - Bk. el-Muttaffifin, 83/18.

konusunda da farklı görüşler serdedilmiştir.³⁶⁶ Buna göre illiyûn, hayır divanımızın özel ismidir; orada meleklerin, insan ve cinlerden salih olanların amelleri tedvin edilmiştir.³⁶⁷ İlliyyunun yedinci kat gök olduğu da söylenmiştir. İbn Abbas, Ka'b, Mücahid (v.104/722), Katade (v.118/736) dahil bir kısım sahabe ve tabiun alimleri bu görüştedirler.³⁶⁸ Ayrıca onun Arşın sağ ayağı veya Sidretu'l-muntehâ olduğu da söylenmiştir.³⁶⁹ ez-Zeccâc ise illiyûna "mekânların en yükseği" demiştir. Ez-Zemahşeri ve er-Razi (v.606/1209) de onun cennetteki en yüksek derece olduğuna işaret etmişlerdir.³⁷⁰ İlliyyûnun Allah'ın azameti ve yüceliği ile donattığı yüce mertebeler olduğu da belirtilmiştir. Melaike-ı mukarrebînün bunlara şahid olmasına binaen,³⁷¹ bunların meleklerin amel defterlerinin yanı sıra olduğu da iddia edilmiştir.³⁷² Kur'an illiyûnun Allah'a yakın olanlar (mukarrebîn) tarafından görülebileceğini ifade ediyor. Bu ayetlere dayanarak şöyle denebilir: Günahların kaydedildiği fâcirlerin kitabı ile sevapların kaydedildiği iyilerin kitabı iki ayrı defterdir³⁷³ ki onlar her an bizimle birlikte olan iki melek tarafından tutulmuşlardır. Bunlar ölümümüz üzerine kaldırılmaktadırlar. Nitekim belirtildiğine göre, hafaza melekleri, amellerini kaydettikleri iyiler sınıfından biri ölünce, onun amel defterini yükseltilere çıkarıp melaike-ı mukarrebîne teslim ederler.³⁷⁴ Buna dair hadislerde bu amellerin göğe doğru yükseltilirken Allah'ın dilediği yere vardıklarında şayet iyi bir kul ise, onlara Allah'ın, siz kulunun üzerinde muhafız idiniz, lakin ben onun kalbindekini bilirim. O amelini bana has kıldı, onu illiyûna koyun, ben onu affettim dediği; şayet kul kötü ise, onun amelini kendisine has kılmadığını söyleyerek onu siccîne koymalarını vahyettiği belirtiliyor.³⁷⁵ el-Hasan el-Basri'nin (v.110/728) Enes'ten (v.93/712) naklettiği bir hadiste ise, iki hafaza meleğinin kaydettiği bu sayfelerin her gün Allah'a yükseltildiği, başında ve sonunda istiğfar bulunan sayfeler hakkında, Allah'ın bu sayfededikleri kulum için affettim dediği ifad ediliyor.³⁷⁶ Ölen bir fâcirin amel defteri de aynı şekilde götürülür, fakat ondan çıkan habis kokudan herkes rahatsız olur, nihayet o aşağılık bir yer olan siccîne atılır.³⁷⁷

³⁶⁶ - Bk. et-Taberi, Tefsir, XII/493.

³⁶⁷ - Bk. ez-Zemahşeri, IV/709; el-Meraği, X, 30/79.

³⁶⁸ - Bk. et-Taberi, Tefsir, XII/493; ez-Zemahşeri, IV/709; el-Meraği, X, 20/79.

³⁶⁹ - Bk. et-Taberi, Tefsir, XII/493-494.

³⁷⁰ - Bk. ez-Zemahşeri, IV/709; er-Razi, XXXI/97.

³⁷¹ - Bk. el-Muttaffifin, 83/21.

³⁷² - er-Razi, et-Tefsir, XXXI/97; el-Kurtubi, XIX/172-173; Yazır, VIII/5660.

³⁷³ - Bk. ez-Zemahşeri, IV/708-709; el-Meraği, X, 30/79.

³⁷⁴ - et-Taberi, Tefsir, XII/494.

³⁷⁵ - Bk. ez-Zemahşeri, IV/709. Ayrıca bk. Havva, XI/6413.

³⁷⁶ - Bk. Havva, XI/6413.

³⁷⁷ - Bk. et-Taberi, Tefsir, XII/488; Yazır, VIII/5657.

Melekler bu defteri kendi amellerinin yanına, illiyyûna koyarlar, yahut, ondaki bilgileri, korumakla görevli oldukları kitaba naklederler. Allah Teala bir kısım meleği Levh-ı Mahfuzu korumakla mükellef kıldığı gibi, bir kısmını da iyilerin kitaplarının saklı olduğu bu illiyyûnu koruyup kollamakla yükümlü kılmıştır.³⁷⁸ Bunlar burayı muhafaza eder, kendilerinden başka hiç kimse buraya yaklaşamaz ve onlardaki bilgiye muttali olamaz. Onları Allah'a yakın olan meleklerden başkası göremez. İbn Abbas'a atfedilen bir görüşe göre, o bunların, zebercetten yapılmış ve Arşın altına asılmış olan bir levhada yazılı olduğunu söylemiştir.³⁷⁹ Gerek siccîne, gerekse illiyyûna sadece insanların değil, cinlerin de amelleri kaydedilir.³⁸⁰

Bir ayette şöyle buyruluyor: "O gün her ümmeti diz çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına (yaptığı işlerin tutanağı olan amel defterine) çağrılır. (Onlara şöyle denir:) "Bu gün yaptıklarınızla cezalandırılacaksınız."³⁸¹ Öyle anlaşılıyor ki, her kişiye ait bir kitap (amel defteri) olduğu gibi, her ümmete ait de bir kitap vardır. Bu kitap bir ümmetin tüm fertlerini kapsamaktadır ve o ümmetin fertleri kıyamet günü bu kitaba çağırılırlar.³⁸² Bu bir ana kitap olmalıdır. O ümmetin fertlerinin amelleri, kendi kitapları yanında buraya da toplu olarak işlenmiş olmalıdır.

b - Levh-ı Mahfûz: Kur'an-ı Kerim'in en gizemli ve en dikkat çekici kavramlarından biri budur. Levh-ı Mahfûz, Korunmuş levha anlamına gelmektedir. Biz Kur'an ayetlerinden hareketle bu kavramın kapsamını, muhtevasını öğrenmeye çalışacağız. Levh-ı mahfûzun kimler tarafından nasıl tutulduğunu, halen herşeyin kendisinde kayıtlı olup olmadığını, içinde kayıtlı bilgilerin değiştirilip değiştirilemeyeceğini yine Kur'an ayetlerinden öğrenmeye çalışacağız. Bilindiği gibi zaman zaman Kur'an ile Levh-ı mahfûz arasındaki ilişkiye ayetlerde değinilmektedir. Diğer ilahi kitaplarla ilgili olarak da buna benzer bazı ifadelerle rastlamak mümkündür. Acaba bu ilişkinin derecesi ne kadardır, aralarında nasıl bir bağ vardır? gibi merak edilen sorulara da cevap aramaya çalışacağız. Levh-ı mahfûzun korunan kitap anlamına geldiğini söylemiştik. Levh-ı mahfûz korunan kitap olunca bunun kimden korunduğu ve niçin korunduğu gibi sorular akla gelir. Korunma ihtiyacı duyulduğuna göre, acaba ona ulaşmak, muhtevasını öğrenmek, ona sirayet etmek mümkün müdür? Öte yandan kader ile Levh-ı mahfûz ve ilahi ilim ile levh-ı mahfuz arasında da bir ilişki söz konusudur. Bunlar arasındaki ilişki de yine Kur'an ayetlerinde

³⁷⁸ - er-Razi, XXXI/97.

³⁷⁹ - er-Razi, XXXI/97.

³⁸⁰ - Bk. ez-Zemahşeri, IV/708-709.

³⁸¹ - el-Casiye, 45/28.

³⁸² - Ateş, Tefsir, VIII/345.

kısmen de olsa ifade edilmektedir. Çok merak edilen başka bir husus da levh-ı mahfûzun mekanı konusudur. Levh-ı mahfûz nerede saklıdır, nasıl saklanmaktadır...? İşte bütün bu hususları bu kısımda incelemeye çalışacağız.

aa - Levh-ı Mahfûz ve bu anlamı ifade eden diğer kavramlar: Kur'an-ı Kerim'de levh-ı mahfûz yanında aynı manada olmak üzere başka bir takım kavramlar da kullanılmaktadır. Bunları tek tek ele almakta fayda mülhaza ediyoruz.

aaa - Levh-ı Mahfûz: Yukarıda da belirttiğimiz gibi korunmuş, muhafaza edilmiş levha anlamına gelmektedir. . Tabir iki kelimeden ibarettir. Bu iki kelimeden ilki olan levha, geniş yassı tahta, düz satıh, kürek kemiği, üzerine bir takım hususların kaydedildiği nesne demektir.³⁸³ Çoğulu elvah'tır. Kur'an-ı Kerim'de Nuh'un gemisine tahtalardan oluşturulmuş anlamında "zat-ı elvah" denilmektedir.³⁸⁴ Hz.Musa'ya verilen Tevrat levhaları için de "elvah" ifadesi kullanılmıştır.³⁸⁵ Hadiste de bu anlamda geçmektedir.³⁸⁶ er-Rağıb el-İsfahani³⁸⁷ (v.502/1108) başta olmak üzere ez-Zemahşeri,³⁸⁸ el-Kurtubi³⁸⁹ (v.671/1273), er-Razi,³⁹⁰ Ebu Hayyan³⁹¹ (v.745/1344) gibi bazı müfessirlerimiz, kelimenin "lûh" şeklinde de okunduğuna işaret ederek, bu haliyle yer ve gök arasındaki hava (atmosfer) anlamına geldiğini söylemişlerdir. Mahfuz ise, korunmuş, muhafaza edilmiş, dışarıdan gelecek müdahalelere karşı koruma altına alınmış manasına gelir. Buna göre Levh-ı Mahfûz, korunmuş, muhafaza edilmiş, her türlü dış etkene karşı korunma altına alınmış levha demektir. Kelime, Kur'an-ı Kerim'de de bir kayıt aracı olarak zikredilmektedir. "Nasihat ve her şeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Musa için levhalarda yazdık."³⁹² Bu levha, kağıt olabileceği gibi, demir, bakır veya başka bir maddeden de olabilir. Tahta, kemik, ince yassı taş, bazı ağaçların yaprakları, parşömen (yazı için özel deri) de üzerine bilgilerin kaydedildiği levhalardır. Ünlü Kur'an dilbilimcisi er-Rağıb el-İsfahani, Levh-ı Mahfûzun Kur'an'da el-Kitab sözü ile ifade edildiğini ve

³⁸³ - Levhanın muhtelif manaları için bk. el-İsfahani, 750; ez-Zebidi, VII/101-108; İbnu'l-Manzur, II/584-587; Ebu Nasr İsmail b.Hammad el-Cevheri, Tacu'l-Luğa ve Sıhahu'l-Arabiyye, Bulak, 1292 h. I/402; Wensinck, "Levh", İA. VII/48.

³⁸⁴ - Bk. el-Kamer, 54/13.

³⁸⁵ - Bk. el-A'raf, 7/145, 150, 154.

³⁸⁶ - Bk. Hasan Elik, Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine, İstanbul, 1998, 14.

³⁸⁷ - el-İsfahani, 750.

³⁸⁸ - ez-Zemahşeri, el-Keşşaf, IV/709.

³⁸⁹ - el-Kurtubi, XIX/196-197.

³⁹⁰ - er-Razi, XXXI/124.

³⁹¹ - Ebu Hayyan, X/447.

³⁹² - el-A'raf, 7/145. Ayrıca bak. 150 ve 154. ayetler.

fakat mahiyeti hakkında bilgi verilmediğini, bize kapalı olan bir alan olduğunu belirtmektedir.³⁹³ El-İsfahani kelimeyi kitap ile ilişkilendirerek buna dair pek çok ayeti örnek vermektedir. Buna göre Levh-ı Mahfûz, Kur'an'da her şeyin sayılıp tebit edildiği³⁹⁴, "Gökteki ve yerdeki tüm gizliliklerin kendisinde belirtildiği"³⁹⁵ "Olacak, meydana gelecek her şeye ait bilgileri saklayan"³⁹⁶ bir kitap olmaktadır.³⁹⁷ İbn Teymiyye (v.724/1323), Levh-ı Mahfûzu, Kur'an'ın nüzulundan önce yazılı olduğu levha olarak görmektedir.³⁹⁸ Ünlü Tefsir usulcüsü ez-Zerkani (v.1948) ise, Kur'an'ın asıl nüshasının Levh-ı Mahfûzda olduğunu, elimizdeki Mushafın da bu asıl nüshaya uygun olarak tertib edildiğini iddia etmektedir.³⁹⁹ Daha önceki alimlerimizden de bir kısmı Kur'an'ın Levh-ı Mahfûzda yazılı olduğunu söylemişlerdir.⁴⁰⁰ Levh-ı Mahfûzu, yazıcı meleklerin ilahi bilgiyi kaydettikleri yer olarak değerlendiren müfessirlerimiz de vardır.⁴⁰¹ Bir kısmı da semavi kitapların kendisinde istinsah edilerek Cebrail'e sunulduğu bir makam olarak anlamışlardır.⁴⁰² Diğer bazı alimlerimize göre ise Levh-ı Mahfûz, Kur'an'ın ilk kez nazil olduğu yer⁴⁰³, Cebrail'in Kur'an vahyini doğrudan aldığı makamdır.⁴⁰⁴ Buna göre her halükârda Cebrail Kur'an vahyini Levh-ı Mahfûzdan alıp yeryüzüne indirmiştir.⁴⁰⁵ Ancak bazı müfessirler Cebrail'in Kur'an vahyini bu makamdan doğrudan ve bir defada aldığı söylerken, diğer bazıları ise bunun doğrudan değil, bazı melekler aracılığı ile gerçekleştiğini söylemişlerdir.⁴⁰⁶ Oryantalist Buhl da Levh-ı Mahfûz'u gökte ihtimamla muhafaza edilmiş ve vahyin kendisinden geldiği bir kaynak olarak anlamaktadır.⁴⁰⁷ Buhl'un meslektaşı Wensinck de Levh-ı Mahfûzu Allah'ın emirlerini ihtiva eden levha olarak değerlendirir.⁴⁰⁸ Wensinck, İsrailoğullarına

³⁹³ - el-İsfahani, 750.

³⁹⁴ - Bk. Yasin, 36/12.

³⁹⁵ - Bk. e-Neml, 27/75.

³⁹⁶ - Bk. Kaf, 50/4.

³⁹⁷ - Elik, Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine, 15.

³⁹⁸ - Bk. Takiyuddin Ahmed İbn Teymiyye, Mecmûu Fetâva, Rabat, tarihsiz, XII/126.

³⁹⁹ - Bk. Muhammed Abdulazim ez-Zerkani, Menaahilu'aaal-İlaarfı fi Ulumi'l-

Kur'an, Mısır, tarihsiz, I/48.

⁴⁰⁰ - Bk. Elik, Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine, 16.

⁴⁰¹ - Bk. Elik, Kuran'ın Korunmuşluğu Üzerine, 16.

⁴⁰² - Bk. Yazır, VIII/5580.

⁴⁰³ - Bk. es-Suyuti, el-İtkan, I/61; Subhi es-Salih, Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an, Beyrut, 1982, 51.

⁴⁰⁴ - Bk. Mennau'l-Kattan, Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an, Beyrut, 1415/1995, 35.

⁴⁰⁵ - Bk. Elik, Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine, 16.

⁴⁰⁶ - Bk. Muhsin Demirci, Vahiy Gerçeği, İstanbul, 1996, 35.

⁴⁰⁷ - Bk. Buhl, "Kur'an", İA, VI/997.

⁴⁰⁸ - Bk. Wensinck, "Levh" İA, VII/48-49.

ait kutsal kitaplarda da bu manada geçtiğine işaret etmektedir.⁴⁰⁹ “Fazlur Rahman’a göre Levh-ı Mahfûz, Kur’an dahil bütün kutsal kitapların kaynağıdır. Bu kaynak Allah’ın tüm ilmini içinde bulundurmasına rağmen, onun özü, insanlara vahiy yoluyla sorumluluklar yükleyen dini emirlerdir.⁴¹⁰ Y.N.Öztürk de Levh-ı Mahfûzu, evrenin hafızası olarak nitelendiriyor.⁴¹¹

Acaba Allah katındaki levh-ı mahfûz neden mamuldür? Oraya bilgiler nasıl kaydedilmektedir.? Bu ve benzeri sorulara şu anki bilgimiz çerçevesinde net cevaplar vermek mümkün değildir. Bazı müfessirlerimiz Levh-ı Mahfûz ve mahiyetiyle ilgili bilgi verilmediğini, bunun bize kapalı bir alan olduğunu, ancak rivayetlerde bildirildiği kadarıyla hakkında malumat sahibi olabileceğimizi söylemektedirler.⁴¹² İnsanlar yıllarca taş, kemik, yaprak, deri gibi malzemeler üzerine bilgileri kaydettiler. Malum olduğu üzere Kur’an-ı Kerim de bunlar üzerine kaydedilmişti.⁴¹³ Sonraları kâğıt bulundu. İnsanlık tarihinin en büyük ve en önemli buluşlarından biri olan kâğıt sayesinde bilgileri kaydetmek ve muhafaza altına almak daha kolay oldu. Asırlarca insanlık bu iş için kâğıdı kullandı. Matbaada da kâğıt kullanıldı. Yirminci yüzyılda ise insanlık kayıt aracı olarak kâğıdın dışında bazı nesnelere keşfetti. Plastikten mamul kaset şeritleri, diskler, disket ve CD’lerde kullanılan şeritler yeni kayıt araçları oldu. Üstelik bu araçlarda sadece bilgi değil, resim, ses ve görüntü de kaydedilebiliyordu. Önceleri biraz hacimli olan ve az bir bilginin kaydedilebildiği bu araçlar yerine, son yıllarda gittikçe hacimleri küçülen, buna karşılık kapasiteleri büyüyen araçlar ortaya çıkarıldı. Artık yüzlerce ciltlik dolusu bilgiyi avuç içi kadar bir diskte veya bir CDde kayıt altına almak mümkündür. Bu araçların çok önemli bir yanı da beraber kullanıldıkları cihazlar sayesinde, istenilen bilgiye anında ulaşmaktır. Kitapların sayfalarını karıştırmak yerine, basit bir komutla istenilen bilgiye anında ulaşmak mümkündür. Tabii ki kitaplara göre bunların daha pek çok avantajları vardır. Ancak konumuz bu olmadığı için meraklılarına, bu konuda sadece, bilgisayar teknolojisini işleyen kitap ve dergilere göndermede bulunmakla yetineceğiz.

Görüldüğü gibi kayıt için kullanılan araçlarda zamanla değişiklikler olmaktadır. Şu an elde edilen kayıt araçlarının en mükemmel olmadıklarını söylemek mümkündür. Esasen mükemmelliğin sınırı yoktur. Gelişen teknoloji

⁴⁰⁹ - Bk. Wensinck, “Levh” İA, VII/49.

⁴¹⁰ - Bk.Fazlur Rahman, Ana Konularıyla İslam, (Çev.Alparslan Açıkgenç) Ankara, 1987, 212; Elik, Kur’an’ın Korunmuşluğu Üzerine, 17.

⁴¹¹ - Yaşar Nuri Öztürk, Kur’an’ın Temel Kavramları, 328.

⁴¹² - Bk. el-İsfahani, 750; Muhammed Reşid Rıza, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Hakim (el-Menar), Beyrut, tarihsiz, VII/471-472; el-Meraği, X, 30/108; Ateş, Tefsir, X/402-403.

⁴¹³ - Hamidullah, Kur’an-ı Kerim Tarihi, 43; Demirci, Vahiy Gerçeği, 218.

ile bu araçlardan daha iyilerinin ve daha mükemmel olanlarının üretileceğini söylemek kehanet olmaz. Baş döndürücü bir hızla gelişen bilgisayar teknolojisi bize bunları söyleme cesareti vermektedir. Acaba bu konuda gelişmeler kaydedildikçe, levh-ı mahfûza veya onun mamul olduğu maddeye mi yaklaşılacaktır? Bunu bilemiyoruz. Kesin olarak bildiğimiz bir şey vardır: Levh-ı mahfûz mükemmel bir kayıt aracıdır. İnsanoğlunun, ilahi bir bağış olan müthiş zekasıyla sonunda bu konuda hangi noktaya varacağını kestirmek mümkün değildir. Ama her attığı adımla mükemmele biraz daha yaklaştığı muhakkaktır. Ve yine muhakkak olan bir şey daha vardır ki, nasıl biz bugün teknolojinin bize sunduğu araçlar sayesinde Levh-ı mahfûzu, bizden öncekilerden daha iyi idrak edebiliyorsak, bizden sonrakilere de yeni keşif ve buluşlar sayesinde bunu bizden daha iyi ve daha rahat kavrayacaklardır.

Burada şu bilimsel teoriyle levh-ı mahfûz arasında bir ilişkinin olup olmadığına okuyucunun dikkatini çekmek istiyorum: Malum olduğu üzere hiç bir şeyin yoktan var olmadığı, var olan hiç bir şeyin de yok olmadığı ilmi bir tez olarak ileri sürülmüş ve benimsenmiştir. İnsan sesinin ve görüntüsünün var olduğu ve havaya yayıldığı da bilinen bir gerçektir. Yani insan olarak bizim ve diğer varlıkların sesleri ve görüntüleri havaya yayılmış bulunmaktadır. Şu an teknolojinin sunduğu imkanlar sayesinde titreşim halinde havaya yayılan milyarlarca ses, bir alıcı tarafından, işitilip anlaşılır bir şekilde kulaklara yansıtılmaktadır. Aynı şey, görüntüler için de geçerlidir. Havaya dalga boyu halinde yayılmış olan milyonlarca görüntü de, televizyon, görüntülü telefon gibi alıcılarla görülüp anlaşılır vaziyette gözlerimizin önüne serilmektedir.⁴¹⁴ Alıcılar tarafından algılanıp yansıtılmasa da gelmiş geçmiş bütün varlıkların ses ve görüntüleri de atmosfere ses ve dalga boyu halinde yayılmış olduğunu biliyoruz. Bunların da ileride keşfedilmesi umulan ses ve görüntü alıcıları sayesinde havadan toplanıp duyulur, görülür ve anlaşılır vaziyette sunulması muhtemeldir. Böyle bir ihtimalde ileri sürülen fantastik bilgi bile, bize levh-ı mahfûzu farklı bir şekilde algılama imkanı vermektedir. Eğer birgün bu ihtimal bir ilmi fantazi olmaktan çıkıp gerçekleşirse ve her insana göre ayarlanacak frekanslarla insanların seslerini ve görüntülerini toplayan, onları gözleri önüne serdeden bir alet icad edilecekse, bununla levh-ı mahfûza bir adım daha yaklaşılmış olacaktır. Bu aleti görecekte olanlar, Kur'an'ın levh-ı mahfûza ve insanların yaptıklarının kaydedildiğine dair ayetlerini çok daha rahat anlayacaklardır. Bu anlayışa göre bizim hangi şart altında ve ne şekilde söylenmiş olursa olsun, ağızımızdan çıkan her ses, hatta fısıltılar dahi havaya karışmakta, fakat yok olmamaktadır. Aynı

⁴¹⁴ - Bk. Ateş, Tefsir, I/131.

şekilde nerde ve nasıl olursak olalım, bütün görüntülerimiz de havaya yayılmaktadır. O halde gizli açık, küçük büyük, ne söylemiş ve ne yapmışsak bütün bunlar havada mevcuttur ve bütün bunları kayıt altına almak, sonra da gözler önüne sermek mümkündür. Nitekim, bir zamanlar hayal bile edilmeyen televizyonlar sayesinde, yayın yapanların havaya karışan ses ve görüntüleri kaydedilip deşifre edilmek suretiyle seyircilere gösterilmektedir. İşte ileride bulunması umulan bir aletle bütün insanların, görüntü yoluyla her türlü davranışları ve sesleri havadan toplanıp deşifre edilerek insanlara gösterilecektir. Bu ilmi iddia Kur'an'daki ifadelere son derece uygundur. Kur'an'da da gizli açık, küçük büyük her şeyin kayıt altına alındığı ve bir gün gösterileceği ifade edilmektedir. Bunlar o kadar bariz bir şekilde gösterilecek ki, hiç kimse, "hayır, ben bunu yapmadım, bu bana ait değildir" gibi bir itirazda bulunamayacaktır. Çünkü her şey apaçık bir şekilde bu kayıtlarda görülecektir. Bununla beraber bu aletin levh-ı mahfûzla eşdeğer olduğu veya aynı olduğu iddia edilemez. Çünkü bu alet insanın havaya yayılmış vaziyette bulunan tüm fiillerini ve her sözlerini tesbit edip gözler önüne sermektedir. Halbuki levh-ı mahfûz insanın kötü veya iyi düşüncelerini de kaydetmektedir. Gerçi psikoloji ilmi insanın tavrından ve duruşundan ne düşündüğünü anlamanın imkanlarını araştırmakta ve bu konuda bazı tahminlerde bulunmaktadır.⁴¹⁵ Ancak bunlarda tam isabet edildiğini söylemek mümkün değildir. Ne var ki insanlığın ufku her gün biraz daha genişlemektedir. İnsanların her dediğini ve tüm görüntülerini havadan toplayan aletler yapmaya çalışan insanın, insanların duygu ve düşüncelerini okuyabilen veya anlayabilen aletler icad etmeye çalışmayacağı söylenemez. Muhtemeldir ki bir gün, insanların havadan ses ve görüntülerini toplamak başarılabileceği gibi, duygu ve düşüncelerini anlayabilecek aletler icad etmek de başarılabilecektir.⁴¹⁶ Belki o zaman bunu levh-ı mahfûza ile eşdeğer veya ona çok benzeyen bir kayıt aracı olarak değerlendirmek mümkün olacaktır.

Şu hususa da dikkat çekmek istiyoruz: Levh kelimesinin anlamlarını verirken bazı müfessirlerimizin, bu kelimenin aynı zamanda atmosfer anlamına da gelebilecek şekilde manalandırdıklarını görüyoruz.⁴¹⁷ Bilhassa el-İsfahani,

⁴¹⁵ - Son dönemlerde insanların ellerinin hareketlerini kelimelere çeviren bilgisayarlar icad edilmiş bulunmaktadır. (Bk. "Computer Yutercimu Harekete'l-Yedi İlä Kalimâtın" <http://www.islam-online.net/iol-arabic/dowalia/scince21-3-00/scince3.asp>)

⁴¹⁶ - ABD'li bilim adamlarının, felçli hastaların düşüncelerini okuyarak onların sözlerini ekrana aktaran bir bilgisayar icad ettikleri basında yer almıştır. Bk. <http://hurweb01.com.tr/hur/turk/99/01/12/yasam/02yas.htm>; Ayrıca bk. Hürriyet 12 Ocak 1999 Salı.

⁴¹⁷ - Bk. ez-Zemahşeri, IV/240; er-Razi, XXXI/124; el-Kurtubi, XIX/196-197.

ez-Zemahşeri, el-Kurtubi gibi alimlerin, levhi “yer ve gök arasındaki hava”⁴¹⁸ şeklinde tanımlaması çok ilginçtir. Buna göre levh-ı mahfûzu, korunmuş olan atmosfer ile irtibatlandırabiliriz. Atmosferin dünya semasının dışından gelecek bir takım zararlı ışınları dünyaya yansıtılmamakla korunduğu bilinmektedir. Oraya yayılmış olan ses ve görüntüler halindeki bilgiler de silinip yok edilememesi açısından korunmuştur. Levh-ı mahfûzu atmosfer olarak düşündüğümüz takdirde, oraya kaydedilen bilgilerin, havaya karışan ve muhafaza edilen insanların ses ve görüntüleri olduğunu anlamak hiç zor olmamaktadır. Levh-ı mahfûz ile atmosfer arasındaki bu ilişki, bize göre üzerinde çok düşünülmesi gereken bir husustur.

Levh-ı Mahfûz ibaresi Kur’an-ı Kerim’de yalnızca bir yerde geçmektedir. İlgili ayette şöyle deniliyor: “Bilakis o şerefli bir Kur’an’dır; Levh-ı mahfûzdadır.”⁴¹⁹ Kur’an’da Levh-ı Mahfûz adının bu şekilde açık olarak bir tek yerde geçmesini, onun teklifi ile izah eden Celal Yeniçeri, konu ile ilgili şu değerlendirmede bulunmaktadır: “Öyle anlaşılıyor ki her şey ve hatta hareket ve davranış biçimleri bile kainatın beyni veya Bilgi İşlem Merkezi niteliğindeki “Levh-ı Mahfûz”da kaydedilip korunmaktadır. Kur’an’ın tanımı ile “korunmuş levha” adını taşıyan bu İlahi kayıt merkezinin hiçbir şekilde bir tahribe ve yokluğa uğramayacağı onun hem niteliğinden ve hem de işlevinden anlaşılmaktadır. Levh-ı Mahfûz sadece insanlık ile cin ve melekler aleminin idare kanunlarının yazılı olduğu bir yer olarak görünmüyor. Muhtemelen orası tüm kainatın ve tüm varlıkların geçmiş ve geleceklerinin kayıta bulunduğu bir merkezdir. Bu merkezi elbet bizim bildiğimiz madde, karşıt madde, ışık ve dalgalarla açıklamamız ve bu merkezin işlevini bunlarla anlatmamız mümkün değildir. Onu kendi manevi kimliği ile kabul etmemiz gerekecektir. O, tabiri caizse bir kara kutu gibi hiçbir yıkımdan ve kıyamet olayından etkilenmeyecektir.”⁴²⁰

Levh-ı Mahfûz’u, insandaki hafızanın kainattaki karşılığı olarak değerlendiren Yaşar Nuri Öztürk, bu konuda Şah Veliyullah Dehlevi’den⁴²¹ (v.1176/1764) şöyle bir alıntı yapmaktadır: “Bu levha odun, demir veya kemikten bir şeydir sanma. Bilmelisin ki, Allah’ın levhi kullarınkine benzemez. Tıpkı O’nun Kitabının kulların kitabına benzemediği gibi. Bütün ölçülerin Levh-ı Mahfûz’da olduğu gerçeği, Kur’an-ı Kerim’in kelime ve harflerinin onu ezberlemiş olan hafızın dimağında bulunması gerçeğiyle aynı karakterdedir.

⁴¹⁸ - Bk. el-İsfahani, 750; ez-Zemahşeri, IV/240; el-Kurtubi, XIX/196.

⁴¹⁹ - el-Buruç, 85/21-22.

⁴²⁰ - Celal Yeniçeri, Uzay Ayetleri Tefsiri, İstanbul, 1416/1995, 366.

⁴²¹ - Bk. Şah Veliyullah Dehlevi, Huccetullahi’l-Baliğa, el-Kahire, tarihsiz, I/61.

Hafızın dimağını küçük küçük parçalara ayırsan orada Kur'andan bir şey bulabilir misin?"⁴²²

Levh-ı mahfûzla ilgili diğer ilginç bir yaklaşım da tasavvufi tefsirlerde görülmektedir. Buna göre levh-ı mahfûz kalbtir; peygamberlerin, velilerin, arif ve aşıkların kalbidir.⁴²³

bbb - Kitâb-ı Mekkûn: Kur'an-ı Kerim'de levh-ı mahfûz yerine kullanılan ve onunla aynı manaya gelen ifadelerden biri de kitab-ı meknundur. Burûc suresinde şerefli bir kitab olan Kur'an'ın Levh-ı mahfûzda olduğu ifade edilmişti. Vakıa suresinde ise değerli, kutsal bir kitab olduğuna işaret edilen Kur'an'ın, Kitâb-ı meknûnda olduğu belirtiliyor: "Şüphesiz ki o değerli bir Kur'an'dır. Kitâb-ı meknûn'dadır."⁴²⁴ Buna binaen levh-ı mahfûz ile kitab-ı meknûnun aynı şey olduğu söylenmiştir⁴²⁵. Esasen müfessirlerimizin de önemli bir kısmı bu kanattadır.⁴²⁶ Süleyman Ateş ise, bu iki ifadeyle Tevrat'ın kastedildiğini söylemektedir.⁴²⁷ Üzerinde durduğumuz ifadenin yani kitab-ı meknûnun⁴²⁸ ilk kısmı olan kitab kelimesi Kur'an'da pek çok yerde geçmektedir. Buna işaret etmiştik. Mekkûn kelimesi⁴²⁹ de bir kaç kez Kur'an'da kullanılmıştır.⁴³⁰ Ancak burada olduğu gibi bir terkihi halinde ve levh-ı mahfûzu ifade etmek üzere sadece bir yerde geçmektedir.

ccc - İmâm-ı Mübîn: "Şüphesiz ölüleri ancak biz diriltiriz. Onların yaptıkları her işi, bıraktıkları her izi yazarız. Biz her şeyi imâm-ı mübîninde sayıp yazmışızdır."⁴³¹ Bu ayette geçen imâm-ı mübîn ifadesi, "apaçık bir kitap" olarak değerlendirilmiştir. Bir kısım müfessirimiz buradaki imâm-ı mübînden kasdın levh-ı mahfûz olduğunu söylemiştir.⁴³² Katade, Mücahid, İbn Zeyd ve İbn Eslem'in (v.136/753) de bu kanaatte olduğu belirtilmiştir.⁴³³ Muhammed Şahrur,

⁴²² - Yaşar Nuri Öztürk, Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf, İstanbul, 1998, 259. Levh-ı Mahfuz hakkında başka yorumlar için bk. Öztürk, aynı eser, 259-260.

⁴²³ - Bk. İsmail Hakkı el-Bursevi, Ruhu'l-Beyan, Beyrut, tarihsiz, X/396.

⁴²⁴ - el-Vakıa, 56/77-78.

⁴²⁵ - Bk. Elik, Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine, 34.

⁴²⁶ - Bk. er-Razi, XXIX/192. Ayrıca Elik, Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine, 34.

⁴²⁷ - Ateş, Tefsir, X/402-403; Yeniden İslama I/26.

⁴²⁸ - Geniş bilgi için bk. Elik, Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine, 31-38.

⁴²⁹ - Kelimenin anlamı hakkında geniş bilgi için bk. Elik, Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine, 53-54.

⁴³⁰ - Bk. es-Saffat, 37/49; et-Tur, 52/24; el-Vakıa, 56/23.

⁴³¹ - Yasin, 36/12.

⁴³² - er-Razi, 26/51; İbn Kesir, et-Tefsir, VI/553; Cevheri, IX, cüz XVII/143; es-Sabuni, III/8.

⁴³³ - İbn Kesir, Tefsir, VI/553.

Levh-ı Mahfûz'da genel ve değişmez kanunların yer aldığını belirttikten sonra, İmâm-ı Mübîn'de, rüzgarın esmesi, yağmurun yağması, erkek veya dişi yavrunun doğurulması, deprem, tufan gibi cüz'i hadiselerin yer aldığını, bunlara dua ve bilimdeki ilerlemelerle müdahale edilebileceğini ifade eder. Ona göre İmâm-ı Mübîn'in ikinci bir kısmı daha var ki, orada da insan fiilleri yer alır.⁴³⁴ Süleyman Ateş ise bunun amel defteri olduğunu söylemiştir.⁴³⁵ Eğer imâm-ı mübîn'in geçtiği cümle önceki ifadeden ayrı olarak müstakil bir cümle halinde değerlendirilirse, bunun levh-ı mahfuz olması ihtimali ağır basar. Fakat bu cümleyi ayetin geri kalan kısmıyla beraber bir bütün halinde ele alırsak, o zaman imâm-ı mübîn, amel defteri olur. Bizce bu, ayetin genel ifadesine daha muvafıktır. Buna göre ayet şöyle bir anlam kazanmaktadır: Onların yaptıkları her şeyi, bıraktıkları her izi apaçık amel defterlerinde kayıt altına almışlardır. Esasen başka müfessirler de bu manaya işaret etmişlerdir.⁴³⁶

ddd - Kitâb-ı Mübîn: Kur'an-ı Kerim'in değişik ayetlerinde levh-ı mahfûzu ifade etmek üzere bu tabir kullanılmaktadır. Bu tabir ile Kur'an-ı Kerim'in veya Tevrat/İncil'in murad edildiği de olmuştur. Ama daha ziyade bununla levh-ı mahfuz işaret edilmiştir. "... Yaş ve kuru ne varsa hepsi kitâb-ı mübindedir."⁴³⁷ "... Ne yerde ne gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden uzak (ve gizli) kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki kitâb-ı mübîn'de bulunmasın."⁴³⁸ "Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'ın üzerindedir. Allah o canlının durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı mekanı bilir. (Bunların) hepsi kitab-ı mübindedir."⁴³⁹ Bütün buralarda sözü edilen kitâb-ı mübîn, levh-ı mahfûzdur.⁴⁴⁰

eee - Kitâb-ı Hafız: Kur'an-ı Kerim'de bu ifade de Levh-ı mahfûz yerine kullanılmıştır: "Biz toprağın onlardan neleri eksilttiğini kesinlikle bilmekteyiz. Yanımızda kitâb-ı hafız vardır."⁴⁴¹ Burada kitâb-ı hafız ile, her şeyin bilgisini içine alan, tüm malumatı koruyan bir kitab murad edilmektedir. Bu da müfessirlerimizin beyanı vechile levh-ı mahfûzdur.⁴⁴²

⁴³⁴ - Şahrur, 75-76. Geniş bilgi için bk. aynı eser, 74-81.

⁴³⁵ - Ateş, Tefsir, VIII/338.

⁴³⁶ - es-Sabuni, III/8.

⁴³⁷ - el-En'am, 6/59.

⁴³⁸ - Yunus, 10/61.

⁴³⁹ - Hud, 11/6. Ayrıca bak. en-Neml, 27/75; Sebe', 34/3.

⁴⁴⁰ - Bk. er-Razi, XIII/11, XVII/186; Yazır, III/1947, IV/2758.

⁴⁴¹ - Kaf, 50/4.

⁴⁴² - Bk. Yazır, VI/4497; Ebu'l-A'la el-Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, (Terc.Komisyon), İstanbul, 1986, V/434.

fff - Kitâb: Yine Kur'an-ı Kerim'in pek çok yerinde levh-ı mahfûzu ifade etmek üzere kitap kelimesinin kullanıldığına da şahit oluyoruz ki, bunların hangileri olduğu ve levh-ı mahfûzu hangi yönleri itibariyle ifade ettiklerini izah etmeye çalışacağız. Ayetlerde levh-ı mahfûzu ifade etmek üzere geçen kitap kelimesi, bazen "el-kitab" şeklide marife, bazen de "kitap" biçiminde nekra olarak kullanılmıştır. el-En'am, 38; Yunus, 37; el-İsra, 58; el-Ahzab, 6 ve ez-Zümer, 69. ayetlerde kelime marifeli olarak geçmektedir. er-Ra'd, 38; Ta-Ha, 52; el-Hacc, 70; el-Mu'minun, 62; Fatır, 11; el-Hadid, 22 ve en-Nebe', 29. ayetlerde ise kelime nekra haldedir. Bütün bu ayetlerde geçen ifadelere baktığımızda, hem marife, hem de nekra halinde geçen kitap lafzı ile birbirine yakın manaların kastedildiğini görüyoruz. İkisiyle de her şeyi içine alan, içinde bütün her şeyin bilgisinin bulunduğu bir kitap kastedilmektedir ki, bu da levh-ı mahfûzdur. Nitekim ileride bu ayetleri muhtevalarla beraber vereceğiz.

Burada neden bazı yerlerde kelimenin marife, bazı yerlerde ise nekra halinde kullanıldığı şeklinde bir soru akla gelmektedir. Ayetlerin manasından ve muhtevalarından bu soruya net bir cevap teşkil edecek bir bilgi elde edemedik. Ancak bu ayetleri kendinden önceki ayetlerle irtibatlandırdığımızda veya geçtikleri konu içerisinde düşündüğümüzde bir cevap bulabiliyoruz. Genelde marife halinde geçtiği yerlerde, bir önceki ayette bu kitaba işaret teşkil edecek veya ona temasa götürecek bir mevzu görüyoruz. Nekra halindeki kullanımlarda ise kitab kelimesinin daha müstakil olduğunu, bir önceki ayetle veya işlenen konuyla doğrudan alakalı olmadığını söyleyebiliriz. Bunun dışında bu ayrı kullanımın sebebini açıklayan bir bilgi edinemedik.

ggg - Ümmu'l-Kitâb: Kur'an-ı Kerim'de levh-ı mahfûzu ifade etmek üzere kullanılan terimlerden biri de ummu'l-kitâbtır. Bu terkip, Arapçada kitabın anası, anakıtap esas kitap, asıl kitap gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁴³ İki ayette geçen bu kelimeyle de bu mananın murad edildiği söylenmiştir. Yani kitabın aslı, Allah'ın nezdindeki ana kitap ki o da levh-ı mahfûzdur.⁴⁴⁴ "Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır. Ummu'l-kitap O'nun yanındadır."⁴⁴⁵ "O katımızda bulunan ummu'l-kitapta mevcut, yüce ve hikmet dolu bir kitaptır."⁴⁴⁶ Bu iki ayetin ortak noktası, ikisinde de ummu'l-kitabın Allah'ın nezdinde olduğunun belirtilmesidir. İki ayette de bunun altı çizilmiştir. Allah nezdinde bulunan kitabın Levh-ı mahfûz olduğu ise aşikardır. Daha önce verdiğimiz ayetlerde de bu ifade edilmişti. Buna dayanarak ummu'l-kitap ile de levh-ı mahfûzun kastedildiği söylenebilir.

⁴⁴³ - Geniş bilgi için bk. Elik, Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine, 24-25.

⁴⁴⁴ - Yazır, IV/3003.

⁴⁴⁵ - er-Ra'd, 13/39.

⁴⁴⁶ - ez-Zuruf, 43/4.

Buraya kadar verilen bilgilerden levh-ı mahfûzun ne kadar farklı kelime ve terkiplerle ifade edildiğini gördük. Şimdi ilgili ayetlerin ışığı altında, bütün bu farklı kelime ve terkiplerle ifade edilen levh-ı mahfûzun muhtevası üzerinde duralım.

bb - Levh-ı Mahfûzun Muhtevası

Levh-ı mahfûzun murad edildiğine inandığımız ayetlerde değişik hususlara temas edilmektedir. Bu hususları beyan ederek levh-ı mahfûzun muhtevası hakkında kısmen de olsa bilgi sahibi olabiliriz.

Yüce Allah şöyle buyuruyor: “Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve gök yüzünde iki kanadıyla uçan kuşlar da tıpkı sizin gibi ümmet(topluluk)tirler. Biz Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet (hepsi) toplanıp Rablerinin huzuruna getirilecekler.”⁴⁴⁷

Burada geçen “el-kitab” ile levh-ı mahfûzun kastedildiğini daha önce belirtmiştik.⁴⁴⁸ Buna göre levh-ı mahfûzda hiçbir şey eksik bırakılmamıştır ki, bu husus daha başka ayetlerde de ifade edilmiştir. Bu genel ifadeden sonra yürüyen ve uçan tüm varlıkların da birer topluluk oluşturdukları belirtilmiştir. Burada topluluktan kasıt tür olmalıdır.⁴⁴⁹ Ayet bize insanların dışındaki canlı varlıkların da tıpkı insanlar gibi kendi aralarında birer topluluk teşkil ettiklerini bildiriyor. O halde Levh-ı mahfûzda tek hücrelilerden omurgalılara, sürüngenlerden yürüyenlere, yüzenlerden uçanlara kadar tüm canlı türleri kayıtlıdır. Ayetten bu canlı türlerinin yaşam süreleri, yiyecekleri, içecekleri, mekânları gibi hayatlarıyla ilgili diğer detayların da levh-ı mahfûzda kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Zira, o kitapta hiçbir şey eksik bırakılmamıştır. O öyle bir kitaptır ki, bütün hilkat ondan ibarettir, bütün varlıklar da o kitabın muhtevasının kelimelerini ve delalet ettikleri şeyleri ifade eden nakışlar ve yazılar hükmündedir. Alemde cereyan edecek olan bütün yaratıkların, iri ufak, yüksek alçak her şeyin durumları tamamen ve açık bir biçimde onda yazılmış, hiçbir şey ihmal edilmemiştir.⁴⁵⁰ Orada her varlık, ismiyle, ömrüyle, hareket ve sekanetiyle (tüm davranışlarıyla) mevcuttur.⁴⁵¹ Hz.Peygamber’e atfedilen bir hadiste, Allah’ın ilk yarattığı şeyin kalem olduğu ifade

⁴⁴⁷ - el-En’am, 6/38.

⁴⁴⁸ - Ayrıca bk. Yazır, III/418.

⁴⁴⁹ - Bk. Ateş, Tefsir, III/142.

⁴⁵⁰ - Yazır, III/418.

⁴⁵¹ - Ateş, Tefsir, III/142.

edilmektedir.⁴⁵² Buna göre, ilk yaratılan bu kalemle, kıyamete kadar olacak olan her şey yazılmıştır. Bütün varlıkların halleri ve hareketleri korunmuş, hayat serüvenleri levh-ı mahfûzda kayıt altına alınmıştır. Nitekim yine hadislerde buna işaretlerle şöyle denilmektedir: “Olacak şeyleri kalem yazmış, bitmiş, kalemler kurumuş, sahifeler dürülmüştür.”⁴⁵³

“Gaybın anahtarları Allah’ın yanındadır; onları O’ndan başkası bilmez. O karada ve denizde ne varsa bilir; O’nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.”⁴⁵⁴ Bu ayette de levh-ı mahfûzun her şeyi ihtiva ettiği belirtilmektedir. Öyle ki, bir yaprağın düşmesi, yerin karanlıkları altındaki tek bir tane bile, orada kayıtlıdır. Yaş ve kuru ne varsa hepsi onda mevcuttur. Bu ifadelerin bildiğimiz, bilmediğimiz her türlü bilgiyi kapsadığı kolaylıkla anlaşılmaktadır. Üstelik, düşen bir yapraktan, yerin karanlıkları içindeki bir taneden söz edilmesi, her şeyin levh-ı mahfûzda en ince detayına kadar kayıtlı olduğunu göstermektedir. İbn Abbas’a dayandırılan rivayetlere göre, karada ve denizde bulunan her ağaçla görevli bir melek vardır; o ağaçtan düşen yaprağı yazar.⁴⁵⁵ Allah ilk önce kalemi yarattı, ona yaz dedi, o da kıyamete kadar olacakları yazdı.⁴⁵⁶ Allah divit ve levhayı yarattıktan sonra oraya her mahlukun yaratılışı, rızkı, ameli dahil dünya işleriyle ilgili her şeyini yazdı.⁴⁵⁷

Tevbe suresi 36. ayetindeki ifadelerle bakıldığında, levh-ı mahfûzda ayların adedinin oniki olduğunun belirtildiği görülür. Bunlardan dördünün haram aylar olduğu da ayette ifade edilmektedir. Nitekim Muhammed Hamdi Yazır, bu ayetin tefsiri sadedinde, Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı günkü kitabında bunun bu şekilde takdir edildiğine işaret etmektedir.⁴⁵⁸ İbn Abbas’a atfedilen bir rivayete göre o şöyle demiştir: Allah yer ve gökleri yarattığı gün, yanında bulunan ana kitapta o aylardan dördünün haram aylar olduğunu yazmıştır. Bunlar Zilkaade, Zilhicce, Muharrem ve Receptir.⁴⁵⁹

⁴⁵² - Bk. Ebu Davut, Sünnet, 16; Ebu İsa et-Tirmizi, Sünenu’t-Tirmizi, İstanbul, 1401/1981, Kader, 17; Ahmed b.Hanbel, Müsnedü İmam Ahmed b.Hanbel, İstanbul, 1401/1981, V/317.

⁴⁵³ - el-Buhari, Nikah, 8; en-Nesei, Nikah, 4; Ahmet b.Hanbel, I/293; İbn Kesir, Tefsir, VIII/460.

⁴⁵⁴ - el-En’am, 6/59.

⁴⁵⁵ - Celaluddin es-Suyuti, ed-Durru’l-Mensur fi’t-Tefsir bi’l-Me’sur, Beyrut, 1403/1983, III/15.

⁴⁵⁶ - İbn Kesir, Tefsir, VIII/210. Başka rivayetler için bk. aynı eser, VIII/210-213.

⁴⁵⁷ - İbn Kesir, Tefsir, III/261.

⁴⁵⁸ - Yazır, IV/326.

⁴⁵⁹ - es-Sabuni, I/534.

Seyyid Kutub ise, buradaki Allah'ın kitabı ibaresini, Allah'ın kanunları olarak değerlendirmiştir. Ona göre, her husus gibi burada sözü edilen husus da (yani ayların sayısı), bütün kâinat nizamının dayandığı kanunda tesbit edilmiştir. İlahi kanun ise, Allah'ın yeri göğü yarattığı gün yazdığı kevnî bir kanundur. Bu ilahî kanunu değiştirmek asla mümkün değildir.⁴⁶⁰

“Ne zaman sen bir işte bulunsan, ne zaman Kur'an'dan bir şey okusan ve siz ne zaman bir iş yaparsanız, o işe daldığımız zaman Biz mutlaka üstünüzde şahidizdir. Ne yerde, ne gökte zerre ağırlığına bir şey Rabbinden uzak ve gizli kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki apaçık kitapta bulunmasın.”⁴⁶¹

Bu ayette her yapılan hareketin ve söylenen sözün kaydedildiği, ona şahit olan görevli meleklerin bulunduğu belirtildikten sonra, zerre ağırlığındaki şeylerin, ondan daha küçük ve daha büyük olanların, kısaca her şeyin levh-ı mahfûzda kayıtlı olduğu ifade edilmektedir.

Daha önce insanların dışındaki canlı türlerinin de birer topluluk olduklarının ve onlarla ilgili her şeyin levh-ı mahfûzda kayıtlı olduğunun ayette ifade edildiğini belirtmiştik. Hud suresi altıncı ayette de buna temas edilmektedir. “Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı yalnızca Allah'ın üzerindedir. Allah o canlının durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı mekanı bilir. (Bunların) hepsi açık bir kitapta(kayıtlı)dır.” Sadece yürüyen canlılar değil, diğer tüm canlılar için de bu durum söz konusudur. Onların da rızıkları, mekanları, hayatları, ölümleri... kısaca her şeyleri levh-ı mahfuzda tesbit edilmiştir⁴⁶² ve her şey Allah'ın bilgisi dahilinde cereyan etmektedir. Nitekim Ra'd suresi 38. ayette bunlar da dahil herkes ve herşey için bir ecelin takdir edildiğine ve bu ecelin de kitapta belirtildiğine işaret edilmektedir.

İsra suresi 58. ayette, “Ne kadar ülke varsa, hepsini kıyamet gününden önce ya helak edecek veya en çetin bir şekilde azablandıracağız. Bu, kitapta yazılıdır.” denilmektedir. Ayetten levh-ı mahfûzun muhtevasıyla ilgili bir detay daha tesbit ediyoruz, o da şudur: Kıyamet kopmadan önce bütün ülkelerin ahalişi ya helak edilecek, ya da çetin bir azaba çarptırılacaktır. Bu, levh-ı mahfûzda tesbit edilmiştir. Bu helakin neden olacağı, niçin bütün ülkelerin böyle bir akıbete duçar olacakları, bir kısmı helak olacakken, niçin diğer kısmının çetin bir

⁴⁶⁰ - Kutub, VII/281.

⁴⁶¹ - Yunus, 10/61.

⁴⁶² - Yazır, IV/519.

azap göreceği vb. sorular konumuzu ilgilendirmediği için üzerinde durmuyor, sadece ilgili ayetin tefsirlerine göndermede bulunmakla yetiniyoruz.⁴⁶³

Bize levh-ı mahfûzun içeriği ile ilgili bilgi veren bir ayet de Ta-Ha suresi 52. ayetidir. Daha evvelki ayetlerde Firavun ile Hz.Musa arasında cereyan eden muhaverelerde, Firavun, "Rabbin de kimmiş ey Musa?" diye sorar. Hz.Musa, "Bizim Rabbimiz herşeye yaradılışını (varlığını ve özelliklerini) veren, sonra da doğru yolu gösterendir" diye cevap verir. Bunun üzerine Firavun, "öyleyse önceki milletlerin hali ne olacak?" diye sorar. Hz.Musa, "Onlar hakkındaki bilgi Rabbinin yanında bir kitapta bulunur. Rabbim ne yanılır, ne de unuttur." der.⁴⁶⁴ Bu ayetten, evvelki milletlerle ilgili bilgilerin de levh-ı mahfûzda saklı olduğu anlaşılmaktadır.

Hac suresi 67. ayetten itibaren Hz.Peygamber'e, ehl-ı kitaba karşı nasıl davranması gerektiğine dair bilgiler verilir. Onlara Allah'ın, yaptıklarını çok iyi bildiğini ve kıyamet gününde ihtilaf etmekte oldukları konularda aralarında hüküm vereceğini söylemesi emredilir. Ve bu meyanda şöyle denir: "Bilmez misin ki, Allah yerde ve gökte ne varsa bilir? Bu, bir kitapta mevcuttur. Bu (eşya ve olayların bilgisine sahip olmak) Allah için çok kolaydır."⁴⁶⁵ Ayet bize, yerde ve gökte var olan her şeyin Allah tarafından bilindiğini ve bütün bunların O'nun katındaki bir kitapta mevcutt olduğunu haber veriyor. Buradaki kitap levh-ı mahfûzdur. Levh-ı mahfûzun muhtevası hakkında genel bir bilgi verilmiştir.

Mü'minun 62. ayette levh-ı mahfûzun muhtevasından ziyade başka bir özelliği yansıtılmaktadır: "Biz hiçkimseyi gücünün yettiğinden başkası ile yükümlü kılmayız. Nezdimizde hakkı söyleyen bir kitap vardır ve onlar haksızlığa uğratılmazlar." Bu ayette levh-ı mahfûz, hakkı söyleyen bir kitap olarak tavsif ediliyor. Ateş, bunu herşeyi aynen, tıpatıp anlatan bir yazı olarak değerlendiriyor.⁴⁶⁶ Yani onda her şey dosdoğru bir şekilde ve hakkıyla yazılmıştır. Herkese orada takdir edilen, gücü ve takati nisbetindedir. Kimsyeye gücünün yetmediği bir şey yüklenmemiştir. Burada levh-ı mahfûzun muhtevasına dair de bir bilgi vardır. O da şudur: Orada herkese bir mükellefiyet yüklenmiştir ve bu mükellefiyet herkese gücü nisbetinde verilmiştir. Bu da levh-ı mahfûzda kayıtlı bilgiler arasındadır.

Neml suresi 75. ayette de levh-ı mahfûzun o son derece ihatalı bilgisine işaret edilmektedir. 74. ayette, insanların kalplerinde gizlediklerini de, açığa

⁴⁶³ - Bk. Ateş, Tefsir, V/228.

⁴⁶⁴ - Bk. Ta-Ha, 20/49-52.

⁴⁶⁵ - el-Hacc, 22/70.

⁴⁶⁶ - Ateş, Tefsir, VI/107.

vurdıklarını da yüce Allah'ın bildiği belirtildikten sonra, 75. ayette şöyle deniliyor: "Gökte ve yerde göze görünmeyen her şey, şüphesiz ki apaçık bir kitapta mevcuttur." Bu ayet, gerek gökyüzünde, gerekse yer yüzünde göze görünenler yanında, görünmeyen varlıkların da bulunduğunu ve bunların da levh-ı mahfûzda mevcut olduğunu ifade ediyor. Bu varlıklar -mesela mikroplar-gözle görünmeyen fakat müşahhas olan varlıklar olabilecekleri gibi, insan zihninde teşekkül eden bir takım fikir ve düşünceler, kalbe doğan bazı manevi bilgiler veya melekler ve cinler gibi soyut varlıklar yahut bunların dışında henüz varlıklarından haberdar olamadığımız mahluklar da olabilir. İşte bunların hepsi levh-ı mahfûzda mevcuttur.

Ahzab suresi 6. ayette geçen kitabı, levh-ı mahfûz olarak değerlendirirsek, -ki böyle değerlendiren müfessirler vardır- levh-ı mahfûzun muhtevası hakkında bir ayrıntıya daha vakıf oluruz. Buna göre, levh-ı mahfûzda Peygamber'in eşlerinin, mü'minlerin anaları oldukları, akraba olanların miras bakımından birbirine daha yakın oldukları, dostlara da uygun bir vasiyette bulunabileceğine dair bilgiler mevcuttur.

Sebe' suresi 3. ayette de Yunus suresi 61. ayette olduğu gibi, göklerde ve yerde zerre miktarı bir şeyin, ondan daha küçük veya daha büyük olanın apaçık kitapta yazılı olduğu belirtilmektedir.

Fatır suresi 11. ayette Levh-ı mahfûzun muhtevası yaratmayla ilgilendirilmiştir: "Allah sizi (önce) topraktan, sonra meniden yarattı. Sonra sizi çiftler (erkek-dişi) kıldı. Onun bilgisi olmadan hiçbir dişi ne gebe kalır, ne de doğurur. Bir canlıya ömür verilmesi de, onun ömrünün kısaltılması da mutlaka bir kitaptadır. şüphesiz ki bu, Allah'a kolaydır." Ayetten anlaşıldığı gibi, bir canlıya ömür verilmesi veya ömrünün kısaltılması tamamen levh-ı mahfûz dediğimiz kitapta kayıtlıdır. Bir dişinin hamile kalması ve doğurması da bu kitapta bellidir.

Yasin suresi 12. ayette "Onların yaptıkları her işi, bıraktıkları her izi Biz yazarız. Biz her şeyi apaçık bir kitapta sayıp yazmışızdır." denilmektedir. Burada imâm-ı mübîni levh-ı mahfûz olarak değerlendirirsek -ki daha önce belirttiğimiz gibi böyle değerlendiren müfessirler vardır⁴⁶⁷- o zaman levh-ı mahfûzun genel bir özelliğini daha görmüş oluruz. Buna göre levh-ı mahfûz, insanların hayatları boyunca yaptıkları ve öldükten sonra arkalarında bıraktıkları her türlü iyi ve kötü işleri de ihtiva etmektedir. Bunun dışında da her şey levh-ı mahfûzda kayıtlıdır. Ayet bunu da açıkça ifade ediyor.

⁴⁶⁷ - Bk.er-Razi, XXVI/51; İbn Kesir, Tefsir, VI/553; Cevheri, IX, 17/143; es-Sabuni, III/8.

Kaf suresi 4. ayette de levh-ı mahfûzun içeriği konusunda bir ayrımı mevcuttur. Ölüp toprak olduktan sonra dirilmenin akla uygun gelmediğini söyleyen müşriklere⁴⁶⁸ şöyle cevap verilir: “Biz toprağın onlardan neleri eksilttiğini kesinlikle bilmekteyiz. Yanımızda o bilgileri muhafaza eden bir kitap vardır.” Burada “kitab-ı hafız” olarak geçen kitap, ölen insanın ölmeden önceki halini, özelliklerini, öldükten sonra toprağın altında hangi organlarını, hangi özelliklerini kaybettiğini, nelerin çürüyüp toprağa karıştığını ihtiva etmektedir. Bütün bunlar en ince ayrıntılarına kadar orada mevcuttur. O bütün bunları en güzel şekilde muhafaza etmektedir. Zira yüce Allah onun için “hafız” sıfatını kullanmıştır. Yani o bilgileri çok iyi, en iyi muhafaza edendir. Mevdudi bu konuda şöyle diyor: “Fakat gerçek olan şudur ki, o vücutlardan her bir parça, hangi şekilde olursa olsun Allah Teala'nın doğrudan doğruya bilgisi dahilindedir. Hatta onun baştan sona bütün kaydı, Allah Teala'nın kitabında mahfuzdur ve hiçbir zerrersi kaybolup gitmeyecektir. Allah'ın emri verildiği an, melekleri bu kayda müracaat ederek her zerreyi teker teker çıkarıp, bütün insanların, içinde yaşayarak dünya hayatını geçirdikleri ve onunla iş yaptıkları eski vücutlarını yeniden şekillendireceklerdir.”⁴⁶⁹

Hadid suresinin 22. ayeti de levh-ı mahfûzun muhtevasıyla ilgili çok çarpıcı bilgiler vermektedir: “Yer yüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, Biz onu yaratmadan önce o bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır.” Ayet çok açık bir şekilde yeryüzünde cereyan eden ve insanların başına gelen her musibetin daha önce bir kitapta yazılarak takdir edilmiş olduğunu ve zamanı gelince de yaratıldığını ifade etmektedir. er-Razi bu ayetin tefsiri sadedinde şöyle diyor: “Bu ayet gösteriyor ki, yeryüzünde cereyan eden hadiselerin hepsi var olmadan önce levh-ı mahfûzda yazılıdır. Hatta insanların tüm fiilleri, amelleri tafsilatıyla beraber levh-ı mahfûzda kayıtlıdır.”⁴⁷⁰

“Biz her şeyi bir kitapta sayıp yazmışızdır.”⁴⁷¹ Burada da levh-ı mahfûzda her şeyin kayıtlı olduğu belirtiliyor.

Levh-ı mahfûzun muhtevası hakkında detaylı olarak en fazla bilginin şu ayetlerde olduğunu söyleyebiliriz: “O (Kur'an) katımızda bulunan ana kitaptadır.”⁴⁷² “Şüphesiz o, değerli bir Kur'an'dır, Korunmuş bir

⁴⁶⁸ - Kaf, 50/3.

⁴⁶⁹ - el-Mevdudi, V/434.

⁴⁷⁰ - er-Razi, XXX/237.

⁴⁷¹ - en-Nebe', 78/29.

⁴⁷² - ez-Zuhruf, 43/4.

kitaptadır.”⁴⁷³ “Gerçekten o şerefli bir Kur’an’dır ve Levh-ı mahfûzudur.”⁴⁷⁴ Buralarda Kur’an’ın levh-ı mahfûzda saklı ve kayıtlı olduğu açıkça vurgulanmaktadır. Ancak Kur’an’ın ne şekilde levh-ı mahfûzda bulunduğu hakkında açık bir bilgi yoktur. Acaba adı mı orada kayıtlıdır, onun hakkında bilgi mi orada mevcuttur, yoksa Kur’an olduğu gibi içindeki bütün bilgilerle mi onda mevcuttur? Şayet bu son ihtimal doğruysa, -ki müfessirlerin çoğu bu kanaattedir⁴⁷⁵-, o zaman Kur’an’da bulunan her şeyin levh-ı mahfûzda da olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir ifadeyle Levh-ı mahfûz Kur’an’daki bilgileri içermektedir. Daha da ötesi, ez-Zerkani’nin ifadesiyle Kur’an’ın asıl nüshası Levh-ı Mahfûz’dadır; elimizdeki Mushaf ona uygun olarak tertib edilmiştir.⁴⁷⁶ Kur’an’ın muhtevasını bildiğimiz takdirde, levh-ı mahfûzun da içeriğini öğrenmiş oluruz. Levh-ı Mahfûzun muhtevasıyla ilgili olarak el-Begavi, İshak b.Beşir kanalıyla İbn Abbas’ın şöyle dediğini naklediyor: Levhanın ortasında la ilahe illallahu vahdehu, dini İslam, Muhammed kulu ve elçisidir. Kim Allah’a iman edip va’dini tasdik ederse ve peygamberlerine tabi olursa cennete girer.⁴⁷⁷

İbn Abbas’ın şöyle dediği nakledilmektedir: Allah Teala’nın Levh-ı Mahfûza yazdığı ilk şey, Ben Allah’ım, Benden başka ilah yoktur, Muhammed resulümdür. Kim Benim kazama teslim olur, belama sabreder, nimetlerime şükrederse, onu siddik diye yazarım ve siddiklerle beraber ba’sederim. Kim de kazama teslim olmaz, belama sabretmez ve nimetlerime şükretmezse, Benden başka ilah edinsin.⁴⁷⁸

cc - Levh-ı Mahfûzun Özellikleri

Levh-ı mahfûzun müşahhas değil mücerred bir kitap olduğuna daha önce işaret etmiştik. Binaenaleyh onun neden mamul olduğu, şeklinin nasıl olduğu, hacmi, biçimi, sayfalarının sayısı, ebatları, içindeki yazının türü, dili, harflerinin biçimi vs. gibi tamamen somut nesnelere ait hususlar üzerinde durmak abes olur. Esasen o gayba ait bir hadisedir ve hakikatını ancak Allah bilir.⁴⁷⁹ Bununla beraber bu konularda bazı iddialar ileri sürülmüştür. Biz burada hem bu iddialar üzerinde duracak, hem de levh-ı mahfûz ile ilgili diğer özellikleri kısaca irdelemeye çalışacağız.

⁴⁷³ - el-Vakıa, 56/77-78.

⁴⁷⁴ - el-Buruç, 85/21-22.

⁴⁷⁵ - Mesela bk. İbn Teymiyye, XII/126, el-Kurtubi, VIII/7089.

⁴⁷⁶ - Bk. ez-Zerkani, I/48.

⁴⁷⁷ - İbn Kesir, Tefsir, VIII/394; aynı müellif, el-Bidaye ve’n-Nihaye, Beyrut, 1401/1981, I/14.

⁴⁷⁸ - el-Kurtubi, XIX/196.

⁴⁷⁹ - el-Kutub, XVI/131; Ateş, Tefsir, VII/237.

“Tur’a, yayılmış ince deri üzerine satır satır yazılmış Kitaba, Beyt-ı ma’mura... andolsun...”⁴⁸⁰ Bu ayetlerde kendisine yemin edilen kitabın vasıfları sayılmaktadır: “İnce deri üzerine satır satır yazılmış kitab...” Bu kitabın hangi kitap olduğu konusunda ihtilaf vaki olmuştur. Kur’an veya Tevrat diyenler olduğu gibi, levh-ı mahfûz olduğunu söyleyenler de vardır.⁴⁸¹ Tur dağının zikredilmiş olmasını bu kitaptan kasdın Tevrat olduğuna yorumlayanlar çoğunluktadır.⁴⁸² Tur dağı Hz.Musa’ya Tevrat’ın verildiği yerdir. Üstelik öteden beri Tevrat hep ince ceylan derisi üzerine satır satır yazıla gelmiştir. Halen havraların veya sinagogların kible tarafında özel bir bölmede bulunan ve ince ceylan derisi üzerine yazılmış Tevrat nüshalarını görmek mümkündür. Ancak, Beyt-ı ma’murun zikredilmiş olması, bazı müfessirleri bu kitabın levh-ı mahfûz olduğunu düşünmeye sevk etmiştir. Bilindiği gibi Beyt-ı ma’mur bilmediğimiz alemde bulunan, Miraç hadisesinde Peygamberimiz’in uğradığı söylenen bir yerdir.⁴⁸³ Burada görevli melekler bulunmaktadır. İlahi alemde bulunan Beyt-ı ma’murun zikredilmiş olması, buradaki kitabın da o aleme ait olan levh-ı mahfûz olması fikrini destekleyebilir.⁴⁸⁴ Yazır da, ayetin “kitabun mastur” şeklinde nekra olarak gelmiş olmasından hareketle, bunun henüz tanınmadık başka bir kitap olması gerektiğini düşünür. Ona göre bu kitabın amel defteri olması tercihe şayandır.⁴⁸⁵ Bizce buradaki kitabın Tevrat olması fikri daha kuvvetlidir. Beyt-ı ma’muru⁴⁸⁶, Ka’be olarak değerlendiren Ateş, buna dayanarak kitab-ı masturun Kur’an da olabileceğine işaret ediyor.⁴⁸⁷ Bununla beraber doğrusunu Allah bilir. Bir an buradaki kitabın levh-ı mahfûz olduğunu varsayalım; o takdirde ayetten levh-ı mahfûzun bazı somut özelliklerini anlamak mümkün olmaktadır. Levh-ı mahfûz ince bir deri üzerine yazılmıştır ve satır satırdır. Deri üzerine yazıldığına göre kalem ve mürekkep de kullanılmıştır.⁴⁸⁸ Bu arada bu derinin cinsi, hangi

⁴⁸⁰ - et-Tur, 52/1-4.

⁴⁸¹ - Bk. er-Razi, XXVIII/152; Yazır, VII/4551.

⁴⁸² - Kutub, XIV/92-93.

⁴⁸³ - Bk. el-Buhari, Bedü’l-Halk, 6; Menakibu’l-Ensar, 42; Müslim, İman, 259; İbn Kesir, Tefsir, VII/403-405.

⁴⁸⁴ - Bk. İbn Kesir, Tefsir, VII/403.

⁴⁸⁵ - Yazır, VII/4551.

⁴⁸⁶ - Hakkında bilgi için bk. Muhsin Demirci, Kur’an’ın Müteşabihleri Üzerine, İst. 1996, 174; Abdurrahman Küçük, Beytü’l-Ma’mur, TDV İslam Ansiklopedisi, İst. 1992, VI/94-95.

⁴⁸⁷ - Ateş, Tefsir, IX/76.

⁴⁸⁸ - Müfessirlerimiz Levh-ı mahfûzu yazan “kalem” hakkında da bilgi vermişlerdir. Buna göre Allah’ın ilk yarattığı şey kalemdir. (et-Taberi, Tarih, I/28). İşte bu kalem ile levh-ı mahfûz yazılmıştır. Ubade b.Samit’ten nakledildiğine göre Hz.Peygamber şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz ki Allah’ın ilk yarattığı şey kalemdir. Ona “yaz!” dedi. O, “ne yazayım ya Rab” dedi. Allah da ona kaderi yazmasını emretti. O saatte kalem, olan ve kıyamete kadar olacak herşeyi yazdı.” Aynı hadis İbn Abbas ve Ebu Hureyre’den de

varlığa ait olduğu, hacmi, ebatı, kullanılan yazının türü, dili, harflerin şekli gibi dah pek çok husus üzerinde de düşünülebilir ve bir takım fikirler ileri sürülebilir. Levh-ı mahfûda yerde ve gökte bulunan her zerrenin, hatta ondan küçüğün ve büyüğün dahi yazıldığı göz önünde bulundurulunca, bu derinin ne kadar büyük bir yer kaplayacağı anlaşılır. İbn Abbas'tan bu konuda şöyle bir nakil yapılmıştır:

Levh-ı mahfûzu oluşturan levha beyaz incidendir yapılmıştır. Uzunluğu yer ile gök arası kadardır. Genişliği ise Doğu ile Batı arası kadardır. İki kenarı inci ve yakuttur. İki kapağı kırmızı yakuttandır.⁴⁸⁹ Yine İbn Abbas'a dayandırılan ve et-Taberani'nin naklettiği bir hadise göre, Hz.Peygamber de, bu levhanın beyaz incidendir yaratıldığını, sayfalarının kırmızı yakuttan, yazısının ise nurdan olduğunu söylemiştir.⁴⁹⁰ ed-Dahhak (v.105/723), İbn Abbas'tan şunu rivayet etmiştir: Levh kırmızı yakuttandır... Onun kitabı nurdur, kelamı nurdur. Allah hergün ona üçyüztümüş kere bakar. Her bakışta dilediğini yapar; konuları kaldırır, kaldırılanı koyar, fakiri zengin, zengini fakir kılar, diriltir, öldürür, dilediğini yapar. Ondan başka ilah yoktur.⁴⁹¹ Muhammed Hamdi Yazır da levh-ı mahfûzun yazılı bir kitap olduğunu söylüyor. O bir kalemle yazılmıştır. Ona göre Kalem suresinde kendisine yemin edilen kalem, bu levh-ı mahfûzu yazan kalemdir.⁴⁹² er-Razi de levh-ı mahfûzun, göklerin ve yerin yaratıldığı gün yazıldığını söylüyor.⁴⁹³ er-Razi bu konuda şöyle bir hadis de nakletmektedir:

nakledilmiştir. (İbn Kesir, Tefsir, VIII/210-211; Yazır, VIII/5262). Kalem suresinde kendisine yemin edilen kalem de levh-ı mahfûzu yazan bu kalemdir. Bu kalem nurdandır ve uzunluğu gök ile yer arası kadardır. (et-Taberi, Tarih, I/28-30; Ebu Zeyd Ahmed b.Sehl el-Belhi, Kitabu'l-Bed'i ve't-Tarih, (Haşiye: H.U.el-Mansur), Beyrut, bilatarih, I/87; Yazır, VIII/5263). İbn Kesir tefsirinde bu kalemin ve üzerine yazdığı levhanın nurdan yaratıldığına dair bir hadis de zikretmektedir. Fakat bu hadisin mürsel-garip olduğunu da kaydetmektedir. (İbn Kesir, Tefsir, VIII/212). Bu kalemin akıl olabileceği de nakledilmiştir. (Yazır, VIII/5263-5264; Demirci, Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine, 175-176). Bazı alimlerimiz Levh-ı Mahfûz'u süfli alem, Kalemi de onda cereyan eden ve onu etkileyen ulvi alem; Levh-ı Mahfûzu cesed, Kalemi de ruh olarak değerlendirmişlerdir. (Bk. el-Belhi, I/88).

⁴⁸⁹ - et-Taberi, Tarih, I/28-30; en-Nesefi, IV/347; İbn Kesir, Tefsir, VIII/394; aynı müellif, el-Bidaye, I/14; el-Belhi, I/87-88; Şihabuddin Mahmud el-Alusi, Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesani, Bulak 1301, IX/340; el-Bursevi, X/395-396.

⁴⁹⁰ - et-Taberi, Tarih, I/28-30; İbn Kesir, Tefsir, VIII/394; aynı müellif, el-Bidaye, I/14; el-Belhi, I/87-88.

⁴⁹¹ - el-Kurtubi, XIX/196. Ayrıca bk. et-Taberi, Tarih, I/28-30; İbn Kesir, el-Bidaye, I/14; el-Belhi, I/88.

⁴⁹² - Yazır, VIII/5262.

⁴⁹³ - er-Razi, XVI/51.

“Allah var idi, O’nunla beraber hiçbir şey yok idi. Sonra levhayı yarattı ve kıyamete kadar mahlukatın tüm hallerini oraya yazdı.”⁴⁹⁴ Razi’ye göre levh-ı mahfûz, ümmü’l-kitaptır, herşeyin aslı, esasıdır. Kur’an da Allah’ın indindeki Levh-ı mahfûzda sabittir ve oradan dünya semasına, oradan da maslahata uygun olarak Hz.Peygamber’e indirilmiştir.⁴⁹⁵ Allah katında bulunan levh-ı mahfûz, Allah’ın mülkünde ve melekutunda vaki olan herşeyi şamildir. O fasit ve batıl olmaktan münezzehtir. Zaman durdukça baki kalacaktır. Belağat ve fesahat yönünden de son derece muhkemdir.⁴⁹⁶ Kur’an’da, şayet bütün denizler mürekkep, bütün ağaçlar da deniz olsa, hatta bunlara yedi deniz daha eklense, yine Allah’ın ilmi bitmeden bunların tükeneceği belirtilmektedir.⁴⁹⁷ İlahi ilim daha önce belirttiğimiz gibi levh-ı mahfûzda yazılı olduğuna göre, bütün bu bilginin ince deri üzerine yazılmış olması gerekir ki bu pek inandırıcı olmamaktadır. Esasen tefsirlerde konu ile ilgili yer alan haberlerin çok büyük bir kısmı da inanılacak türden değildir, pek çoğunun aslı esası yoktur. O halde levh-ı mahfûzu somut bir kitap olarak değerlendirmemek lazımdır. Bizce doğrusu onun soyut bir kitap olmasıdır. Esasen Levh-ı Mahfûz’un, ilahi bilginin kendisiyle sembolize edildiği bir kavram olduğuna dair de görüşler vardır.⁴⁹⁸ Bununla beraber levh-ı mahfûz ile bazı teknolojik veya ilmi buluşlar arasında benzerlikler veya benzetmeler kurabiliriz. Nitekim daha önce levh-ı mahfûz ile en son gelişmiş kayıt araçları arasında bazı benzerlikler üzerinde durmuştuk.

Süleyman Ateş de levh-ı mahfûzun bu yönü üzerinde durmaktadır: Bu ilahi kitap, bizim anladığımız manada mürekkeple yazılmış bir kitap değil, kainatın taslağıdır. Ateş’e göre, nasıl bir ağacın bütün özellikleri çekirdeğinde, bir insanın da bütün hususiyetleri insan tohumunda mevcut ise, bütün bilgiler de o şekilde levh-ı mahfûzda saklıdır. Onun maddi bir kitapla hiçbir ilgisi yoktur.⁴⁹⁹ Levh-ı mahfûz, bütün oluş aleminin programını içeren bilgi hazinesidir. Allah herşeyi bu kitapta tesbit etmiştir. Fakat bu tesbit ve kayıt, bizim yazışımıza benzemez. Bu, insanın gördüklerinin, algıladıklarının ve öğrendiklerinin beynine kayıt ve depo edilmesine benzer. Bunun mahiyetini biz bilemeyiz.⁵⁰⁰ Allah’ın bilgisinin tesbit edildiği bu kitabın niteliğini Allah bilir. Bu, insanın kavrayabileceği türden bir kitap değildir. Ancak bir misal ile anlatmak gerekirse şöyle diyebiliriz: Çekirdek, nasıl dalları, yaprakları, çiçekleri ve meyveleriyle

⁴⁹⁴ - er-Razi, XIX/66.

⁴⁹⁵ - Geniş bilgi için bk. es-Salih, 49-62; el-Kattan, 100-117; Mevlüd Güngör, Kur’an Araştırmaları I, İstanbul, 1995, 35-64; Elik, Kur’an’ın Korunmuşluğu Üzerine, 61-65.

⁴⁹⁶ - er-Razi, XXVII/194.

⁴⁹⁷ - Lokman,

⁴⁹⁸ - Bk. Elik, Kur’an’ın Korunmuşluğu Üzerine, 22-23.

⁴⁹⁹ - Ateş, Tefsir, III/142.

⁵⁰⁰ - Ateş, Tefsir, III/158.

koca bir ağacın taslağını, projesini içinde taşıyorsa, Allah'ın kitabı da bütün kainatın projesini ayrıntılarıyla içinde taşır. Onun niteliğini ancak Allah bilir.⁵⁰¹

Mü'minun suresi 62. ayette levh-ı mahfûzun hakkı söyleyen bir kitap olduğu belirtilmektedir. "Nezdimizde hakkı söyleyen bir kitap vardır ve onlar haksızlığa uğratılmazlar." Bu ayet mecazi manada kullanılmış olabilir. Burada hakkı söylemek demek, yani sadece gerçekleri ihtiva etmek, doğru şeyleri kaydetmiş olmak anlamına gelebilir. Ama burada hakiki manayı anlamaya da engel yoktur. Hatta teknoloji ilerledikçe ve yeni yeni harika kayıt araçları icad edildikçe, bu ve benzeri ayetleri hakiki anlama hamletmek daha doğru bile olabilir. Kıyamet günü herkes hesap için ilahi huzura haşrolunduktan sonra kitap ortaya konulacaktır.⁵⁰² Bu kitaba göre herkes hesap verecektir. Muhtemelen bazı kişiler itirazda bulunacak, işte o zaman bu kitap konuşarak hakikatı ortaya çıkaracaktır. Nasıl bugün teknolojinin bize sunduğu pek çok kayıt cihazı sesi ve görüntüyü kaydedip yansıtıyorsa, o kitap, yani levh-ı mahfûz da o gün konuşarak, -belki de itiraz eden kişinin sesinden- gerçekleri ortaya çıkaracaktır. "İlahi değer ölçülerinin geçerli olduğu bu zamanda insanlar dünyadaki hayatlarını sesli ve görüntülü olarak izleme imkanına sahip kılınacaklardır. Sorgulama İlahi Kayıt Merkezindeki görüntü ve ses kayıtlarına göre yapılacak ve Kur'an'daki ifadeye göre insan, sorgulama sırasında dünyadaki hayatını görüntülü olarak izleyip hakkındaki kararı bizzat kendisi onaylamak zorunda bırakılacaktır. İşte ayet şöyle diyor:⁵⁰³ "İnsan bilakis, kendi aleyhine gören bir (şahid) olacak, o bütün özürlerini ortaya koysa bile."⁵⁰⁴ Bazı ayetlerde bu kitabın şahit de olacağına dair işaretler vardır.⁵⁰⁵ Kitap dilinde şahit olmak, gerçekleri olduğu gibi görüntülü olarak yansıtmaktır. Demekki her şeyi kapsayan bu kitap, hem bütün sesleri, hem de görüntüleri muhafaza etmektedir. Tıpkı bugünkü teknolojik kayıt araçları gibi. Fakat onlardan çok daha ötede, çok daha mükemmel olarak... Esasen bazı ayetlerde o gün insanın ellerinin konuşacağı, ayaklarının şahitlik yapacağı da belirtilmektedir.⁵⁰⁶ İşte ortaya konacak olan bu kitap da, konuşup şahitlik ederek hakkı izhar edecektir.

Mevdudi Kaf suresi 18. ayetini tefsir ederken, amel defteri için de buna benzer özellikler zikretmektedir. Buna göre, kıyamet günü insanoglu kendi

⁵⁰¹ - Ateş, Tefsir, VII/237.

⁵⁰² - ez-Zümer, 39/68-69.

⁵⁰³ - Yeniçeri, 365.

⁵⁰⁴ - el-Kiyame, 75/14-15.

⁵⁰⁵ - Bk. el-Mu'minun, 23/62; el-Casiye, 45/29.

⁵⁰⁶ - Bk. Yasin, 36/

kulağı ile dünyada söylediği sözleri kendi sesi ile işitecek ve kendi gözü ile yaptığı bütün işlerin canlı tasvirlerini görebilecektir.⁵⁰⁷

Ra'd suresi 39. ayette "Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır. Ümmü'l-kitap O'nun yanındadır." denilmektedir. Bu ayet içinde her şeyin kayıtlı olduğu levh-ı mahfûzda Allah'ın dilemesiyle gerektiğinde bazı değişikliklerin yapılabileceğini ifade etmektedir. Yüce Allah zaruret gereği koymuş olduğu bir hükmü, yürürlüğe koyduğu bir kuralı, yeni şartlar üzerine silip imha edebilir. Bu hüküm ve kurallardan dilediğini de sabit bırakabilir. Bu tamamen O'nun dilemesinde olan bir husustur. Ancak şu da var ki, Allah, kuralları ve hükümleri kullarının ihtiyaçlarına göre tanzim eder. Binaenaleyh kulların ihtiyaçları, içinde yaşadıkları şartlar neyi gerektiriyorsa, yüce Allah ona göre dilediği takdirde emrlerinde, hükümlerinde, kurallarında bazı değişiklikler yapabilir. Ayette "ümmü'l-kitap O'nun yanındadır" denilmektedir. Ümmü'l-kitap, kitabın aslı, daha doğrusu ana kitap demek olmalıdır. Bazı mütercimlerimiz bunu "kitapların aslı" şeklinde çevirmişlerdir.⁵⁰⁸ Bizce pekçok mütercimimizin yaptığı gibi,⁵⁰⁹ "anakıtap" şeklindeki çeviri daha uygundur. "Ummu'l-kura" için de aynı durum söz konusudur. Şehirlerin anası şeklindeki çeviriler yerine, "anaşehir, anakent" gibi çeviriler daha doğru olmalıdır. O halde ana kitap Allah'ın yanındadır. Bu ana kitabın levh-ı mahfûz olduğunu daha önce belirtmiştik. Demek oluyor ki, Allah, katında bulunan levh-ı mahfûzdan, kullarının ihtiyaçlarına göre dilediği bazı şeyleri imha edebilir, dilediklerini de sabit bırakabilir. Nitekim Bakara suresi 106. ayette de "Biz bir ayeti nesheder veya unutturursak, mutlaka ondan daha hayırlısını veya benzerini getiririz" denilmektedir. Bu ayet de yukarıda belirttiğimiz hususu teyid etmektedir. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Levh-ı mahfûzun bir özelliği de içindeki bilgilerin ilahi iradeye göre değişebileceği hususudur.

Bazı müfessirlerimiz levh-ı mahfûzdan hiçbir şeyin silinmediğini, değişecek ve değişmeyecek olan, gidecek ve kalacak her şeyin de onda yazılı olduğunu belirtiyorlar.⁵¹⁰ Nitekim hadiste de ana kitapta her şeyin yazılı bittiği ve kalemin kurduğu belirtilmiştir.⁵¹¹ Buna göre levh-ı mahfûzda var olan bir şey değişmez, kalem onda yeni bir şey yazmaz, ancak kulların dileğine göre zamanla değişecek olan şeyler de onda yazılıdır, zamanı gelince bunlar devreye

⁵⁰⁷ - el-Mevdudi, V/443.

⁵⁰⁸ - Bk. Ali Özek ve arkadaşları, MÜİF meali, ilgili ayet, s.253.

⁵⁰⁹ - Bk. Ateş, Meal, Y.N.Öztürk, Meal, Celal Yıldırım, Meal, (Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri), İst. 1982; DİB Meali, ÇAĞ Meali, Abdulvehhap Öztürk, Meal, (Kur'an-ı Kerim ve Meali), Ank. tarihsiz, ilgili ayet.

⁵¹⁰ - Bk. İbn Kesir, Tefsir, IV/391; Yazır, V/162.

⁵¹¹ - el-Acluni, Keşfu'l-Hafa, I/398 (1071).

girer ve bunlar geçerli olur.⁵¹² Kainatta yeniden yazılacak, yeniden programlanacak hiç bir şey yoktur. Zamanla değişecek, yenilenecekler de dahil her şey yerli yerinde ve en mükemmel şekilde yazılıp programlanmıştır ve her şey o programa göre cereyan etmektedir.

er-Razi bu konuda şöyle diyor: Allah'ın yanında iki kitap vardır; biri, meleklerin yaratıklar için yazdığı kitaptır ki, bundaki bilgiler sabit kalabileceği gibi, silinebilir de. İkincisi ise, levh-ı mahfûzdur ki, ulvi ve süfli tüm ahvali tayin eden bilgileri ihtiva eder. O değişmez, silinmez, bakidir. Bu konuda Ebu'd-Derda'ya nisbetle Hz.Peygamber'den hadis diye şöyle bir haber nakledilir: Yüce Allah gecenin son üç saatinde, kendisinden başka hiç kimsenin bakmadığı kitaba bakar; istediğini imha eder, istediğini sabit bırakır.⁵¹³ Yazır da Kalem suresi birinci ayetinde geçen "ve ma yesturun" (satır satır yazılana yemin olsun) ifadesine dayanarak şöyle diyor: O halde "şüphesiz kalem olacağı yazıp kurumuştur" hadis-ı şerifi, kalemin cereyanı tamam olmuştur demek değil, olanlar yazılmış, bitmiştir, fakat olacaklarla kalem kurumuş değil, onları yazmak için cereyan etmektedir, demek olur. Kaderde ferağ-ı tam, ümmül-kitap olan ilmullaha nazarandır. Yoksa levh-ı mahfûza ve saha-ı tekvine nazran, "Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit bırakır"⁵¹⁴ eş-Şahrur da er-Razi gibi burada iki ayrı kitabın varlığına işaret eder. Bu kitaplardan ilki Levh-ı Mahfûz'dur; o varlık ve oluşla ilgili genel kanunların yer aldığı bir kitaptır ki, ondaki bilgiler sabittir, asla değişmez. İkinci kitap olan Ümmü'l-Kitap ise doğayla ilgili cüz'i hadiselerin yer aldığı bir kitaptır ki, ondaki bilgiler değişebilir. Hatta insanlar dahi bilgileri veya duaları ile bu kitaptaki bilgilerde değişikliğe sebep olabilirler.⁵¹⁵

İmam-ı Raabani de bu konuda şöyle diyor: Bilmelisin ki kaza iki kısımdır: Muallak kaza, mübrem kaza. Değişme ihtimali ikinci tür kazada mümkün değildir. Kur'an'daki: "Bizim nezdimizdeki söz değiştirilmez"⁵¹⁶ ayeti bu tür kazaya işarettir. Muallak (askıda) olan ve değişme ihtimali taşıyan kaza ise, Kur'an-ı Kerim'in "Allah dilediğini silip yok eder, dilediğini sabitleştirir"⁵¹⁷ ayetinin işaret ettiği kazadır. Abdulkadir Geylani'nin, "Mübrem kazayı değiştirmek mümkün değildir, ama ben bunu da yaparım" şeklindeki sözünün izahına gelince, "Ben fakirin zihni bu meseleyle uzun uzun meşgul oldu. Nihayet bir dostuma isabet edecek bir belanın ortadan kaldırılması hususunda dua etmek

⁵¹² - Bk. Kutub, VIII/557.

⁵¹³ - er-Razi, XIX/66.

⁵¹⁴ - Yazır, VIII/5267.

⁵¹⁵ - Bk. Şahrur, 74-81.

⁵¹⁶ - Kaf, 50/29.

⁵¹⁷ - er-Ra'd, 13/39.

gerektiği sırada Allah bu meseleyi bana ayan beyan gösterek lütfunda bulundu... Anlaşıldı ki muallak kaza da iki çeşittir: Şarta bağlılığı Levh-ı Mahfûz'da ilan edilmiş ve melekler tarafından öğrenilmiş olan, şarta bağlılığı sadece Allah tarafından bilinen muallak kaza. Bu ikinci tür muallak kaza Levh-ı Mahfûzda mübrem kaza hükmündedir. İşte tebdil ve tağyir ihtimali olan kaza budur...⁵¹⁸

Ayrıca burada sözü edilen değişiklikle kastedilenin Tevrat olduğu da söylenmiştir. Yahudiler Tevratı ümmü'l-kitap olarak kabul eder ve onun asla değişmeyeceğine inanırlardı.⁵¹⁹ Yüce Allah, yukarıdaki ayetlerde dilediğini imha edip, dilediğini sabit bırakacağı belirterek, onların bu düşüncelerinin doğru olmadığına işaret etmiştir. Artık bugün yahudilerin aslını tahrif ettikleri Tevrat ortadan kalkmış, onun yerine ebediyete kadar baki kalmak üzere Kur'an vaz' edilmiştir. Ana kitap O'nun katındadır.

Bir kısım müfessir ise, sadece hayat, ölüm, şekavet ve saadet silinmez, bunlar sabittir, bunların dışındaki her şey silinebilir demişlerdir. İbn Abbas, Said b.Cübeyr, Mücahid gibi alimler bu kanattedir.⁵²⁰

Vakıa suresinde Kur'an'ın kitab-ı meknunda bulunduğu belirtildikten sonra, ona sadece arınmış olanların dokunabileceği ifade edilmektedir.⁵²¹ Mutaffifin suresinde de içinde amellerin kaydedildiği kitabı Allah'a yakın olanların görebileceği ifade ediliyor.⁵²² Bu ayetlerden, levh-ı mahfûzun herkese açık bir kitap olmadığı, ona ancak belli özellikleri haiz meleklerin yaklaşabileceği anlaşılıyor. Bu melekler de görevlerinin gereği olarak burada yazılı olanları okur ve onu başka meleklerle yazdırırlar.⁵²³

Bir kısım Mu'tezile alimine göre, Levh-ı Mahfûz Allah'ın kelamını yarattığı yerdir. Allah'ın kelamı harf ve sestem ibarettir. Ancak bunlar Allah'ın zatı ile kaim değildir. Allah söz konusu kelamını Levh-ı Mahfûzda yaratır.⁵²⁴

Buraya kadar sedettiğimiz bilgilerden, levh-ı mahfûzun soyut bir kitap olduğu, her şeyi ihtiva ettiği, sesleri ve görüntüleri de kaydettiği, zamanı gelince bütün bunları aynen yansıtacağı, içindeki bilgilerin ilahi iradeye göre

⁵¹⁸ - Öztürk, Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf, 292-293.

⁵¹⁹ - Bk. Yazır, V/162; Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, 47-48.

⁵²⁰ - İbn Kesir, Tefsir, IV/389.

⁵²¹ - el-Vakıa, 56/77-79. Ayetin farklı yorumu için bk. Elik, Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine, 31-33.

⁵²² - el-Mutaffifin, 83/20-21.

⁵²³ - es-Semin el-Halebi, 521; er-Razi, XXXI/125; el-Kurtubi, XIX/299.

⁵²⁴ - et-Tahanevi, l-v-h maddesi, II/1159; Demirci, Vahiy Gerçeği, 161.

değiştirilebileceği anlaşılmaktadır. Yine bu bilgilerden anlıyoruz ki, levh-ı mahfûz, hem daha önceden içinde her şeyin planlandığı bir kitaptır, hem de kulların amellerinin işlendiği bir kitaptır. Kulların amelleri aynı zamanda amel defteri denilen kişisel dosyalarda da kayıtlıdır.

dd - Levh-ı Mahfûzun Yeri ve Korunması Meselesi

Bir çok ayette levh-ı mahfûzun Allah'ın yanında olduğu ifade edilmektedir: "Onlar hakkındaki bilgi, Rabbinin yanında bir kitapta bulunur."⁵²⁵ "Ana kitap (Levh-ı mahfûz) O'nun yanındadır."⁵²⁶ "Nezdimizde hakkı söyleyen bir kitap vardır."⁵²⁷ "O katımızda bulunan ana kitaptadır."⁵²⁸ "Yanımızda o bilgileri muhafaza eden bir kitap vardır."⁵²⁹ Tabii ki bu ayetlerde geçen, yanımızda, katımızda, nezdimizde kelimelerinden Allah'a bir mekân isnad edildiği gibi bir fikir akla gelmemelidir. Allah her yerdedir, O bize şah damarımızdan daha yakındır.⁵³⁰ Muhtemelen burada mecazi bir mana söz konusudur. Buna göre levh-ı mahfuzun Allah'ın katında, O'nun yanında bulunması, ondaki tüm bilgilerin Allah tarafından bilinmesi, onun Allah tarafından tesbit edilmesi gibi manalar taşımaktadır.⁵³¹ Bununla beraber levh-ı mahfuzun bir yeri olmalıdır. Zira ayetlerden bu anlaşılmaktadır. Üstelik yukarıda da belirtildiği gibi, ona bazı üstünlüklere sahip melekler yaklaşabilmektedir. Mutahharûn, yani arınmış melekler ona dokunabilmekte⁵³², mukarrebûn, yani Allah'a yakın melekler ona şahid olabilmektedir.⁵³³ Binaenaleyh, onun kendine has bir mekânı, bir makamı olmalıdır. Tabii ki bu mekân, bu makam da soyuttur. Bizim bildiğimiz manada bir yer onun için tasavvur edilemez. Ancak manevi bir makam düşünülebilir. Esasen melekler mücerred varlıklar olduklarına göre,⁵³⁴ onlarla ilgili bütün kavramlar da soyut manalar ifade ederler. Bununla beraber bizim bilmediğimiz bir alemde bunların da kendine göre bir boyutu olabilir ve o boyut içerisinde somut oluşları söz konusu edilebilir. Yani bizim şu an kavrayamadığımız ve bilgisine erişemediğimiz bir boyutta meleklerin ve levh-ı mahfûzun müşahhas bir varlıkları olabilir. O boyutta levh-ı mahfûzun bulunduğu, saklandığı bir mekânı olabilir. Ayette ona "levh-ı mahfûz", "kitab-ı

⁵²⁵ - Ta-Ha, 20/52.

⁵²⁶ - er-Ra'd, 13/39.

⁵²⁷ - el-Mu'minun, 23/62.

⁵²⁸ - ez-Zuhuf, 43/4.

⁵²⁹ - Kaf, 50/4.

⁵³⁰ - Bk. Kaf, 50/16.

⁵³¹ - Ayrıca bk. Elik, Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine, 23.

⁵³² - Bk. el-Vakıa, 56/77-79.

⁵³³ - Bk. el-Muttaffifin, 83/20-21.

⁵³⁴ - Meleklerin özellikleri hakkında bilgi için bk. Ateş, Tefsir, I/130-139.

meknun” denmesi boşuna değildir. Levh-ı mahfûz veya Kitab-ı meknun demek, muhafaza edilmiş levha, korunmuş kitap demektir. Bir kitabın korunduğu belirtiliyorsa, onun neden korunduğu, kimden korunduğu, niçin korunduğu gibi sorular akla gelir. Kur'an-ı Kerim bize cinlerin ve şeytanların göklere çıkıp, oradan gizli bir takım bilgileri öğrenmek istediklerini haber vermektedir.⁵³⁵ Acaba bunların hedefi levh-ı mahfûz mudur? Ona ulaşmak, ondaki bilgilere vakıf olmak mıdır? “Onlar artık mele-ı a'laya kulak veremezler. Her taraftan taşlanırlar. Kovulup atılırlar. Ve onlar için sürekli bir azap vardır. Ancak bir söz kapan olursa, onu da delip geçen bir parlak ışık takip eder.”⁵³⁶ Bu ayetler üzerinde derin düşüncelere dalmak, bir takım ilginç fikirler üretmek mümkündür. Acaba mele-ı ala'da ne var? Orada ne yapılıyor? Şeytanlar ve cinler neden orayı dinlemek, oraya sirayet etmek istiyorlar? Bunların net cevabını vermek elbette mümkün değildir. Ancak bunlar bize açıkça gösteriyor ki, başka bir boyutta bu sözünü ettiğimiz hususların somut yönleri de vardır. Özel yerler, özel makamlar vardır. İşte mele-ı alâ, levh-ı mahfûz, sidretü'l-muntehâ, beyt-ı ma'mûr, beytu'l-izze, siccîn, illiyyûn da bunlardandır. Şeytanlar, bunların kendi boyutlarında özel makamları olduğu için oralara yöneliyor ve onlara muttali olmaya çalışıyorlar. Onuncu ayette⁵³⁷ “ancak bir söz kapan olursa, onu da delip geçen bir parlak ışık takip eder.” buyurulması da oldukça ilginçtir. Demekki bazı şeytanlar oradan bir şeyler kapabilmektedir. Ancak bunları delip geçen bir ışık takip etmektedir.⁵³⁸ Sonuç olarak, levh-ı mahfûzun kendisi, bizim bilmediğimiz bir boyutta müşahhas bir varlığı olduğu gibi, yine bizim bilmediğimiz boyutta bir mekânı da vardır. Ateş, bu yerin Arş⁵³⁹ olduğunu söylüyor.⁵⁴⁰ er-Razi de bunu belirtmiştir.⁵⁴¹ Ayrıca yine o İbn Abbas'ın levh-ı Mahfûzun Allah'ın katında olduğunu söylediğini kaydediyor.⁵⁴² Yahya b.Ya'mer (v.129/746) levh-ı mahfûzun yedinci kat gökte olduğunu söylerken,⁵⁴³ Enes b.Malik ve Mücahid İsrâfilin yanında olduğunu söylemişlerdir.⁵⁴⁴ Abdurrahman b.Selman'a göre ise, İsrâfilin iki gözü

⁵³⁵ - Bk. el-Hicr, 15/16-18; es-Saffat, 37/6-10.; el-Mülk, 67/5.

⁵³⁶ - es-Saffat, 37/8-10.

⁵³⁷ - es-Saffat, 37/10.

⁵³⁸ - Bk. Cevheri, IX; 18/10; Yeniçeri, 133-140.

⁵³⁹ - Arş hakkında bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Arş”, TDV İslam Ansiklopedisi, İst. 1991, III/407-409; Yeniçeri, 96-98; Demirci, Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine, 172-174.

⁵⁴⁰ - Ateş, Tefsir, III/142.

⁵⁴¹ - er-Razi, XII/215. İbn Kesir Mukatil'in de böyle dediğini naklediyor. (İbn Kesir, Tefsir, VIII/394).

⁵⁴² - er-Razi, XXVII/194.

⁵⁴³ - er-Razi, XXX/124.

⁵⁴⁴ - et-Taberi, Tefsir, XII/531; aynı müellif, Tarih, I/28-30; İbn Kesir, el-Bidaye, I/14; el-Kurtubi, XIX/196.

arasındadır, fakat kendisine bakması için izin verilmemiştir.⁵⁴⁵ Mukatıl'e (v.150/767) göre ise Levh-ı Mahfûz Arşın sağındadır.⁵⁴⁶ Gerek levh-ı mahfûz, gerekse mekanı çok iyi korunmuştur. Ona sadece bir takım üstün vasıflara sahip melekler yaklaşabilir. er-Razi de bu konuda şöyle diyor: Buradaki mahfuzdan kasıt, ona temiz olmayanların dokunamamasıdır. Bu, Vakıa suresinde de "ona sadece tahir olanlar dokunur"⁵⁴⁷ şeklinde ifade edilmiştir. Melâike-ı mukarrebînden başka hiçbir yaratığın ona muttali olmaması da ihtimal dahilindedir. Onun tağyir ve tebdilden korunmuş olması da muhtemel manalardandır. Kelamcılar diyorlar ki, levh, melekler için levha haline getirilen bir şeydir ki, melekler onu okuyorlar. Bütün olaylar orada belirtilenlere göre varid olunca, onların bunu tasdikleri vacip olur. En iyisini Allah bilir.⁵⁴⁸ İbn Kesir de levh-ı mahfuz denmesi ile, onun mele-ı alada olduğunun, ziyade ve noksandan, tahrif ve tebdilden korunduğunun kastedildiğini belirtmektedir.⁵⁴⁹ Levh-ı Mahfuz'un bulunduğu yedinci kat gök, aynı zamanda şeytanlara ve diğer varlıklara yasak olan bir bölgedir.⁵⁵⁰

ee - Levh-ı Mahfûz ve İlahi İlim

Bir çok ayette Allah'ın sonsuz ilmine işaret edilmektedir. Bu ayetlerde belirtilen husus, ilahi ilmin her şeyi kuşattığıdır. Hiçbir şey Allah'ın bilgisi dışında değildir. Onun bilgisi olmadan hiç bir şey yerinden bile kımıldamaz. Cereyan eden her şey, O'nun ilmi ile olmaktadır. Levh-ı mahfûz ile ilgili ayetlerde de bu esasın özellikle vurgulandığını görmekteyiz. Orada da her şey belirtilmiş, alemde vaki olan her şey mutlaka orada kayıt altına alınmıştır. Esasen levh-ı mahfûzdan bahseden ayetlerde genelde ilahi ilimden de söz edilmiştir. Çoğu yerde Allah'ın bilgisi ile levh-ı mahfûzdaki bilginin içiçe olduğunu müşahade etmekteyiz. Nitekim bu husus En'am suresi 59. ayette çok açık bir şekilde görülmektedir: "Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir. O'nun bilgisi olmadan bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır." Bu ayette ilahi bilgi ile levh-ı mahfuzun nasıl içiçe olduklarını görmek zor değildir. Her şeyi ihata eden bir ilim ve her şeyi ihtiva eden bir kitap... İşte ilahi ilim ile levh-ı mahfûz bu kadar birbirine yakın, bu kadar biribine benzer. Ayete göre Allah her şeyi

⁵⁴⁵ - İbn Kesir, Tefsir, VIII/394. Ayrıca bk. el-Belhi, I/88.

⁵⁴⁶ - el-Kurtubi, XIX/196.

⁵⁴⁷ - el-Vakıa, 56/79.

⁵⁴⁸ - er-Razi, XXX/125.

⁵⁴⁹ - İbn Kesir, Tefsir, VIII/394.

⁵⁵⁰ - Bk. ez-Zemahşeri, IV/720; er-Razi, XXXI/124-125.

biliyor, her şey O'nun ilmi dahilindedir ve her şey kitapta yazılmıştır. O halde diyebiliriz ki Levh-ı mahfûz Allah'ın ilminden ibarettir.

Yazır, gerek En'am suresi 59, gerekse Sebe suresi 3. ayetlerde geçen kitap kelimesi ile doğrudan doğruya ilahi ilmin murad edildiğini belirterek şöyle diyor: Yani gaib ve hazır ile bütün kainat, Allah'ın huzurunda apaçık bir kitap gibi açık, malum, besbellidir.⁵⁵¹

İlahi ilim ile levh-ı mahfûz arasındaki bu ilişki Yunus suresi 61. ayette de çok açık bir şekilde ifade edilmiştir: "Ne zaman sen bir işte bulunsan, ne zaman Kur'an'dan bir şey okusan ve siz ne zaman bir iş yaparsanız, o işe daldığınızda Biz mutlaka üstünüzde şahidizdir. Ne yerde, ne gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden uzak (ve gizli) kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki apaçık kitapta (levh-ı mahfûzda) bulunmasın." Görüldüğü üzere, yerde ve gökte zerre ağırlığınca bir şey dahi Rabbin ilminden uzak kalmadığı gibi, bu aynen levh-ı mahfûzda da kayıtlıdır. Kısaca hiçbir şey yoktur ki levh-ı mahfûzda kayıtlı olmasın ve yine hiçbir şey yoktur ki yüce Allah onu bilmesin. Levh-ı mahfûz ile ilgili diğer ayetlerde ve başka yerlerde de ilahi ilim ile levh-ı mahfûz arasındaki bu paralellik, bu aynilik ifade edilmektedir. O halde sonuç olarak diyebiliriz ki, ilahi bilgi ile levh-ı mahfûz aynı şeyleri ifade etmektedir.

Esasen müfessirlerimiz de levh-ı mahfûz ile ilahi ilim arasındaki ilişkiye dikkat çekmişlerdir. İbn Abbas'ın kendisine Ümmü'l-Kitab'ın ne olduğunu sorması üzerine Ka'b şöyle der: O Allah'ın ilmidir. Ka'b'a göre, Allah ilmine "kitap ol" demiş, o da iki kitap olmuştur.⁵⁵² er-Razi, En'am suresi 59. ayette geçen kitabı, Allah'ın ilmi olarak değerlendiriyor.⁵⁵³ Levh-ı mahfûz ile Allah'ın ilmi bir olduğuna göre, bu ilmin bir kitapta olması, buna ihtiyaç olup olmaması gibi hususları tartışan er-Razi, genel olarak Allah'ın levh-ı mahfûzu yaratmasındaki hikmeti ile bunları kitapta tesbit etmesinin sebebini bunların melekler tarafından öğrenilmesi, kainatta herşeyin buna göre cereyan edildiğinin melekler tarafından anlaşılması olarak değerlendirmektedir.⁵⁵⁴ Yazır da levh-ı mahfûzu, Allah'ın ezeli ilmi olarak görmektedir.⁵⁵⁵ Ona göre her şey, önce Allah'ın ilminde, O'nun bilgisi ile takdir edilmiş, sonra da levh-ı mahfûza

⁵⁵¹ - Yazır, VI/3944.

⁵⁵² - İbn Kesir, Tefsir, IV/392.

⁵⁵³ - er-Razi, XIII/11.

⁵⁵⁴ - Bk. er-Razi, XXII/67, XXVII/194.

⁵⁵⁵ - Yazır, IV/3004.

yazılmıştır.⁵⁵⁶ Ona göre ilahi ilim, levh-ı mahfûzun aslıdır.⁵⁵⁷

Ateş ise, Levh-ı mahfûzu hep Allah'ın bilgi hazinesi, Allah'ın ezeli ilmi olarak görüyor. Esasen Ateş, kendi ifadelerinde Levh-ı mahfûza pek yer vermez. Sadece En'am suresi 38. ayetini tefsir ederken, kainatın taslağı olarak değerlendirdiği kitaptan, hadislerde levh-ı mahfûz diye söz edildiğini söylemektedir.⁵⁵⁸ Bir de Yasin suresi 12. ayetinde geçen İmam-ı mübinin Allah'ın bilgi hazinesi olduğunu söyledikten sonra, "Bu ilahi bilgi hazinesi, levh-ı mahfûz diye meşhur olmuştur" demektedir.⁵⁵⁹ Ancak ona göre, burada imam-ı mübin ile levh-ı mahfûz değil, insanların yaptıkları işlerin yazıldığı amel defteri murad edilmektedir.⁵⁶⁰ Ateş, birçok yerde geçen ve genelde levh-ı mahfûz olarak değerlendirilen kitaptan, Allah'ın bilgi hazinesi diye bahs etmektedir ve bunun mahiyetinin bilinmeyeceğini belirtmektedir.⁵⁶¹ Bununla beraber o da Allah katında bir kitabın varlığına değişik yerlerde işaret etmektedir.⁵⁶² Ona göre bu kitapta Allah her şeyi tesbit etmiştir. Onun keyfiyetini biz bilemeyiz. O kainatın projesi mahiyetindedir. Ateş'in ifadeleri toplu olarak değerlendirildiğinde Allah'ın bilgi hazinesi dediği şey ile levh-ı mahfûzun muhteva itibariyle aynı olduğu anlaşılacaktır.

Seyyid Kutub da ilgili ayetlerin tefsirinde Allah'ın sonsuz ilminden sık sık söz eder.⁵⁶³ Kitabı Allah'ın engin bilgisi olarak izah eder.⁵⁶⁴ Kutub, gerek imam-ı mübin, gerekse levh-ı mahfuz vb. deyimlerin en doğru tefsirinin, Allah'ın her şeyi ihata eden ezeli ve ebedi ilmi olduğunu söyler.⁵⁶⁵ Ra'd suresi 39. ayet ile Zuhuruf suresi 4. ayette geçen Ummu'l-Kitap, umm ve kitap kelimelerinin manalarından hareketle ilahi bilginin kaynağı, menşei, aslı olarak değerlendirilmiş, buna göre de Allah'ın sonsuz ilmi Levh-ı Mahfûz ile sembolize edilmiştir.⁵⁶⁶

⁵⁵⁶ - Yazır, VI/3981.

⁵⁵⁷ - Yazır, VI/4265.

⁵⁵⁸ - Ateş, Tefsir, III/142.

⁵⁵⁹ - Ateş, Tefsir, VII/338.

⁵⁶⁰ - Ateş, Tefsir, VII/338.

⁵⁶¹ - Bk. Ateş, Tefsir, II/893; IV/2145; IX/275-276.

⁵⁶² - Bk. Ateş, Tefsir, III/142; 893; IV/1768; 1915; 2099; VIII/238.

⁵⁶³ - Kutub, V/176; 185-186; VIII/24.

⁵⁶⁴ - Kutub, X/47, 279; XI/191; XII/99, 190.

⁵⁶⁵ - Kutub, XII/247.

⁵⁶⁶ - Bk. Elik, Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine, 24-25.

ff - Levh-ı Mahfûz ve Kader

Kader meselesinin ne kadar hassas bir konu olduğu açıktır. Yıllarca İslam aleminde çok uzun münakaşa ve münazaralara sebep olan kader meselesi, hiç bir zaman hiç bir tereddüte mahal bırakmayacak şekilde çözüme kavuşturulmuş değildir. Bugün de bir problem olarak önümüzde durmaktadır. Biz müslümanlar bunu bir iman meselesi olarak telakki eder ve bildirildiği şekliyle ona inanırız.⁵⁶⁷ Ancak bu iman, onun hakkında kafamızda hiçbir problem olmadığı manasına gelmez. Biz burada kafalarda oluşan problemlere yenilerini eklemek veya uzun uzun bunlara temas etmek gibi bir niyete sahip değiliz. Sadece levh-ı mahfuzla kader arasında bir ilginin olup olmadığını ilgili ayetlerin ışığı altında irdelemeye çalışacağız.

“Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, Biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu Allah’a göre kolaydır.”⁵⁶⁸ Görüldüğü gibi ayet açık bir şekilde kader ile levh-ı mahfûzu birbiriyle ilgilendirmektedir. Kader yüce Allah’ın olmuş ve olacak şeyleri daha önceden bilmesi, her şeyi bir hesaba, ölçüye göre yaratmış olması şeklinde tarif edilmektedir.⁵⁶⁹ Esasen ayette de herşeyin bir ölçüye göre yaratıldığı sarahatle belirtilmektedir: “Biz herşeyi bir kadere (bir düzen ve plana göre) yaratmışızdır.”⁵⁷⁰ Bundan anlaşılacağı gibi, vuku bulacak her hadise daha önceden belirlenmiş, tesbit edilmiş ve planlanmıştır. Ayet bunların bir kitapta yazılı olduğunu ifade ediyor. Bu kitap da levh-ı mahfûzdur. Kaderin iki kavramı olduğuna işaret eden Ateş de, birinci kavrama göre kaderin Allah’ın ilmi, levh-ı mahfûzu olduğunu belirtiyor.⁵⁷¹ Bütün her şeyin levh-ı mahfûzda tesbit edildiğini ifade eden daha başka ayetler de vardır ki bunlara yukarıda temas ettik.

Hadislerde de bu konu açık bir şekilde belirtilmiştir. İbn Abbas, Hz. Peygamber’in şöyle dediğini naklediyor: “Bil ki, Allah’ın senin için yazdığı bir musibeti önlemek için bütün ümmet bir araya gelip toplansa, yine de onu senden def edemezler. Şayet bütün ümmet, Allah’ın senin için takdir ettiği bir iyiliği engellemek için toplanıp dursa, yine bir şey yapamaz, o iyiliğin sana gelmesini önleyemezler.”⁵⁷² Başka bir hadiste de, Allah’ın mahlukatın kaderini,

⁵⁶⁷ - Kader konusunda önemli bazı tesbitler için bk. Süleyman Ateş, “Kader” Kur’an Mesajı, Yıl 2, Sayı 19,20,21 (Eylül, Ekim, Kasım, 1999) 42-53.

⁵⁶⁸ - el-Hadid, 57/22.

⁵⁶⁹ - İbn Kesir, Tefsir, VIII/457; Ateş, Tefsir, IX/164-165.

⁵⁷⁰ - el-Kamer, 54/49.

⁵⁷¹ - Ateş, Yeni İslam İlmihali, 61.

⁵⁷² - Ahmet b. Hanbel, I/293; İbn Kesir, Tefsir, VIII/460.

gökleri ve yeri yaratmadan ellibin yıl önce, Arşı su üstünde iken yarattığı belirtilmektedir.⁵⁷³ Daha önce kalemin her şeyi yazıp kurduğuna dair hadisleri vermiştik. Bütün bunlar nazar-ı itibare alınınca levh-ı mahfûz ile kader arasındaki karabet daha da iyi anlaşılır.

O halde levh-ı mahfûz kaderin kitabıdır. Kader diye bildiğimiz her şey o kitapta kayıtlıdır. Başımıza gelen her şey levh-ı mahfûzdaki esaslara göredir. Levh-ı mahfûzda kader o kadar ince esaslarıyla tesbit edilmiştir ki, bir yaprağın düşmesi, yerin karanlıkları altındaki bir zerre, ondan daha küçüğü veya daha büyüğü vs. dahi orada tesbit altına alınmış ve planlanmıştır. Burada, zaman kavramının rölatif olduğuna okuyucunun dikkatini çekmeliyiz. Dünya ölçüleri içerisinde geçerli olan ve zamanı ifade eden birimlerin, diğer gezegen ve yıldızlarda farklı olduğu ilmen tesbit edilmiştir. Hatta bugün, zamanın tamamen durduğu veya olmadığı gök mekânlardan da söz edilmektedir. Allah için "zaman" diye bağlayıcı bir mefhumun olmadığı malumdur.⁵⁷⁴ Dolayısıyla kaderden bahsederken, onu göreceli olan zamanın boyutlarıyla kayıtlandırmamak, en azından zamanın izafi olduğunu hatırdan çıkarmamak gerekir.

Yazır diyor ki: Tatlı muvaffakiyetler Allah'ın fazlı olduğu gibi, bütün musibetler de Allah'ın ilm-ı ezelisinde veya levh-ı mahfûzda yazılmış bir takdirdir.⁵⁷⁵

Şu ayet de levh-ı mahfûz ile kader - kaza arasındaki ilişkiyi tereddüte mahal bırakmayacak şekilde gözler önüne sermektedir: "(Allah bunu) elinizden çıkana üzülmeysiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayasınız diye açıklamaktadır. Çünkü Allah kendini beğenip böbürleneni sevmez."⁵⁷⁶ Burada her şeyin neden daha evvel levh-ı mahfuzda kayıt altına alındığı ve bunun kader olarak tesmiye edildiği izah edilmektedir. Şayet bir kul çok arzu ettiği halde istediği şeyi elde edemezse veya elindekini hiç istemediği halde yitirse ve bunun da tamamen kendinden kaynaklandığına inanırsa, bundan dolayı çok üzülür, hayata küser, hatta dayanamayıp intihar eder. Veya yine bir kul, elde ettiği servetin, makamın, mevkinin, şöhretin... Karun'un iddia ettiği gibi⁵⁷⁷ tamamen kendi gayretinin sonucu olduğuna, bunda hiç kimsenin bir katkısının bulunmadığına inansa, bu kişi de kısa sürede şımarır, kibir ve gurura kapılarak büyük yanlışlıklar yapar. Oysa bu iki kul da, başlarına gelenin veya elde

⁵⁷³ - Müslim, Kader; İbn Kesir, Tefsir, VIII/460.

⁵⁷⁴ - Zamanın değişkenliği hakkında geniş bilgi için bk. Yeniçeri, 169-187.

⁵⁷⁵ - Yazır, VII/4754. Ayrıca bk. Kutub, XIV/314.

⁵⁷⁶ - el-Hadid, 57/23.

⁵⁷⁷ - Bk.el-Kasas, 28/76-84.

ettiklerinin ilahi takdirin tecellisi olduğuna iman ederlerse, itidalden ayrılmaz, ne kaybeden intihar eder, ne de kazanan tekebbür eder. İşte ayet bunu izah ediyor ve bunun levh-ı mahfûzda planlanan kaderin tecellisi olduğunu kullara hatırlatarak, bunun şuurunda olmaları ve buna göre davranmaları gerektiğini bildiriyor.⁵⁷⁸ Bu ve benzeri ayetlere dayanarak rahatlıkla diyebiliriz ki, levh-ı mahfûz kader, kaza, cüz'i ve külli irade gibi temel kelami konuların hepsi ile doğrudan ilgilidir, daha da ötesi kaderin tesbit edildiği ana kitaptır.

gg - Levh-ı Mahfûz ve Kitab-ı Mukaddes

Şu ana kadar verdiğimiz bilgilerden, levh-ı mahfûzun dünya şartlarına göre soyut bir kitap olduğu anlaşılmaktadır. Onu bizim şartlarımıza göre değerlendirmek mümkün değildir. Çünkü onda her şey, ama her şey kayıtlıdır. Ona her şey kaydedilmektedir. Bu şekilde her şeyi ihata ve ihtiva eden bir kitabı beşer planında düşünmek mümkün değildir. Bununla beraber, öteden beri bazı alimler Kur'an'da bu şekilde sözü geçen levh-ı mahfûz ile Kitab-ı Mukaddesin kastedildiğini söylemişlerdir. Bunlara göre levh-ı mahfûz, kitab-ı meknun, kitab-ı hafız, imam-ı mübin, kitab-ı mübin, ümmü'l-kitap veya sadece el-kitap şeklinde geçen ifadelerle Kitab-ı mukaddesten veya Hz.Musa'ya verilen levhalardan bahsedilmiş oluyor.⁵⁷⁹ Şayet bununla, Allah katında bir kitap olmadığı, kitap diye geçen bütün ifadelerle Kitab-ı Mukaddesin kastedildiği iddia ediliyorsa, tabii ki buna katılmak mümkün değildir. Bu konudaki ayetler o kadar sarih ve nettirler ki, onları bu şekilde te'vil veya tefsir etmek mümkün değildir. Daha önce levh-ı mahfûzun özellikleri, muhtevası ve diğer yönleriyle ilgili verdiğimiz bilgileri göz önünde bulundurduğumuz zaman, bu kitap ile Kitab-ı mukaddesin kastedildiğini söylemek mümkün görünmemektedir.⁵⁸⁰

Ancak, ilahi bir kitap olması hasebiyle kitab-ı mukaddesi levh-ı mahfûzla ilgilendirebiliriz. İleride Kur'an için de diyeceğimiz gibi, kitab-ı mukaddesin bilhassa Tevrat, Zebur ve İncil bölümleri orijinal halleriyle levh-ı mahfûzda kayıtlı olmalıdır. Zira o ana kitaptır. Sadece bir millet, bir din, bir ümmetle ilgili değil, fakat tüm milletler, dinler ve ümmetlerle ilgili bütün bilgiler onda kayıtlıdır. Bu husus ayetle sabittir. O halde bu ilahi kitaplar da levh-ı mahfûzda kayıtlı olmalıdır. Esasen Tevratın, İncilin ve Kur'an'ın genel esasları itibariyle ilahi alemde bulunan bir esas kitabın gönderilen milletlere tercüme

⁵⁷⁸ - Bk. Ateş, Tefsir, IX/276.

⁵⁷⁹ - Bk. et-Taberi, XXVII/206; el-Kurtubi, VII/6394; Ateş, Tefsir, IX/232; Yeniden İslama, I/26; Elik, Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine, 20-21, 37.

⁵⁸⁰ - Ayrıca bk. Elik, Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine, 54-55.

edilmiş şekli olduğu da söylenmiştir.⁵⁸¹ Buna göre Tevrat da, İncil de, Kur'an da bu kitaptan kaynaklanmaktadır.⁵⁸² İşte bu ana kitap levh-ı mahfûzdur. Her ne kadar, Kur'an'ın levh-ı mahfûzda kayıtlı olduğu açıkça ifade edildiği gibi Tevrat ve İncil için de bu ifade kullanılmamışsa da bunu anlamak mümkündür. Yani Kiatb-ı Mukaddesin esasını oluşturan Tevrat ve İncil levh-ı mahfûzda vardır, fakat levh-ı mahfûz kitab-ı mukaddes değildir. Bunun yanında tıpkı Kur'an için olduğu gibi Tevrat için de, onda her şeyin var olduğu belirtilmektedir: "Öğüte ve herşeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Musa için levhalara yazdık..."⁵⁸³ Bu yönüyle de Tevrat ile Levh-ı Mahfûz arasında yukarıda belirttiğimiz manada bir ilişki vardır.

Yahudi geleneğinde Tevrat ile ilgili anlayışa baktığımız zaman, onun Levh-ı Mahfûz gibi değerlendirildiğini görürüz. Bunlara göre Tevrat, dünyanın yaratılmasından önce de vardı. İlk yaratılan şey Tevrat'tır. Tevratın her kelimesini Allah tek tek oturup analiz etmiştir. Allah günün üçte birini Tevrat ve Mişna ile geçirmiştir. Tevrat Allah'ın el kitabıdır ve ona danışmanlık yapmıştır...⁵⁸⁴ Tabii bunları tasvip etmek mümkün değildir. Bize göre Levh-ı Mahfûz, diğer ilahi kitaplar gibi Tevrat ve İncil'in de öz itibarıyla kaynağıdır. Fakat bu, Kitab-ı Mukaddesin Levh-ı Mahfuz olduğu anlamına gelmez.

hh - Levh-ı Mahfûz ve Kur'an-ı Kerim

Kitab-ı mukaddesin levh-ı mahfûzda olduğu açıkça zikredilmediği halde, Kur'an-ı Kerim'in levh-ı mahfûzda olduğu açık bir şekilde beyan edilmiştir. Üstelik bu, birkaç ayette ifade edilmiştir: "O (Kur'an) katımızda bulunan ana kitaptadır."⁵⁸⁵ "Şüphesiz o mübarek bir Kur'an'dır, Korunmuş bir kitaptadır."⁵⁸⁶ Kur'an'ın levh-ı mahfûzda olduğu Buruç suresinde bütün açıklığıyla ifade edilmektedir: "Gerçekten o şerefli bir Kur'an'dır ve levh-ı mahfûzdadır."⁵⁸⁷ Görüldüğü gibi Kur'an'ın levh-ı mahfûzda olduğu en açık şekilde belirtilmektedir.

Kur'an'ın levh-ı mahfûzda olduğu kesin olarak belirtildiğine göre, şu sorular akla gelmektedir: Acaba Kur'an bir bütün olarak mı levh-ı mahfûzda

⁵⁸¹ - Bk. el-Mevdudi, V/246-247; Kutub, VII/561; Buhl, "Kur'an", İA. VI/966; Ateş, Yeniden İslama, I/22; Aydar, Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi, 52.

⁵⁸² - Bazı mukayesler için bk. Aydar, Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi, 46-52.

⁵⁸³ - el-A'raf, 7/145.

⁵⁸⁴ - Geniş bilgi için bk. Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, 47-554.

⁵⁸⁵ - ez-Zuhuf, 43/4.

⁵⁸⁶ - el-Vakıa, 56/77-78.

⁵⁸⁷ - el-Buruç, 85/21-22.

mevcuttur, yoksa kısmen veya özet halinde mi orada bulunmaktadır? Kur'an muhtevasıyla beraber mi levh-ı mahfûzda bulunuyor, yoksa sadece ismi mi orada zikrediliyor? Acaba levh-ı mahfûzdaki dil nedir? Bunlara benzeyen daha pek çok soru akla gelmektedir. Bu soruların bir kısmına yine Kur'an'da cevap bulmak mümkündür. Öncelikle şunu belirtelim ki, levh-ı mahfûzdaki dil Arapça değildir. Zira ayette "siz anlayıp düşünesiniz diye Biz onu Arapça bir Kur'an yaptık"⁵⁸⁸ buyurulmaktadır. O halde Kur'an levh-ı mahfûzda başka bir dil ile bulunmaktadır, ancak ilk muhatabları olan Araplar onu anlasınlar ve üzerinde düşünsünler diye onların dili olan Arapça ile indirilmiştir.⁵⁸⁹ Bütün ilahi kitapların asıl dilinin İbranice veya Aramice yahut Arapça olduğuna dair nakiller vardır.⁵⁹⁰ Ancak bunların hiç biri inandırıcı değildir. Levh-ı mahfûz bizim şartlarımıza göre mücerred bir kitap olduğuna göre, onun dili de, harfleri de bizim şartlarımıza göre soyuttur, bizim idrakimizin dışındadır. O halde onun dilinin ne olduğunu tartışmak bize göre abestir.

Kur'an'ın muhteva olarak mı, özet halinde mi yoksa ismen mi levh-ı mahfûzda geçtiği konusuna gelince, ayetlere baktığımızda Kur'an'ın sadece ismen değil, aynı zamanda muhteva itibarıyla da levh-ı mahfûzda geçtiği kesin olarak anlaşılmaktadır. Her şeyden evvel, ayetlerde levh-ı mahfûzun muhtevasını ve niceliğini ifade etmek üzere kullanılan cümleler, hemen hemen aynen Kur'an için de kullanılmıştır. Mesela levh-ı mahfûzun apaçık bir kitap olduğu belirtilmiştir.⁵⁹¹ Aynı ifade Kur'an için de kullanılmıştır.⁵⁹² Levh-ı mahfûzda her şeyin tesbit edildiği açıklandığı gibi,⁵⁹³ Kur'an'da da her şeyin açıklandığı belirtilmiştir.⁵⁹⁴ Bu açıdan muhteva itibarıyla Kur'an ile Levh-ı mahfûz arasında bir ayniliğin bulunduğunu, daha doğrusu, Kur'an'ın aynen levh-ı mahfûzda yer aldığını söylemek mümkündür. Nitekim Yazır, Abese suresi 11. ayetinde geçen "tezkire"nin Kur'an olduğunu belirttikten sonra, bunun melaike tarafından levh-ı mahfûzdan istinsah edilip, vahiy ile Hz.Peygamber'e getirildiğini kaydetmektedir.⁵⁹⁵ İstinsah, bir sahifeyi veya eseri aynen başka bir yere yazmak, geçirmek olduğuna göre, buradan Kur'an'ın aynen levh-ı mahfûzdan nakledildiği anlaşılmaktadır. Kur'an buradan Allah'ın emriyle görevli melekler tarafından aracı melek Cebrail'e intikal ettirilmekte, o da

⁵⁸⁸ - ez-Zuhruf, 43/5.

⁵⁸⁹ - el-Kurtubi, XVI/61.

⁵⁹⁰ - Bk. es-Suyuti, el-İtkan, ; Demirci, Vahiy Gerçeği, 120.

⁵⁹¹ - Bk. el-En'am, 6/59; Yunus, 10/61; Hud, 11/16; en-Neml, 27/75; Sebe', 34/3.

⁵⁹² - Bk. Yusuf, 12/1; eş-Şuara, 26/2; el-Kasas, 28/2.

⁵⁹³ - Bk. el-En'am, 6/59; Yunus, 10/61; Hud, 11/16; en-Neml, 27/75; Sebe', 34/3.

⁵⁹⁴ - Bk. Yunus, 10/61; Yusuf, 12/111; el-İsra, 17/89; el-Kehf, 18/54; Ta-Ha, 20/13.

⁵⁹⁵ - Yazır, VIII/5578.

bunları Hz.Peygamber'e getirmektedir.⁵⁹⁶ Ancak, Kur'an'daki bütün bu bilgilerin aynı ifadeler ve cümlelerle levh-ı mahfuzda yer aldığını söylemek mümkün görünmemektedir. Zira Yunus suresi 37. ayette Kur'an'ın levh-ı mahfuzu açıklayan bir kitap olduğu belirtilmektedir: "Bu Kur'an Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş bir şey değildir. Ancak kendinden öncekini doğrulayan ve Kitabı açıklayandır. Onda şüphe yoktur, o alemlerin Rabbindendir." Buradaki kitabın levh-ı mahfuz olduğu söylenmiştir.⁵⁹⁷ Buna göre ayet Kur'an'ın levh-ı mahfuzun açıklayıcısı olduğunu ifade etmektedir. Ancak Kur'an'ın onu nasıl açıkladığı hakkında bir bilgi verilmemektedir. Malum olduğu üzere, bir metni teşhir ve izhar etmek, açıklama olduğu gibi, onu başkalarının anlayacağı hale getirmek, genişçe izah etmek, tavzih etmek, yorumlamak da bir açıklamadır. Ayette kullanılan kelime "tafsil"dir. Tafsil, bir metni geniş bir şekilde açıklamak demektir. Buna dayanarak diyebiliriz ki, Kur'an'daki bilgiler, levh-ı mahfuzda çok mücmel vaziyette yer almıştır. Bu kısa, belki de şifre veya formül halindeki ifadeler, mufassal bir şekilde, açıklanmış olarak Kur'an'da yer almıştır. Dolayısıyla Kur'an, bu yönüyle levh-ı mahfuzu açıklamakta, onu detaylandırmaktadır.⁵⁹⁸ Kur'an'ın levh-ı mahfuzdaki hali ile, insanlara ait tüm özelliklerin genlerde şifrelenmiş olması veya bir ağacın en ince ayrıntılarına kadar tüm özelliklerinin bir çekirdekte kayıt altına alınması arasında bir benzerlik kurabiliriz. Nasıl bir gen daha sonra insanı şekillendiriyorsa, dolayısıyla şekillenmiş insan, o genin bir açıklaması ise, nasıl bir çekirdek, kocaman bir ağaca dönüştüğünde, o ağaç, o çekirdeğin bir açıklayıcısı oluyorsa, aynı şekilde Kur'an da bu haliyle, levh-ı mahfuzdaki formül cümlelerin bir açıklayıcısı olmaktadır.

ii - Levh-ı Mahfuz ve Amel Defteri

Yukarıda amel defterinden söz eden ayetleri beyan etmiştik. Buna göre insanların yaptıkları her şey ve söyledikleri her söz görevli melekler tarafından kaydedilmektedir. İyilikler illiyyûn denilen yerde, kötülükler ise siccin denilen yerde muhafaza altına alınmışlardır. Ayrıca her ümmete ait bir kitabın da bulunduğunu, burada o ümmete mensup fertlerin toplu amellerinin kaydedilmiş olabileceğini belirttik. İnsanların amelleri bu defterlerde kaydedildiği gibi, levh-ı mahfuzda da kayıt altına alınmaktadır. Levh-ı mahfuzun iki fonksiyonu var; biri her şeyin daha önce onda planlanmış olması, diğeri ise, insanların işledikleri eylemlerinin onda kayıt ve muhafaza edilmesidir.⁵⁹⁹ Nitekim daha önce de geçen

⁵⁹⁶ - Demirci, Vahiy Gerçeği, 162.

⁵⁹⁷ - Buhl, "Kur'an" VI/996. Ayrıca bk. T.Nöldeke - F.Schwally, Kur'an Tarihi, (Çev. ve düz. M.Sencer), İst. 1970, 3.

⁵⁹⁸ - Öztürk, Meal, 193.

⁵⁹⁹ - Bk. Yazır, VI/4012.

“kalem olan her şeyi yazıp kurumuştur” hadisiyle, kalemin cereyanı tamamen durmuştur demek değil, olanlar yazılmış, bitmiştir, fakat olacaklarla kalem kurumuş değil, cereyan etmektedir, denmiştir.⁶⁰⁰ Tabiri caizse, levh-ı mahfûz bir bilgisayarın ana hafızası, evrensel bir kompitür⁶⁰¹ gibidir. Amel defterleri ise bu ana hafıza içindeki kişisel dosyalar, bireysel disketler mahiyetindedir. Herkesin işlediği amel, kendisine ait bir dayrektörde kayıtlıdır. Bir ümmete ait fertlerin amellerinin kayıtlı olduğu dayrektörler bir ana dizin içerisinde, bütün bu dizinler de ana hafızada bulunmaktadır. Böylece amel defterine kaydedilen her bilgi, aynı zamanda dizine, oradan da ana hafızaya kaydedilmiş olmaktadır. Kıyamet günü, ana hafıza esas alınacaktır. “O gün kitap ortaya konacaktır” denirken, bu ana kitabın, yani levh-ı mahfûzun esas alınacağı belirtilmiş olmaktadır. Fertler tek tek hesaba çekilirken de onlara bu dayrektör gösterilecek, hesap bittikten sonra disketleri eline verilerek gönderileceklerdir. Kiminin disketi veya oradakilerin yazıya geçirilmiş haldeki kitabı sağ tarafından, kiminin ise sol tarafından veya arkasından verilecektir. İşte amel defteri ile levh-ı mahfûz arasında bu şekilde bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

jj - Levh-ı Mahfûz ve İlmî İcadlar

Kur'an-ı Kerim'deki bir takım ifadelerin ilmi inkişafıya ışık tuttuğu öteden beri söylenegelmiştir. Hatta onda anlatılan mucizelerin dahi böyle bir özelliğinin olduğu iddia edilmiştir. Bugün Kur'an'da mucize kabilinden sözü edilen veya olağandışı bir olay olarak anlatılan hususların bir kısmının ilmi icadlarla gerçekleştirilmiş olması veya bunlara yaklaşılmış olması, Kur'an'ın böyle bir hikmetinin de bulunduğunu göstermektedir. Henüz bilimin ulaşamadığı ve gerçekleştiremediği daha pek çok olay Kur'an'da mevcuttur. Bilim adamları bunları gerçekleştirmek için büyük gayretler sarfetmektedir. Olağanüstü bir hızla gelişen teknoloji, muhtemelen birgün bunları da gerçekleştirecektir.⁶⁰² Işınlama olayı bunlardan biridir. Kur'an'da Hz.Süleyman ile Sebe melikesi arasında geçen olaylar anlatılırken, derin bir bilgiye sahip bir alimin, Hz.Süleyman'ın isteği üzerine Sebe melikesinin tahtını göz açıp kapayıncaya kadar olduğu gibi Yemen'den Kudüs'e getirdiği anlatılmaktadır.⁶⁰³ Kur'an'da anlatılan bu olay, ilim dünyası için bir ufuk açmıştır ve ilim adamları bunu gerçekleştirmenin gayreti içerisindeyler.

⁶⁰⁰ - Yazır, VIII/5267.

⁶⁰¹ - Öztürk, Kur'n'ın Temel Kavramları, 324.

⁶⁰² - Bediuzzaman Said Nursi buna dair bazı örnekler vermektedir. Bk. İşaratu'l-İ'caz, İst. tarihsiz, 179.

⁶⁰³ - Bk. en-Neml, 27/38-44.

Bize göre gerek amel defteri, gerekse levh-ı mahfûz insanlığı yeni ufuklara götürecek esrarengiz özellikler taşımaktadır. Kur'an'da bir çok yerde sözü edilen bu iki kayıt aracı üzerinde araştırmalar yapıldıkça, onların mahiyeti daha iyi öğrenildikçe bilim dünyasının da önü aydınlanacaktır. Amel defteri veya levh-ı mahfûz bize göre iki yönden insanlara yeni ufuklar açabilir. Birincisi onun ne muazzam bir kayıt aracı olduğu üzerinde düşünülerek, az da olsa ona benzer kayıt araçları icad edilebilir. Esasen bugün teknoloji dünyasında istifademize sunulan modern kayıt araçları bu yönde hayli büyük ufuklar açmış vaziyettedir. Gerçekten de radyodan tutun, pikap veya kaset çalarlara kadar, televizyondan görüntülü telefona kadar, kamera video ve en gelişmiş internet ağıyla donatılmış bilgisayarlara kadar istifademize sunulan kayıt ve yayın araçlarının hepsi harikadır, olağanüstüdür. Bilhassa bilgisayar alanında kaydedilen yeni gelişmeler, insanoğlunun bu alanda daha neler yapabileceğinin göstergesidir ve son derece ümit vericidir. İşte amel defteri ve levh-ı mahfûz bu konuda insanoğlunun önüne daha büyük ve daha mükemmel bir hedef koymaktadır. İnsanoğluna düşen, bu büyük hedefe doğru hızla yol almaktır. Levh-ı mahfûz bu yönüyle insanlığın ufkunu genişletmekte ve yeni buluşlara doğru onu sürüklemektedir. Bu konuda şu an mevcut olan kayıt ve yayın araçlarının daha mükemmeleri yapılabileceği gibi, şu an üzerinde düşünülmeyen ve akıllara gelmeyen başka yöntemler, başka araçlar da keşfedilebilir. Mesela henüz bir ilmi fantazi durumunda olan ses ve görüntülerin kaybolmayıp havaya karıştığı, atmosferde herkesin sesinin ve görüntüsünün mevcut olduğu, icad edilecek bir takım cihazlarla bunların havadan toplanabileceği iddiası gerçekleştirilebilir. Bu iddia ile amel defterleri-Levh-ı Mahfûz arasında bir paralellik kurmak mümkündür. Bunların aynı olduğunu söyleyemeyiz, fakat birbirine yakın oldukları aşikardır. Bu görüşte belirtildiği gibi, amel defterinde de herkesin her yaptığı ve her dediği tek tek kayıt altına alınmıştır. Hiç bir şey kaybolmamıştır. “..her fiil ve hareket ve belki de yerinde duran her nesne uzay boşluğuna bir görüntü ve bir resim bırakmaktadır. Bunlar da görevli meleklerce ilahi bir merkezde kayda alınmaktadır.”⁶⁰⁴ Hatta kıyamet günü kendisine ait amel defterini gören insan, hayretler içerisinde, “bu nasıl bir kitapmış ki her şeyi kaydetmiş! En ufak bir şey dahi kaçırmamıştır.” diyecektir.⁶⁰⁵ İşte şayet bu iddia doğruysa atmosfere karışan görüntü ve seslerimiz de tıpkı burada olduğu gibi, en ufak bir kaybe dahi uğramadan aynen muhafaza altındadır. Bir gün insanoğlu bu sesleri ve görüntüleri yakalayabilecek ve onları duyulabilir, görülebilir, anlaşılabilir bir frekanstan yansıtacak bir cihaz icad ederse, bu, amel defterini ve Levh-ı Mahfûzu taklid noktasında insanoğlunun çok büyük bir başarısı olacaktır.

⁶⁰⁴ - Yeniçeri, 175.

⁶⁰⁵ - Bk. el-Kehif, 18/49.

Levh-ı mahfûzun varlığı ikinci olarak insanoğlunun önüne şöyle bir ufuk açmaktadır: Mademki böyle bir kitap var, madem bu bir yerde saklanıyor, acaba oraya ulaşmak mümkün müdür? Ayetlere bakılırsa bizzat Kur'an adeta insanları bu noktada düşünmeye ve çalışmaya sevk etmektedir. Birkaç yerde şeytanların ve cinlerin mele-ı alaya varmak, oradan bir takım bilgiler sızdırmak için çalıştıkları ifade edilmektedir. Bunların bizce en ilginç olanlarından birinde şöyle denilmektedir: "Biz dünya semasını yıldızlarla süsledik. Ve onu itaat dışına çıkan her şeytandan koruduk. Onlar artık mele-ı a'laya kulak veremezler. Her taraftan taşlanırlar. Kovulup atılırlar ve onlar için sürekli bir azap vardır. Ancak bir söz kapan olursa, onu da delip geçen bir parlak ışık takip eder."⁶⁰⁶ Burada çok ilginç ifadeler vardır. Ayetlerden açık bir şekilde anlaşılıyor ki, bazı şeytanlar göğe ulaşmak, oradaki konuşmaları dinlemek, bir takım bilgiler elde etmek için çaba sarfetmişlerdir. Nihayet bu çabalarında belli bir başarı elde etmişlerdir. Bu yüzden gök onlara karşı korunmuştur. Onların mele-ı a'laya kulak vermeleri engellenmiştir.⁶⁰⁷ Bununla beraber oraya asla gelemeyecekleri söylenmemiştir. Zira ayette her taraftan taşlanırlar, kovulup atılırlar denilmektedir. Demekki bunlar yine oraya varacaklar, ancak istedikleri şekilde bir başarı elde edemeyeceklerdir. Bunlar şiddetli bir mukavemetle karşılaşacaklardır. Taşlanacaklar, kovulacaklardır. Her şeye rağmen içlerinden bazıları oraya varabilecek ve bazı sözler, bazı bilgiler kapabileceklerdir. Ancak onu da delip geçen bir ışık takip edecektir. Bu ışığın onu yakalayıp yakalayamadığı ifade edilmiyor, ama sözün gelişinden yakalayacağını söylemek mümkündür. Başka bir yerde de şöyle denmektedir: "Doğrusu biz (cinler) göğü yokladık, fakat onu sert bekçilerle, alev huzmeleriyle doldurulmuş bulduk. Halbuki (daha önce) biz onun bazı kısımlarında (haber) dinlemek için oturacak yerler (bulup) oturuyorduk; fakat şimdi kim dinlemek isterse, kendisini gözetleyen bir alev huzmesi bulur."⁶⁰⁸ Demekki daha evvel şeytanlar ve cinler göğe çıkıp orada kulak misafirliği yapmışlardır. Hicir suresinde de bu açıkça ifade edilmektedir: "Andolsun Biz gökte bir takım burçlar yarattık ve seyredenler için onu süsledik. Onları taşlanmış (kovulmuş) her şeytandan koruduk. Ancak kulak hırsızlığı eden müstesna. Onun da peşine açık bir alev sütünü düşmüştür."⁶⁰⁹ Göğün şeytanlara karşı korunduğu Mülk suresinde de ifade edilmektedir.⁶¹⁰

Hız Peygamber de hadislerinde bu konuya temas etmiştir. Anlatıldığına göre bazı cinler kulak hırsızlığı yaparak mele-ı a'ladan bir takım haberler alırlardı. Bunlardan bir kısmı kendilerini takip eden şihab yıldızlarından bir

⁶⁰⁶ - es-Saffat, 37/6-10.

⁶⁰⁷ - Bk. Yeniçeri, 133-141; Demirci, Vahiy Gerçeği, 41-43.

⁶⁰⁸ - el-Cinn, 72/8-9.

⁶⁰⁹ - el-Hicr, 15/16-18.

⁶¹⁰ - Bk. el-Mülk, 67/5.

şekilde kurtulmayı başarırlardı. Bunların içinden bazıları, çaldıkları haberleri kendileriyle ilişkili insanlara ulaştırırlardı. Kahin diye bilinen bu insanlar, o habere yüz yalan katarak çevrelerindekiyle aktarırlardı. İşte Hz.Peygamber bu yüzden bu insanlara inanılmamasını emretmiştir.⁶¹¹ Hatta bazı tefsirlerde kaydedildiğine göre⁶¹², o dönemde bu olaylar çok vuku bulmuş. Cinleri takip için atılan şihabların çokluğundan -bunlar görülüyor veya farkediliyor olmalı ki- Araplar göğün sonunun geldiğini sanmışlar, bu yüzden hayvanlarını serbest bırakmış, kölelerini azad etmişlerdir.⁶¹³ Celal Yeniçeri, birgün bu kahinleri devreden çıkararak doğrudan cinlerin kendi aralarındaki konuşmalarını kaydedecek bir alet icad edilirse, bu insanlık için büyük bir buluş olur diyor.⁶¹⁴

Görüldüğü gibi belki de levh-ı mahfûzun da bulunduğu bir makama şeytanlar ulaşmaya çalışmaktadırlar. Her ne kadar bazı tefsirlerde şeytanların ve cinlerin vahiyleri dinlemek için göğe çıktıkları ifade ediliyorsa da,⁶¹⁵ bu, onların diğer bölgelere de sirayet etmeye çalışmadıkları anlamına gelmez. Esasen levh-ı mahfûz, kitab-ı meknun gibi isimler de bunun için kullanılmış olmalıdır. Yani birileri onlara ulaşmak isteyecek, ama onlar korunduğu için bir başarı elde edemeyeceklerdir. İlk anda ayetlere bakıldığında bu konuda sarfedilecek gayretin boşuna olacağı anlaşılabilir. Zira ayetlerde bunların hedefine ulaşmadıkları ifade edilmektedir. Ancak ayetlerde ilginç bir nokta daha vardır: Ayetler göğün, dolayısıyla mele-ı a'lanın itaat dışına çıkan, ilahi emirleri çiğneyen şeytanlardan ve cinlerden korunduğunu ifade ediyor. Bunun mefhumu muhalifinden, göğün itaat dışına çıkmayanlara karşı korunmadığını anlayabiliriz. Ayrıca burada sözü edilen şeytanlardır. Gök alemi onlara kapatılmıştır. Buradan onun insanlara, bilhassa iyi insanlara da kapalı olduğu gibi bir anlam çıkmaz. Üstelik bazı alimlerimiz, Burûç suresi 21-22. ayetlerini değerlendirirken, Levh-ı Mahfûz terkiibinde geçen "mahfûz" kelimesini, "Levh"ın değil, ondan önce geçen "Kur'an"ın sıfatı yaparak ref ile okumuşlardır. Bu takdirde mana, "Korunmuş olan Kur'an, bir levhadadır" şeklini almaktadır.⁶¹⁶ Durum böyle olunca Kur'an'ın kayıtlı olduğu levhanın çok sık korunduğu hususu ortadan kalkmaktadır. O takdirde ona sirayet daha kolay olmaktadır. O halde insanoğlu bu konuda şanssız değildir, az da olsa şansı vardır. Daha da ötesi, İsrailoğullarına ait kutsal metinlerde Enuh ve Danyal'ın bu levhanın muhtevasına vakıf oldukları ve ona dayanarak gelecekte haber verdikleri

⁶¹¹ - Bk. el-Buhari, Tefsir, 15; İbn Mace, Mukaddime, 13.

⁶¹² - Bk. er-Razi, XXX/158; Yazır, VIII/5404; Ateş, Tefsir, X/100.

⁶¹³ - Demirci, Vahiy Gerçeği, 42.

⁶¹⁴ - Yeniçeri, 139-140, 230 nolu dipnot.

⁶¹⁵ - Bk. İbn Kesir, Tefsir, VII/5.

⁶¹⁶ - Bk. ez-Zemahşeri, IV/720; el-Kurtubi, VIII/7090; Ateş, Tefsir, X/402.

zikredilmektedir.⁶¹⁷ Dolayısıyla insanoğlunun gelişmiş zekası bir gün onu bu makamlara kadar götürürse, şaşmamak lazımdır. Şu an uzayın derinliklerine doğru insanın nüfuzu başlamıştır. En son varılan nokta Mars'a araç göndermek olmuştur. Bundan sonra hangi adımların atılacağı henüz bell değildir, ancak her atılan adımın, insanlığın önüne yeni ufuklar açtığı kesindir.

Biz burada verdiğimiz bilgilerle insanoğlunun mutlaka bir gün Levh-ı Mahfûz'a veya Kur'an'da geçen benzer terimlerle ifade edilen mekanlara ulaşacağını söylemek istemiyoruz. Esasen defalarca belirttiğimiz gibi, bu kavramların soyut nitelikli olduğu daha ağır bir kanaattir. Dolayısıyla onlara ulaşmak belki hiçbir zaman söz konusu olmayacaktır. Ne var ki, insanoğlunun önünde bir hedef olarak durduğu müddetçe, ona ulaşmaya doğru bir gayret içerisinde olunacak, neticede bu soyut mekanlara varılmasa da insanlık adına büyük başarılar elde edilecektir

⁶¹⁷ - Bk. Wensinck, "Levh", İA. VII/48-49.